

A magyar társadalom
politikai gondolkodásmódja,
politikai integráltsága és részvétele

Szabó Andrea
Gerő Márton

A magyar társadalom
és a politika, 2019

Szabó Andrea – Gerő Márton:

A magyar társadalom és a politika, 2019

Szabó Andrea – Gerő Márton

A magyar társadalom és a politika, 2019

A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja,
politikai integráltsága és részvétele

MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont
Budapest, 2019. május

A magyar társadalom és a politika, 2019

*A magyar társadalom politikai gondolkodásmódja, politikai integráltsága
és részvétele*

© Szabó Andrea (MTA TK Politikatudományi Intézet),

Gerő Márton (MTA TK Szociológiai Intézet)

© MTA TK

Minden jog fenntartva!

Készült az MTA Kiválósági Együttműködési Program

„Mobilitás Kutatási Centrum” című kutatás keretében.

Kutatásvezető: Kovách Imre

Kiadja: Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont

Felelős kiadó: MTA TK főigazgatója

Lektorálta: Győri Ágnes és Kovách Imre

Borítóterv és tördelés: Kovács Mariann

Nyomás és kötés: OOK Press Veszprém

ISBN: 978-963-7372-79-7

Tartalom

<i>Előszó</i>	7
<i>Az egyes fejezetek legfontosabb eredményei</i>	11
<i>Ideológiai orientációk</i>	17
<i>A magyar társadalom ideológiai orientációja</i>	17
<i>Bal–jobb orientáció</i>	17
<i>Jövőorientáció és vállalkozókedv</i>	24
<i>Politikai preferenciák</i>	29
<i>Preferencia-sorrend 2018 őszén</i>	29
<i>Ismeretlen pártpreferenciák</i>	33
<i>Politikai intézményekbe vetett bizalom</i>	39
<i>Demokrácia versus diktatúra</i>	47
<i>Kádár-korszak? Posztoszocializmus? Orbán-korszak?</i>	57
<i>A kormányzat szerepével kapcsolatos vélekedések</i>	71
<i>Konfliktusok a társadalomban</i>	83
<i>Veszélyek és felelősök</i>	87
<i>Politikai részvétel a választásokon túl</i>	103
<i>Egyesületi részvétel</i>	112
<i>A kutatás módszerei</i>	123
<i>Súlyozás</i>	123
<i>Irodalom</i>	125
<i>Ábrák és táblázatok jegyzéke</i>	128
<i>A szerzőkről</i>	136

Előszó

A kötet az MTA Kiválósági Együtműködési Program „Mobilitás Kutatási Centrum” projektjének a keretében készült. A projekt az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpontja, Debreceni Egyetem, Bölcsészettudományi kar, Politikatudományi és Szociológiai Intézet és az ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociális Munka Tanszék konzorciumának konzorciális együttműködésében valósul meg.¹

A projekt egyik fő kutatási iránya a társadalmi integráció elemzésének a folytatása és kiegészítése a társadalmi mobilitás és a származás szempontjaival. Az integráció kutatás a 2012-ben megjelent a kötettel indult.² Ezt követően 2013-ban Kovách Imre vezetésével kezdődött az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című, az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA), majd jogutódja, a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával kutatássorozat.³ Ennek keretében 2015-ben nagymintás társadalomtudományi kutatás zajlott, amely azt vizsgálta, milyen tényezők szerint és hogyan integrálódik a magyar társadalom.⁴ Az integrációs mechanizmusok egyik terepét a politikai rendszerhez való kapcsolódás módjai jelentik és mint ilyen, a politika világa a kezdetektől fogva a vizsgálat szerves része volt. A kutatás egyik első produktuma volt a 2015-ben megjelent, általunk írt *Politikai tükrök. Jelentés a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjáról, politikai integráltsá-*

-
- 1 A Mobilitási Centrumról bővebben: <https://tk.mta.hu/mobilitas> [https://tk.mta.hu/uploads/files/KovachImre_Az_MTA_Kivalosagi_Egyuettmukoedesi_Program_Mobilitas_\(2\).pdf](https://tk.mta.hu/uploads/files/KovachImre_Az_MTA_Kivalosagi_Egyuettmukoedesi_Program_Mobilitas_(2).pdf)
 - 2 Kovách Imre – Dupcsik Csaba – P.Tóth Tamás – Takács Judit (szerk.) (2012) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest, Argumentum Kiadó, 440 p. <http://mek.oszk.hu/12700/12706/index.phtml>
 - 3 A projekt száma: NKFIH 108836.
 - 4 Kovách Imre (szerk.) (2017) *Társadalmi integráció: Az egyenlőtlenségek, az együttműködés, az újraelosztás és a hatalom szerkezete a magyar társadalomban*. Budapest–Szeged, Belvedere Meridionale, MTA TK Szociológiai Intézet, 380 p. <http://mek.oszk.hu/18800/18811/index.phtml>

gáról és részvételéről, 2015, amelynek a jelen kötet szerves folytatása.

2018 őszén 2700 fős, a magyar felnőtt népességre reprezentatív felmérést végeztünk, amelynek az egyik fókuszja a politikai rendszerrel való kapcsolat volt. A politika fókuszba kerülését az első kutatási projekt eredményei indokolták.

A *Politikai Tükör* is jelezte, hogy a politika fontos integrációs tényező Magyarországon, de a későbbi elemzések⁵ három nagyon fontos jelenségre mutattak rá:

1. A 2010-től kialakított rezsim arra törekszik, hogy állandósítsa a társadalmi struktúra csoportviszonyait, ezzel stabilitást teremtsen, ugyanakkor megakadályozza a jelentős mértékű, csoportok közötti társadalmi mobilitás lehetőségét (legalábbis az országban és a rendszeren belül).
2. Míg a stabilitás megteremtésével pacifikálja a rosszabbul integrált társadalmi csoportokat, a jobban integrált csoportokat még több szállal igyekszik a rendszer fenntartásában érdekeltté tenni.
3. Miközben a politikai szereplők által hangoztatott politikai ideológiák látszólag egyes társadalmi csoportok érdekeit hangsúlyozzák (ld. a középpolgárosodás, vagy az egyenlőtlenségek diskurzusait), a politikával kapcsolatos értékrend és a politikai viselkedés a társadalmi-gazdasági háttértől elszakadni látszik, és a politikai rendszer önálló integrációs tényezőként jelenik meg.
4. Mindezek a tényezők egyértelművé tették, hogy egy következő vizsgálatban a politikának nagyobb hangsúlyt kell kapnia. Így 2018-ban kifejezetten az érdekelt bennünket, hogy
5. Megmaradt-e a politika önállósága szemben a szociodemográfiai, iskolázottsági, jövedelmi vagy területi tényezőkkel szemben?
6. Hogyan viszonyulnak a kialakult politikai rendszerhez a magyarok? Mennyire vált végletesen kétpólusúvá (kormány–ellenzék) a magyarok gondolkodása? Növekszik-e az elégedetlenség, vagy sikeres-e az egyes társadalmi csoportok beemelése (kooptálása) a rendszerbe?
7. Vajon a kialakult helyzet hoz-e újdonságokat a részvételi jellemzőket te-

⁵ Gerő–Szabó 2017.

kintve? És ezzel összefüggésben, milyen a lenyomata a közbeszédnek és politikai kommunikációs témáknak, amelyekkel a különböző kampányok, konzultációk vagy éppen tüntetések során találkozunk?

Kötetünk a magyar társadalom legfontosabb politikai, közéleti meghatározóiról, ezen belül is az ideológiai beállítódásokról, a pártokhoz fűződő viszonyról, a demokráciaértelmezésről, a politikai intézményekbe vetett bizalomról és a közéleti cselekvés különböző formáiban való részvételről szól.⁶

A szerzők köszönetet mondanak Kovách Imrének és Győri Ágnesnek a kötethez nyújtott értékes tanácsaikért.

Budapest, 2019. május

Gerő Márton, Szabó Andrea

⁶ Az elemzés nem foglalkozik az említett tényezők jogszabályi, politikai környezetével, és az elmúlt időszak politikai változásainak okaival. A kötet, műfajából adódóan nem pótolja a kérdőívben szereplő, különböző témák mély, tudományos megalapozottságú vizsgálatát. Az alaposabb elemzések 2019 folyamán készülnek majd.

Az egyes fejezetek legfontosabb eredményei

Az alábbiakban egy-két bekezdésben összefoglaljuk az egyes fejezetek legfontosabb eredményeit.

Ideológiai orientációk

2015 óta szinte változatlan a magyar társadalom ideológiai karaktere. Majd minden második választó adó egy 1-től 7-ig terjedő baloldali–jobboldali skálán középre sorolja önmagát, ugyanakkor a jobboldalon sokkal többen vannak, mint a baloldalon. A jobboldaliak elköteleződése mindamellett erősebb: ezen az oldalon kevesebb a párt, és kisebb a bizonytalanok és a válaszukat megtagadók aránya is. 2015-höz képest a jobboldali térfélen a Fidesz–KDNP megerősödött, ugyanakkor a Jobbik jelentősen, nagyságrendekkel zsugorodott. A centrumtól, azaz 4-es értéket választóktól balra több, kisebb párt található, az ideológiai baloldal erősen töredezett. A jobboldalon tehát igen határozott, tömbösödött választói csoportot képez a Fidesz–KDNP, ugyanakkor a baloldalon nincs ilyen domináns erő.

Politikai preferenciák

2018 őszén a Fidesz–KDNP a legtámogatottabb párt a teljes, választókorú népességben, amelyet a Jobbik és az MSZP követ. Az adatfelvétel időszakában nem volt más párt, amely a legnagyobb választói rétegben elérte volna az 5 százalékot. A Fidesz–KDNP a teljes választókorú népesség körében 2015-höz képest 10 százalékponttal tudta növelni támogatottságát, miközben a Jobbik jelentősebben visszaszorult (-4 százalékpont). Az MSZP és a DK támogatottsága lényegében nem változott.

Politikai intézményekbe vetett bizalom

Az MTA TK SZI 2018 őszi vizsgálata a vizsgált négy intézménnyel – országgyűlés, rendőrség, jogrendszer, politikusok – szembeni bizalom stagnálását, illetve kisebb mértékű romlását regisztrálta 2016-hoz képest. A European Social Survey és kutatócsoportunk adatai alapján arra következtethetünk, hogy egy intézmény megítélése annál kedvezőtlenebb, minél inkább érintett a politikában.

A közbizalmat jelentősebben befolyásolja az osztályhelyzet. Az önmagukat az alsó osztályba sorolók rendkívül negatív véleménnyel rendelkeznek a vizsgált 4 intézményről. Ezzel szemben a felső középosztály és felső osztály tagjai sokkal erősebben bíznak a politikai szereplőkben. Más mutatók is azt jelzik, hogy a felső középosztály és a felső osztály jól érzi magát, elégedett a jelenlegi rezsimmal és annak intézkedéseivel.

Demokrácia versus diktatúra közötti választás

2018 őszén a 18 éven felüliek túlnyomó többsége, 56 százaléka számára a demokrácia jelenti a legjobb politikai berendezkedést, a diktatúrapártiak aránya 11 százalék. 2015-höz képest ugyanakkor a magyar társadalom polarizáltabbá vált a demokrácia és a diktatúra megítélését illetően. Egyrészt határozottan növekedett a demokrata beállítottságúak aránya, ugyanakkor a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadható rendszernek gondolók aránya is nőtt, igaz kisebb mértékben.

Minél magasabb iskolázottsági szintet ér el a kérdezett, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a demokrácia híve lesz, és annál kevésbé valószínű, hogy az egyik politikai rendszert egyenlősbíti a másik politikai rendszerrel. Mindamellett felső középosztályok és felső osztályok körében határozottan növekedett a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadók aránya.

Kádár-korszak? Posztszocializmus? Orbán-korszak?

A kutatás ezen szakaszában arra voltunk kíváncsiak, hogy az 1989/1990-es rendszertranszformáció óta eltelt 30 évet egy egységes történelmi korszaként fogja-e fel a magyar társadalom, vagy kettőként. Érzékeli-e a kérdezettek azt a közbeszédben gyakran elhangzó toposzt, hogy 1989/1990 és 2010 közötti 20 év egy politikai korszak/berendezkedés volt, ami lezárult a 2010-es választásokkal, és 2010 után új politikai berendezkedés/korszak kezdődött.

A 18 éven felüli felnőtt népesség relatív többsége, 43 százaléka úgy véli, hogy 2010-ben új politikai korszak kezdődött Magyarországon. Nagyjából minden ötödik ember szerint 1989/1990 óta egy egységes korszakról beszélhetünk, míg a kérdezettek 35 százaléka vagy nem tudott vagy nem akart állást foglalni a kérdésben. Akinek van valamilyen politikai preferenciája, nagyobb valószínűséggel tud döntení abban, hogy egy korszak-e az 1989/1990 óta eltelt 30 év vagy kettő.

A Kádár-korszak, az 1989/1990 és 2010 közötti 20 év, valamint a 2010-ben kezdődő időszak teljesítményét is teszteltük. A kérdezetteknek öt szempontot figyelembe véve kellett megmondania, hogy melyik korszak volt a legjobb ezek közül. Az öt vizsgált dimenzió: a nyugdíjak mértéke; elhelyezkedési lehetőségek, munkalehetőségek; családalapítás lehetősége, a családok helyzete; a vidéken élők boldogulása; és annak a kiválasztása, hogy mindent egybevetve melyik korszak volt a jobb. Mind az öt dimenzióban a Kádár-korszakot tekinti a társadalom túlnyomó többsége (42–45 százaléka) a legjobb periódusnak, a 2010-ig terjedő időszakot kb. egytizedük jelezte legjobbként, míg a 2010-ben kezdődő időszakra 15 százalék tippelt. Az önmagukat a felső és felső középosztályba sorolók érzik leginkább úgy, hogy a jelenlegi, 2010 utáni korszak messze a legjobb a vizsgált három korszak közül.

A kormányzat szerepével kapcsolatos vélekedések

A közbizalom és a demokráciával való elégedettség mellett, a kormányzat és az állam szerepével kapcsolatos vélekedések mentén lehet egy-egy rendszerhez való viszonyt megismerni. A korábbi kutatásokkal összhangban az állampolgárok ma is az államtól várják az egyenlőtlenségek csökkentését, valamint az oktatás és egészségügy megszervezését, még akkor is, ha kevesebb állami beavatkozást tartanak szerencsésnek a gazdasági folyamatokba vagy több egyéni felelősségvállalást tartanának szerencsésnek.

A kormányzat és állami intézmények viszonyát ugyanakkor ellentmondásosan ítélik meg a válaszadók: míg majdnem 60 százalékuk azzal ért egyet, hogy programok helyett erősebb vezetőkre van szükség, 70 százalékuk azt is gondolja, hogy az állami intézményeket túlságosan befolyásolja a politika.

Konfliktusok a társadalomban

2018 őszén a magyar társadalom jelentős konfliktust érzékelt a kormány-pártiak és ellenzékiek; a baloldaliak és a jobboldaliak; a gazdagok és a szegények; a Budapesten és a vidéken élők, valamint az ország vezetői és polgárai között. Legnagyobb konfliktust a vezetők és a polgárok között érzékelték a kérdezettek: 68 százalék számolt be nagy vagy nagyon nagy konfliktusról ebben az esetben. A konfliktusérzékelés politikai elköteleződés kérdése. Az ellenzéki szavazókhoz képest a Fidesz hívei ugyanis sokkal békésebb világot látnak Magyarországon.

Veszélyek és felelősök

2017-es és 2018-as vizsgálatunkban is mértük, hogy a válaszadók szerint „ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?” illetve, hogy „az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért”. 2017-ről 2018-ra a válaszadók veszélyészlelése fókuszáltabbá vált, inkább választanak ki egy-két veszély-tényezőt, míg ezekhez több felelőst rendelnek. A felsorolt veszélyek közül két téma őrizte meg, sőt növelte „népszerűségét”. A nemzeti szuverenitás elvesztése, és a demokrácia és jogállam leépítése.

A felelősöket tekintve megmarad a politikai és gazdasági elit, valamint az Orbán-kormány. A két legfontosabb felelőshöz felzárkóztak a külföldi szereplők.

A két kérdést együttesen vizsgálva jól látszik, hogy 2017-ben még kifejezetten hangsúlyos bevándorlás kérdése sokat veszít súlyából. A megjelölt veszélyek és felelősök két csoportba rendeződnek, jól érzékeltetve a szélsőséges politikai polarizációt, azaz a politikai tér és közbeszéd megosztottságát: az egyik alapvetően a közpolitikai problémákat, a növekvő egyenlőtlenségeket, a korrupciót és a demokrácia leépítését jelöli meg veszélyként és ezért a politikai-gazdasági elitet és az Orbán-kormányt hibáztatja. A másik csoportokban a nemzeti szuverenitás elvesztése és a terrorizmus és migráció, jelenik meg veszélyként és ennek háttérében Soros Györgyöt és a Soros Alapítvány által finanszírozott szervezeteket, a nemzetközi pénzügyi szervezeteket, az Európai Uniót, brüsszeli bürokratákat, a liberálisokat és Gyurcsány Ferencet, illetve a korábbi baloldali kormányokat sejtik a válaszadók.

Politikai részvétel a választásokon túl

A választási részvételen túlmutató aktivitást a pártokhoz kötődő hagyományos (részt vesz egy párt kampányában), a pártoktól általában független közvetlen (pl. tüntetésen való részvétel), online és helyi részvétel kategóriáiban vizsgáltuk. A részvétel mértéke alapvetően a 2000-es évek eleje óta nem változott: leginkább a politikusokkal való kapcsolattartás jellemző (2018-ban 12%).

A részvétel egyes típusai jellemzően erősítik egymást, azaz aki az egyik típusban részt vesz, jellemzően más típusú részvétel felé is elköteleződik.

Az egyes pártok mozgósító ereje változott az elmúlt években. Míg 2017-ben a párthoz kötődő részvételi formákban a Fidesz-KDNP rendelkezett a legnagyobb mozgósító erővel (20% a Fidesz szimpatizánsok között), és a direkt részvételi formák az egyéb, kis pártok szimpatizánsait mozgósították leginkább, 2018-ban a DK-MSZP-P blokk és a kispártok is megelőzték a kormányzó pártot a hagyományos részvételi formák vonatkozásában. A Jobbik és az LMP is felzárkózott a Fideszhez. A Momentum, a Magyar Kétfarkú Kutypárt kiterjedt önkéntes-hálózatát jól mutatja a kutatás.

A válaszadók majdnem 30 százaléka kötődik valamilyen egyesületi típusú szervezethez. Ezt valamelyest árnyalja, hogy ennek jelentős része szabadidős szervezeteket jelent, a közéleti-politikai szervezetekben való részvétel sokkal méréskeltebb. Az egyesületi részvétel és a politikai aktivitás erős összefüggéseket mutat. Azok, akik kötődnek valamilyen egyesülethez, jóval aktívabbak. Az egyesülethez kötődők között mindössze 38% a politikailag passzívak aránya, míg ugyanez az egyesülethez nem kötődők esetén 60%.

Ideológiai orientációk

A magyar társadalom ideológiai orientációja

A hazai társadalomtudományi kutatások az 1980-as évek legvégétől vizsgálják a különböző korosztályok ideológiai önbesorolását, ideológiai karakterét. Általában ennek mérőeszköze valamilyen nonverbális skála (hőmérő), amelyen való elhelyezkedés mutatja a kérdezett politikai ideológiai karakterét. Jelen kutatásunkban a korábbi magyar adatfelvételekhez képest innovatív megoldásokat alkalmaztunk: nemcsak a szokásos, hagyományos bal–jobb tengelyen való elhelyezkedést kérdeztük, de a jövőbe vetett bizalmat versus a jövőtől való félelmet, a kockázatkerülést versus vállalkozókedvet és újdonságként az ellenzékiiséget versus kormánypártiságot is.² Ez utóbbi esetben arra a politikai szituációra reflektáltunk, hogy a 2018. tavaszi választásokat követően egyre többen sürgették az ellenzéki oldal egységes fellépését, amely 2018. decemberére kézzelfoghatóvá vált a Magyar Országgyűlésben éppúgy, mint az utcai tiltakozások és megmozdulások alkalmával.

Bal–jobb orientáció

Az elmúlt 25 év ideológiai változásait tekintve, a kezdeti bizonytalan orientáció után, az 1990-es éveket a bal–balközép és a jobb pólus versenye, a 2000-es éveket az enyhe balra, míg a 2010-es éveket a jobbra tolódás jellemezte.³ A korábbi, 2015⁴ tavaszi adatfelvételünk során – 2014-hez képest – a centrum irányába való behúzódnást, a jobb pólus szűkülését regisztráltuk. Az adatokból

2 A kérdőívben szereplő kérdés: „Kérem, jellemezze Önmagát a tulajdonság-párok segítségével! Bízom a jövőben – félek a jövőtől; baloldali – jobboldali; kockázatkerülő – vállalkozó kedvű; ellenzéki – kormánypárti.”

3 Angelusz–Tardos 2005, Enyedi–Fábián–Tardos 2014, Szabó 2015, Gerő–Szabó 2015.

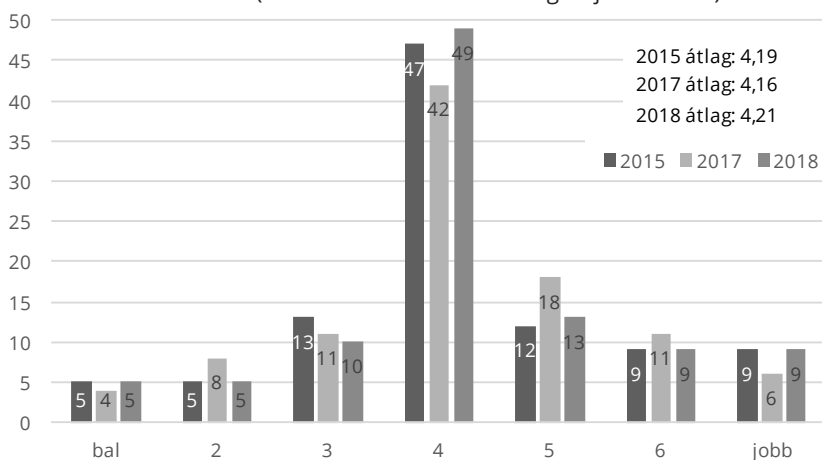
4 Az Az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológia Intézet és a TÁRKI közös adatfelvétele, ld. Gerő–Szabó 2015.

kitűnt, hogy a 2010-es és a 2014-es választás (amely a Fidesz-KDNP kétharmados győzelmével zárult) jobbra tolta a választókat, míg a köztes években bekövetkezett a szavazók – ilyenkor szokásos – középére húzása.

2015 óta érdemben nem változott meg a magyar társadalom ideológiai karaktere: majdnem minden második választadó középére sorolja önmagát az ideológiai hőmérőn, azonban a jobboldalon mindig többen vannak, mint a baloldalon. Az adatok azt is jelzik, hogy a 2018-as, harmadik kétharmadot eredményező választásokat követően tovább csökkent a baloldali póluson elhelyezkedők aránya, aminek a következménye egyértelmű. 2015 óta éppen ekkor volt az 1–7 skála átlaga a legmagasabb (4,21 átlagpont), vagyis 2018 őszén a magyar társadalom tovább mozdult a jobboldaliság irányába, és ez vélelmezhetően nem független a választásokat követő ún. győzteshez húzás folyamatától. Megjegyezzük, hogy a jobbratolódás nem jelenti azt, hogy a jobboldal mérete tényleges növekedett volna. Azt állíthatjuk, hogy 2015–2018 között a kérdezettek mintegy háromtizede helyezkedett el tartósan a jobboldalon.

1. ábra

A bal-jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása, 2015 tavaszán, 2017 tavaszán és 2018 őszén (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)

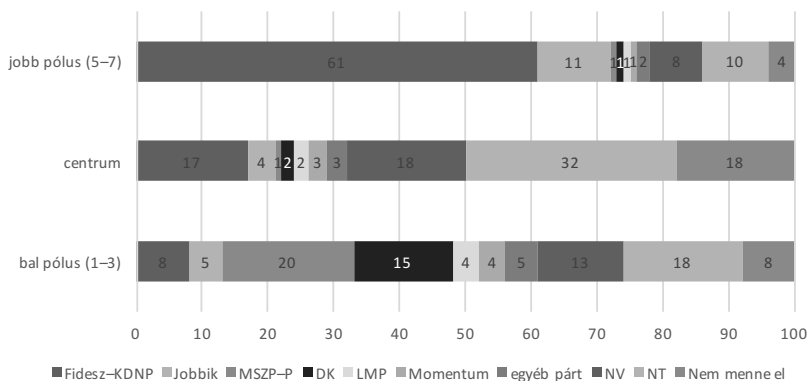

Forrás: 2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. N=2687. Saját számítás.
 2017: MTA TK SZI, 2017. N=2000. Saját számítás.
 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Statisztikai értelemben is értelmezhető kapcsolat mutatható ki a pártválasztás és a bal–jobb ideológiai térben való elhelyezkedés között. A tengely jobboldalán elhelyezkedők (5–7-es kategóriákat választók, 30%) mintegy hat-tizede egy most esedékes parlamenti választáson a Fidesz–KDNP-re, további tizede (11%) pedig a Jobbikra szavazna. A fennmaradó 28 százalék oszlik el a bizonytalanok, a pártválasztásukat titkolók és a többi párt között. Tehát a jobboldalon szinte alig-alig található a Fidesz-KDNP-n és a Jobbikon kívül más párt számára tér. Fontos adalék, és ezen a téren 2015-höz képest alig mutatható ki változás, hogy az önmagukat jobbra besorolók körében a legkisebb a bizonytalanok és a választ megtagadók aránya (akik tehát nem tudják vagy nem akarják megmondani, hogy kire szavaznának), vagyis a következetes jobboldaliság és a konzekvens pártválasztás erősen összefügg egymással.

Van azonban egy érdekesség a centrumtól jobbra elhelyezkedők gondolkodásában. A 2015-ös eredményekhez képest ugyanis a jobboldalon belül a Fidesz–KDNP további teret nyert, még nagyobb szeletet vágott le a tortából, ugyanakkor a Jobbik jelentősen zsugorodott: 2015-ben a jobboldal 52 százalékát foglalta el a Fidesz és 32 százalékát a Jobbik, 2018 őszén pedig 61, illetve 11 százalékot.

2. ábra
A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők pártpreferenciái,
2018. ősze (százalékos megoszlás)

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az önmagukat centrumba sorolók, azaz a 4-es értéket választók (49%) között található a legnagyobb arányban azok, akik vagy nem tudtak, vagy nem akartak arra a kérdésre válaszolni, hogy egy most vasárnap esedékes választáson melyik pártra szavaznának, illetve azt állítják, hogy semmiképp sem mennének el szavazni ezen a napon. Közel harmaduk bizonytalan, további 18–18 százaléuk pedig titkolja pártpreferenciáját, vagy éppen nem kíván elmenni a választásra. A centumszavazók 17 százaléka egyébként a kormányzó pártszövetségre szavazna, és fontos az az információ is, hogy ebben a kategóriában nincs másik párt, amely parlamenti küszöb feletti támogatottsággal rendelkezne.

2015-höz képest a centumszavazók körében a Jobbik és a hagyományos baloldali pártok visszaszorulása érdemel említést. Mindkét erő támogatottsága a felére zsugorodott ebben a szegmensben.

A centrumtól balra elhelyezkedők (21%) politikai preferenciái több párt között oszlanak el, azaz (?) az ideológiai baloldal erősen fragmentált. Egyötödük szavazna az MSZP-re, 15 százaléka a DK-ra és 4–4 százaléka az LMP-re, illetve a Momentumra. A baloldal szavazóinak közel négytizede ráadásul nem talál pártot: vagy bizonytalan, vagy nem mondja meg esetleges pártválasztását, illetve 8 százaléka – bár önmagát baloldalinak tartja – nem menne el a választásra. A baloldal válságának egyik szembeűnő bizonyítéka, hogy 8 százaléuk a Fidesz-KDNP-re, további 5 százaléuk pedig a Jobbikra szavazna. A jobboldalon tehát egy határozott, tömbösödött választói csoportot képez a Fidesz-KDNP, ugyanakkor a baloldalon nincs ilyen domináns erő. Több, kisebb támogatottságú erő verseng az egyébként csökkenő nagyságú baloldali gondolkodású választópolgárok voksaiért.

2015-ben a baloldal szintén fragmentált volt, de nem ennyire. A korábbi adatfelvétel idején az MSZP és a DK, mint két mainstream baloldali párt együttesen a baloldalon elhelyezkedők szavazatainak 44 százalékára számíthatott a jelenlegi 35 százalékkal szemben. Ezek az eredmények magyarázhatják a 2018-as országgyűlési választáson elszenvedett vereségüket. Azt jelezhetik ugyanis, hogy a két baloldali párt egymással versengve a saját, baloldali szavazótáborukat sem volt képes megfelelően integrálni.

Mielőtt a szociodemográfiai és szociokulturális dimenziók mentén jellemeznénk a bal–jobb póluson lévőket, illetve az önmagukat centrumba helyezőket, érdemes kitérni az újdonságként vizsgált kormánypárti–ellenzéki skála és a hagyományos bal–jobb skála viszonyára. Amikor létrehoztuk a kormánypárti versus ellenzéki skálát abból a feltételezésből indultunk ki, hogy talán egy ilyen skálán könnyebben el tudják helyezni magukat a kérdezettek, mint hogy pártpreferenciákat valljanak be. Ráadásul, megfigyelhető volt az elmúlt évtizedekben, hogy egyre többen kezdik el magukat a baloldali–jobboldali skálán középre kalibrálni.

A valóság azonban sokkal prózaibb. A baloldali – jobboldali ideológiai skála, valamint az ellenzéki – kormánypárti skála között nagyon erős az összefüggés,⁵ azaz a két tengelyen való elhelyezkedés szoros együttjárást mutat (lásd 1. táblázat). Röviden azt mondhatjuk, hogy a baloldaliak háromnegyede ellenzéki, a jobboldaliak mintegy háromnegyede kormánypárti, de legnagyobb az együttjárás a bal–jobb skálán középen állók esetében (81 százalékuk az ellenzéki vs. kormánypárti tengelyen is középen helyezkednek el). Az adatok alapján a bal–jobboldali értéktengely centrumában elhelyezkedők körében nagyjából azonos arányban találhatók az ellenzéki és a kormánypárti szavazók (9–10%).

1. táblázat

A baloldalon – jobboldalon elhelyezkedők megoszlása az ellenzéki–kormánypárti tengelyen, 2018. ősz (százalékos megoszlás)

bal–jobb/ ellenzéki– kormánypárti	ellenzéki	középen áll	kormánypárti	Összesen
baloldali	75	17	8	100
középen áll	9	81	10	100
jobboldali	14	9	76	100
Összesen	24	46	30	100

Pearson Chi²=2291,157; Cramer's V:0,651

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Milyen szociodemográfiai és szociokulturális dimenziók mentén jellemezhetők a bal–jobb póluson lévők, illetve az önmagukat centrumba helyezők?

⁵ A Pearson-féle korreláció értéke 0,653, Szignifikancia: 0,000.

2015-höz képest a lakóhely vonatkozásában komolyabb elmozdulások regisztrálhatók. Talán a legnagyobb változás, hogy nincs olyan települési kategória, ahol a baloldaliság, a centrum pozíció és a jobboldaliság versenyben lenne egymással, azaz nagyjából kiegyenlített lenne a három kategória megoszlása (3. ábra). 2015-ben Budapesten, a centrumban a kérdésre választ adók háromtizede, a baloldalon egyharmada, a jobboldalon kevesebb mint négytizede helyezkedett el. 2018 őszére ez a helyzet gyökeresen megváltozott: minden állandó lakhely szerinti települési kategóriában egyaránt 45 százalék felé növekedett a centrum-szavazók aránya, miközben a baloldaliaké 25 százalék alá csökkent. Itt is érdemes hangsúlyozni, hogy alapvetően nem a karakteres jobboldaliság aránya emelkedett érdemben, hanem a baloldaliság szorult vissza a centrum pozíció javára.⁶

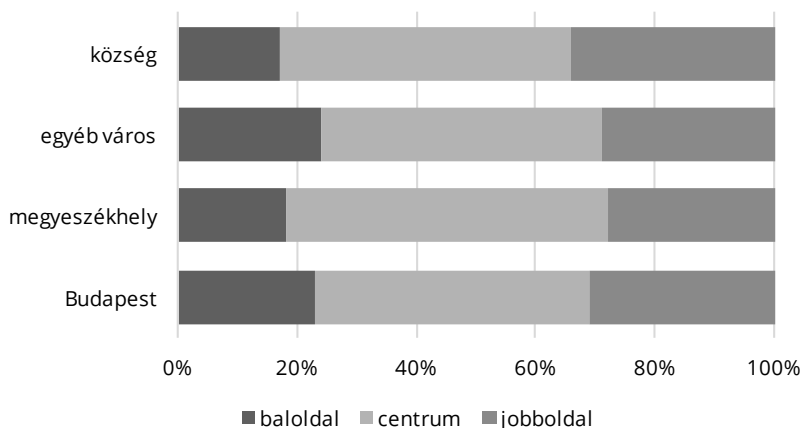
Az önmagukat jobbra sorolók aránya a községben élők között a legmagasabb, a megyeszékhelyeken lakóknál pedig a legalacsonyabb.

A centrumban elhelyezkedők életkori szempontból is jellegzetes képet mutatnak. Az önmagukat középre sorolók aránya felülreprezentált a fiatalok, valamint a 30–39 évesek körében (4. ábra), az életkor növekedésével viszont egyre csökken az arányuk. A jobbpólus tagjai életkori szempontból jobban leképezik a minta megoszlását, mint akár a bal, akár a centrumba tartozók, de valamelyest felülreprezentáltak a 30 és 59 évesek körében.

A baloldalon elhelyezkedők, azaz az ideológiai tengelyen négyes értéknél kisebbet választók a legidősebbek, az 50 évesek vagy idősebbek aránya közelíti a 60 százalékot, melyből 39 százalékot a 60 évesek és idősebbek teszik ki. Kevésbé karakteres a baloldaliak megoszlása iskolai végzettség és jövedelem kategóriák szerint.

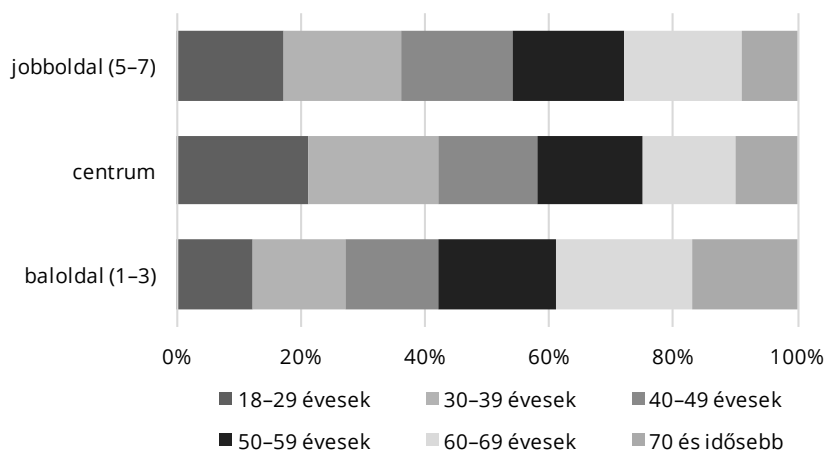
6 A centrum kifejezés politikatudományi értelmezése meghaladja a jelenlegi elemzés kereteit. Szempontként mindenestre felvethető, hogy a centrum nem egyenlő-e Magyarországon a bizonytalansággal, a politikai erőterben való kevésbé magabiztos tájékozódással. Vagy esetleg arról lehet szó, hogy a bal–jobb orientáció ma már nem feleltethető meg a magyar társadalom politikai gondolkodásmódjára, túlhaladta azt. Ezekre a kérdésekre más jellegű, részletes politikatudományi elemzéseknek kell választ adni.

3. ábra
A különböző lakóhelyen élők ideológiai megosztottsága
(százalékos megoszlás)

Forrás: MTA TK SZI-TÁRKI, 2018. Saját számítás.

4. ábra
A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők megoszlása életkori kategóriák szerint (százalékos megoszlás)

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A társadalmi osztálylétrán felfelé haladva növekszik az önmagukat jobb pólusra sorolók aránya. A leginkább jobboldali beállítódásúak a felsőközép és felső osztály tagjai (4,66 átlagpont). Érdemes megemlíteni, hogy az önmagukat kormánypártiaknak tartók aránya is a felsőközép és felső osztályok körében a legmagasabb: majdnem minden második válaszoló kormánypártinak tartja önmagát (47%). Az alsó osztályoknál ez az arány 21 százalék, a középosztálynál pedig 32 százalék. Összehasonlításképpen az alsó osztályoknál az önmagukat ellenzékieknek tartók aránya 23 százalék, a középosztálynál pedig 27 százalék. A kormánypártiság jelensége tehát statisztikai értelemben is szignifikánsan magasabb a felsőbb osztályok körében.

A bal és a jobboldalon elhelyezkedő polgárok körülhatárolásának fontos dimenziója a gazdasági aktivitás. A bal–jobb ideológiai paletta baloldalán találhatóak harmada ugyanis nyugdíjas. Megjegyzendő, hogy 2015-ben ez az arány még 50 százalék volt. A centrumban találhatóak között viszont felülreprezentáltak a tanulók, valamint az egyéb inaktívak. A munkaerő-piaci aktivitás megoszlása merőben eltérő a jobboldali pólust vizsgálva. Az önmagukat jobbra sorolók túlnyomó többsége ugyanis munkaerő-piaci szempontból aktív, vagyis ebben a rétegben az átlagosnál jóval magasabb az alkalmazottak, valamint vállalkozók aránya (70%).

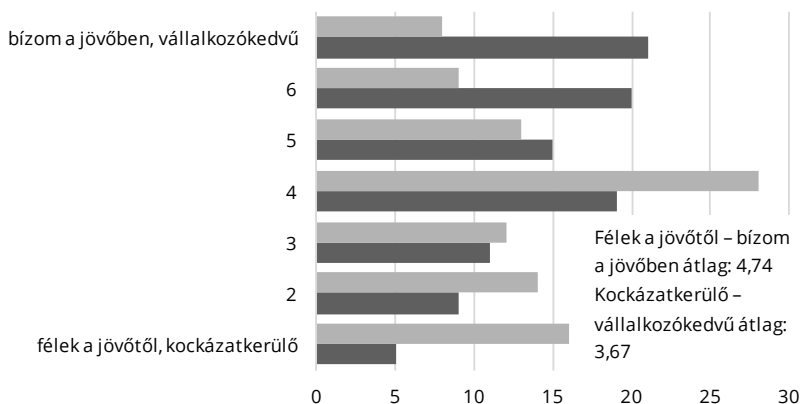
Jövőorientáció és vállalkozókedv

A fentiekkel szemben az értékvilág kevésbé ideológiavezérelt dimenziója a jövőbe vetett bizalom és a jövőtől való félelem, valamint a kockázatkerülés és a vállalkozókedv megítélése. Szembetűnő, hogy akár a bal–jobb, akár a kormánypárti–ellenzéki tengelyekhez képest kevésbé húznak középre az adatok, azaz a skálák szélein is jelentős arányban helyezkednek el a kérdezettek (5. ábra). Az alábbi ábra arra is utal, hogy teljesen más a két tengelyen való elhelyezkedés mintázata. Míg a „bízom a jövőben – félek a jövőtől” tengely inkább balra, azaz a jövőben való bizakodás felé dől, addig a kockázatkerülő – vállalkozókedvű tengely jobbra, a kockázatkerülő attitűd irányába lejt (erre utal egyébként a

két skála átlaga: 4,74 illetve 3,67 átlagpont). A két skála közötti korreláció nem túl robosztus: $r=0,129^{**}$, vagyis az együttjárás nem lineáris jellegű. Az ábra alapján a magyar felnőtt népesség mentalitása tehát igen Janus-arcú: inkább várakozással tekint a jövő irányába, ugyanakkor a kockázatkerülés dominánsabb, mint a vállalkozásra való hajlam.

5. ábra

A bízom a jövőben – félek a jövőtől, valamint a vállalkozókedvű – kockázatkerülő skálákon elfoglalt pozíciók megoszlása, 2018 őszén
(választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)

Forrás: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

2017-ben, az MTA TK Szociológiai Intézet vizsgálatában alacsonyabb volt a jövőbe vetett hit értéke. Hasonló skálán akkor az átlagérték 4,46 pont volt, úgy, hogy 6-os és 7-es értéket (tehát bízunk a jövőben) a kérdezettek mindössze 30 százaléka választott – szemben a 2018-as 41 százalékkal. Úgy tűnik, hogy a jövőbe vetett bizalom terén releváns, statisztikailag is regisztrálható változás történt. Az eredmények értelmezéséhez hozzátartozik, hogy az adatfelvétel a Fidesz–KDNP számára harmadik kétharmados győzelmet követő ősszel történt. A korábbi politikai szociológiai empirikus tapasztalatok azt mutatták, hogy egy párt nagy arányú győzelmét követően a társadalmi bizalom és a jövőbe vetett hit megnövekszik. Javul a közhangulat, és erőteljes várakozás övezi

az új kormányzat intézkedéseit (Boda–Medve–Bálint 2014). Ezt a folyamatot győzteshez húzásnak hívják, vagyis egyfajta megelőlegezett társadalmi bizalomnak (mindenki a győztes erő árnyékában szeretne sütkérezni). Másrészt azonban a Fidesz társadalmi beágyazottsága kétségkívül még nyilvánvalóbbá vált, a társadalom egyre szélesebb rétegeiben lesz általánosan elfogadott a kormánypárti mentalitás.

A közhangulat javulását az is jelzi, hogy a kockázatkerülő – vállalkozókedvű skálán is történt elmozdulás, igaz kisebb mértékű. 2017 tavaszán a hétfokú skála átlaga 3,38 pont volt oly módon, hogy a vállalkozókedvűek (6–7-es értéket választó) aránya 13 százalék volt a jelenlegi 17 százalékkal szemben. A kockázatkerülő szélső értékeket (1 és 2) viszont, 36 százaléknyan választották a 2018-as 30 százalékkal szemben. A magyar társadalomra ráakasztott, toposzszerű, sztereotip kép, a pesszimizmus és rosszkedvűség 2018 őszén kevésbé érvényesült.

Milyen szociodemográfiai jellemzőkkel írható körül az egyrészt inkább derülátó, ugyanakkor kockázatkerülő magatartás? Elsősorban az életkorral: minél fiatalabb valaki, annál inkább bizakodva tekint a jövőbe, illetve a vállalkozókedve is magasabb, és fordítva (2. táblázat). Minél idősebb a kérdezett, annál valószínűbb, hogy önmagát inkább kockázatkerülőnek tartja, illetve a jövőt bizonytalanoknak ítéli meg. A 18–29 évesek bizakodó attitűdje kimagasló 5,15 átlagpont, ami azt jelenti, hogy a fiatalok több mint a fele az 1-től 7-ig terjedő skálán hatos vagy hetes értéket választott. Érdekes módon az ifjúságon belül nem a legfiatalabbak, azaz a 18–19 évesek a leginkább jövőorientáltak, hanem 24–25 éves kortól nő meg érdemben a bizakodás mértéke.

A jövőbe vetett bizalom csökkenése nagyjából 50 év körül kezdődik, és 70 év felett visszaáll az 1-től 7-ig terjedő skála közepére, azaz 4 pontra.

A második legmagasabb átlagérték a kockázatkerülő – vállalkozókedvű skálán a 4 pont, azaz a középértéknél alacsonyabb (3,67 pont). Lényegében egyetlen életkori csoport, a 18–29 évesek azok, akiknél kiemelkedő érték (4,41 átlagpont) figyelhető meg (ld. 2. táblázat). A fiatalok által vallott vállalkozó-kedv

már a 30–39 éveseknél megtörik (4,00 pont), ugyanakkor az is látszik, hogy életkori dekádokról dekádokra jelentős a csökkenés mértéke. A 60–69 éveseknél éppen, hogy eléri a 3 átlagpontot, a 70 évesek vagy idősebbeknél 2,67 pontra csökken.

2. táblázat

A jövőorientáció és a vállalkozókedv skálák átlagértékei korcsoportonként (1–7 skála átlagai, ahol 1=bízom a jövőben)

Korcsoport	félek a jövőtől – bízom a jövőben	kockázatkerülő – vállalkozókedvű
18–29 éves	5,15	4,41
30–39 éves	4,96	4,00
40–49 éves	4,99	3,92
50–59 éves	4,65	3,57
60–69 éves	4,44	3,04
70+	4,03	2,64
minta	4,74	3,67

F-próba: 21,366 sig=0,000, Eta²=0,038;

F-próba: 60,610 sig=0,000, Eta²=0,101.

Forrás: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az iskolai végzettség szintén szegmentálja a magyar társadalmat a jövőbe vetett bizalom és kockázatvállalás kapcsán. Az iskolai végzettség emelkedésével ugyanis lineárisan növekszik a jövőbe vetett bizalom és nő a vállalkozókedv is. A legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők esetében a félek a jövőtől – bízom a jövőben skála átlaga 4,22 pont, a diplomásoknál viszont egy teljes átlagponttal magasabb: 5,23 pont.

Nagyon érdekes, ugyanakkor alaposabb elemzést kíván, a szubjektív osztályhelyzet alapján kapott eredmény. A fenti adatok alapján joggal lehetne várni, hogy a felső középosztályba és a felső osztályba tartozók messze a legbizakodóbbak lesznek a jövővel kapcsolatban és az is, hogy a vállalkozókedv körükben lesz a legmagasabb. Míg a második hipotézis igaz is, az első nem (3. táblázat).

3. táblázat

A jövőorientáció és a vállalkozókedv skálák átlagértékei szubjektív osztályhelyzet alapján (1–7 skála átlagai, ahol 1=fél a jövőtől, illetve kockázatkerülő)

Korcsoport	félek a jövőtől – bízom a jövőben	kockázatkerülő – vállalkozókedvű
alsó osztály	3,34	2,92
munkásosztály	4,45	3,26
alsó középosztály	4,80	3,81
középosztály	5,29	3,91
felső közép és felső osztály	4,97	4,82
minta	4,74	3,67

F-próba: 61,927 sig=0,000, Eta2=0,087;

F-próba: 40,323 sig=0,000, Eta2=0,059.

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az alsó osztály tagjai bíznak legkevésbé a jövőben, 10-ből négyen egyes vagy kettes értéket választanak, az önmagukat munkásosztályba sorolóknál ez az arány 17 százalék. A leginkább bizakodó középosztálybeliek 55 százaléka viszont 6-os és 7-es értéket választ. A különbség tehát nagyságrendi, az önmagukat középosztályba sorolók jövőorientációja kiemelendően magas.

Politikai preferenciák

Preferencia-sorrend 2018 őszén

A 2015 tavaszán, az MTA TK SZI-TÁRKI által végzett kérdőíves kutatás adatbázisán készített elemzésünkben (hivatkozás) a következő mondatokat írtuk le: a legnépszerűbb párt a Fidesz-KDNP szövetség, amelyet a Jobbik Magyarországért Mozgalom (Jobbik), illetve a Magyar Szocialista Párt (MSZP) követ. 2015 tavaszán nem volt másik olyan párt, amely átlépte volna a parlamenti bekerüléshez szükséges ötszázalékos támogatottságot. A pártot választókon, azaz azokon belül, akik konkrétan megneveztek valamilyen pártot, a Demokratikus Koalíciónak (DK) valamint a Lehet Más a Politikának (LMP) is megvolt az öt százalékos támogatottsága.

A fenti mondatok és a 2018-as eredmények a politikai idő megállását jelzik, hiszen a pártpreferenciák sorrendje befagyott 2015 óta (6. ábra). Továbbra is a Fidesz-KDNP a legtámogatottabb párt a legszélesebb választásszociológiai kategórián belül, azaz a teljes, választókorú népességben (Szabó 2015), amelyet a Jobbik és az MSZP követett. Az adatfelvétel időszakában nem volt más párt, amely a legszélesebb választói rétegben elérte volna az 5 százalékos parlamenti küszöbértéket. A változás az egyes pártok támogattságának mértékben mutatható ki. A Fidesz-KDNP a teljes, választókorú népesség körében 2015-höz képest 10 százalékponttal tudta növelni támogattságát, miközben a Jobbik visszaszorult (4 százalékponttal csökkent). Az MSZP és a DK támogattsága alig-alig változott 3,5 év alatt. A harmadik kétharmados választási győzelmet követően a magyar társadalom tehát erősen eltolódott a kormányzópárt irányába.

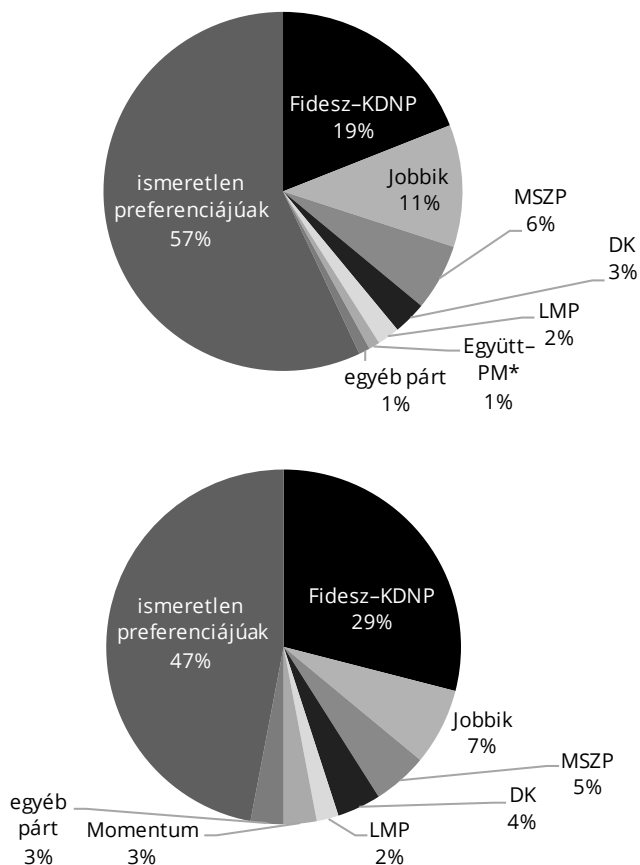
A pártot választók csoportján belül – akik megnevezik azt a pártot, amelyre egy most vasárnap esedékes parlamenti választáson szavaznának – a Demokratikus Koalíció (DK) támogattsága is eléri az öt százalékos határértéket.

Két más típusú változásra is érdemes felhívni a figyelmet. Az LMP 2018 őszén nem volt parlamenti bekerülési küszöb feletti támogatottságú párt a két jelzett szegmensben, ugyanakkor egy 2015-ben még nem létező, új szereplő került a listára, a Momentum Mozgalom, amely a pártot választóknál elérte az 5 százalékos támogatottságot.

Különösen a választási kampány időszakában szokás mérni a legszűkebb keresztmetszetű választói kategóriát: a választásokon biztosan részt vevő, pártot választók csoportját. E csoportról azt érdemes tudni, hogy a választásokat megelőző 3–4 hónapban talán a legpontosabban modellezi a választási végeredményt, ezért a kampányidőszakban kiemelt figyelem övezi őket. A 2700 fős minta nagy előnye, hogy még ebben, az egyébként nagyon szűk kategóriában is közel 700 fő válaszait tudjuk elemezni. A választásokon biztosan részt vevő, pártot választókon belül 10-ből 6 ember a Fidesz–KDNP-t választaná (7. ábra). 2015-ben szintén a Fidesz vezette ezt a választói szegmenst, de 3,5 év alatt majdnem megduplázta előnyét a második helyezett Jobbikhoz képest (2015-ben 25, 2018 őszén 46 százalék az első és a második helyezett közötti különbség).

A biztosan szavazó, pártot választók körében harmadik az MSZP, amelyet a DK követ. A köztük lévő különbség azonban csökkent a 2015-ös felmérés óta. Hasonlóan a 2015. tavaszi adatfelvétélhez az LMP szavazók igen átlagnál alacsonyabb részvételi hajlandósága miatt a biztosan részt vevő, pártot választók körében a zöld párt támogatottsága nem éri el az 5 százalékot, mint ahogy a Momentumé sem.

6. ábra
Politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán és 2018 őszén
teljes, választókorú népesség körében (százalék)

*Az Együtt 2018-ban megszűnt, a PM pedig az MSZP-vel kötött választási szövetséget.

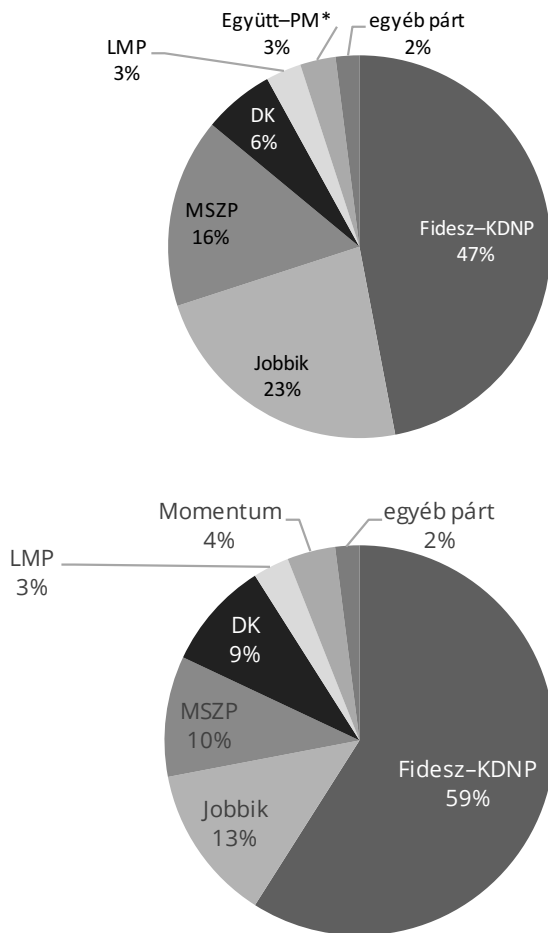
Forrás:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

7. ábra.

Politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán és 2018 őszén a biztosan részt vevő pártot választók kategóriájában (százalék)

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Ismeretlen pártpreferenciák

A fentiekben nem szóltunk a havi, kéthavi pártpreferencia közlésekben kevésbé exponált bizonytalan pártpreferenciájúakról és az ún. válaszmegtagadókról, akiket azokkal, akik semmiképp sem mennének el egy most esedékes parlamenti választásra, együtt ismeretlen preferenciájúaknak nevezünk. Ezek a csoportok eltérő és nem könnyen azonosítható részhalmazai a választói rétegeknek.

Magyarországon a választásszociológia az 1980-as évek végétől két kérdéssel vizsgálja a preferenciákat: „Ha most vasárnap lennének a parlamenti választások, akkor elmenne-e Ön szavazni?“, illetve „És (ha mégis elmenne) melyik pártra szavazna?“ Az első kérdésből szokás levezetni a választási részvételt, a másodikból a pártpreferenciát.

Bizonytalanok azok, akik a közvélemény-kutatás során a második kérdésre – tehát a pártpreferenciákra – „nem tudom“ válaszkategóriát jelölik meg. A választási kampányban a politikusok gyakran hangoztatják, hogy céljuk a „bizonytalanok“ megnyerése, vagy, hogy „a tartalékaink a bizonytalanok között vannak“. A válaszmegtagadók, azaz a preferenciájukat titkolók szociológiai értelemben egészen más csoportnak tekinthetők: ők a már említett preferenciát firtató kérdésre a „nem válaszol“ kategóriát jelölik meg.

Az MTA TK SZI-TÁRKI 2015-ös tavaszi adatfelvételéhez képest – ami két választás között, a ciklus közepén, a migrációs válságot megelőzően készült – 10 százalékponttal csökkent az ismeretlen pártpreferenciájúak aránya. Ez pont akkora arány, mint amit a Fidesznél többletként regisztráltunk. Eredményeink arra utalhatnak tehát, hogy az ismeretlen pártpreferenciájúak jelentős része a bizonytalan és válaszmegtagadó pozícióból kormánypárti szavazóvá válhatott, még ha nyilvánvalóan nem is teljes egészében.

Választásszociológiai szempontból különösen érdekes kérdés, hogy mikor történt a Fidesz-szavazótábor bővülése és ezzel párhuzamosan az ismeretlen preferenciájúak csökkenése. Ennek a trendfordulónak többféle hipotetikus magyarázata lehet. Egyfelől feltételezhető a menekültválság kormányzati kommunikációjának hatása, másfelől elképzelhető egy választási kampányhatás,

vagy harmadrészt a már jelzett ún. győzteshez húzás jelensége szolgálhat magyarázatul. A kérdés megválaszolásához két másik, MTA TK Szociológia Intézet és MTA TK Politikatudományi Intézet egy-egy kutatási programja keretében készített nagymintás adatfelvételek eredményeit hívjuk segítségül.²

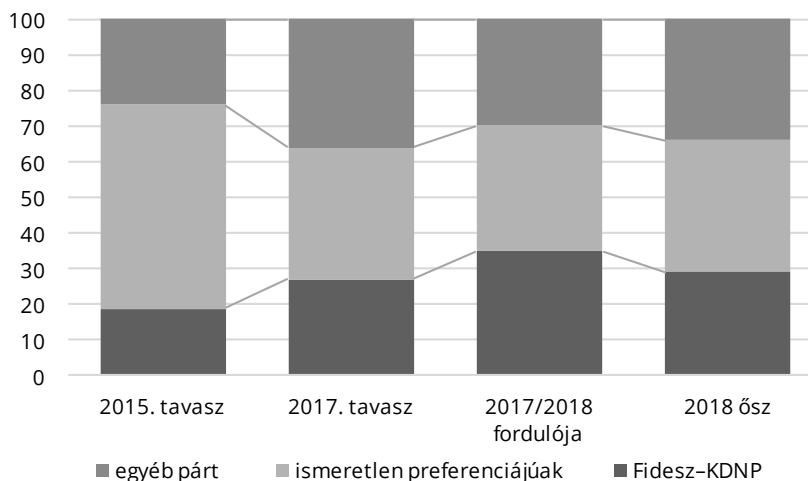
A 8. ábra világosan jelzi, hogy a Fidesz–KDNP támogatottsági többlete 2015-höz, tehát az előző ciklus közepéhez viszonyítva 2017 tavaszára már megvolt: a 2018 őszen mért eredmények nem kiemelkedően magasak (sőt a négy mérés közül egyben még ennél is magasabb volt). Minden valószínűség szerint a 2015. tavaszi eredmények kapcsán egyrészt ún. választási ciklushatásról beszélhetünk, azaz az előző parlamenti ciklus közepén mért legalacsonyabb támogatottságról, amelyet minden normális lefutású, szokásos ciklusban követ a kormányzópárt támogatottsági emelkedése (lásd 9. ábra). Másrészt hatással lehetett a Fidesz szavazótáborának emelkedésére és stabilizálódására a menekültválság kapcsán minden közvéleménykutató cég által kimutatott növekedés (lásd erről a kozvelemenykutatok.hu honlap részletes havi eredményeit). A 2018. őszi adatfelvételtől az ún. győzteshez húzás eredményére kevesebb bizonyíték áll rendelkezésre, hiszen a 2017. tavaszi és a 2018 őszi eredmények hasonlóan egymásra a leginkább.

A 8. ábra arra is utal, hogy a Fidesz támogattságának mozgása csak részben függ össze az ismeretlen pártpreferenciájúak arányának változásával. Amikor jelentősen csökkent az ismeretlen preferenciájúak aránya, vagyis 2015 tavaszáról 2017 tavaszára, akkor nemcsak a Fidesz szavazótábora növekedett meg, hanem a nem Fideszre szavazóké is. 2017/2018 fordulóján azonban a magas Fidesz-tábor úgy jön létre, hogy az ismeretlen preferenciájúak aránya alig csökken, de az ellenzéki szavazók aránya jelentősen zsugorodik. Ennek

2 Az első adatfelvétel az Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban című kutatás adatfelvétele vizsgálata 2017. tavaszán (N=2000 fő), amelynek adatfelvevője a Závecz Reseach volt. A második 2017 decemberében és 2018 januárjában készült az MTA TK PTI választáskutatási programja keretében. (NKFI–119603 Részvétel, képviselet, pártosság. Választáskutatás, 2018. Kutatásvezető: Szabó Andrea. N=2000 fő.). Fontos felhívni a figyelmet, hogy a 8. ábrán feltüntetett eredmények keresztmetszeti, egymástól független adatfelvételek alapján készültek, így a tendenciákra, nem pedig a konkrét százalékos eredményekre érdemes figyelni.

8. ábra

A Fidesz–KDNP támogatottsága 2015 tavasz, 2017. tavasz és 2017/2018 fordulója és 2018. ősze, teljes, választókorú népesség körében (százalék)

Adatok forrása:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. N=2687.

2017: MTA TK SZI, 2017. N=2000.

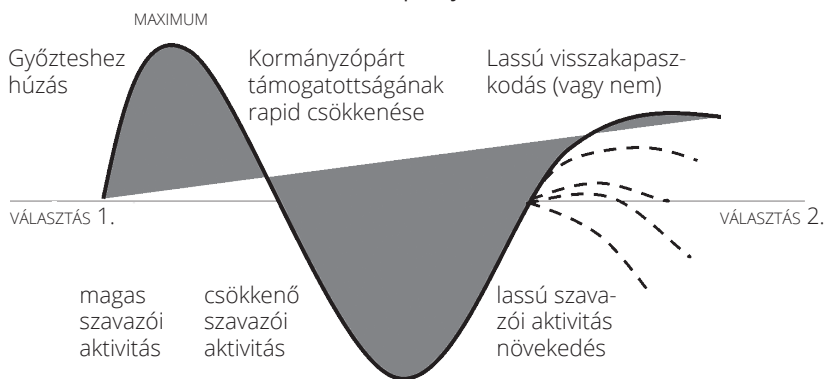
2017/2018: MTA TK PTI, 2018. N=2000.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700.

egy kissé fordított ismétlődése figyelhető meg 2018 őszére. A bizonytalanok kismértékben növekednek, úgy, hogy a Fidesz támogatottsága visszaáll a 2017. tavaszi arányra, miközben az ellenzéki tábor valamelyest emelkedik.

A bizonytalanok, a válaszmegtagadók és a választáson biztosan részt nem vevők tehát egy olyan réteget képviselnek, ahol „zsilipelés” folyik, vagyis ahol a kormányzópárt és az ellenzék táborából ideiglenesen távozó szavazók egy ideig táboroznak (miközben a szavazói aktivitás csökken). Amikor kinyílik a zsilip a 9. ábrán jelzett szavazói aktivitás lassú növekedésével párhuzamosan, akkor a szavazó eldönti, hogy melyik irányba indul el: vissza a kormányzópárthoz – ezt láttuk a 2018-as választások előtt –, vagy inkább az ellenzék irányába mozdul el a kormányzópárt teljesítményével való elégedetlenség miatt (erre a 2010-es választások előtt láttunk világos példát).

9. ábra
Egy normál, megszokott választási ciklus a kormányzópárt támogatottsága szempontjából

Forrás: Szabó Andrea saját készítés.

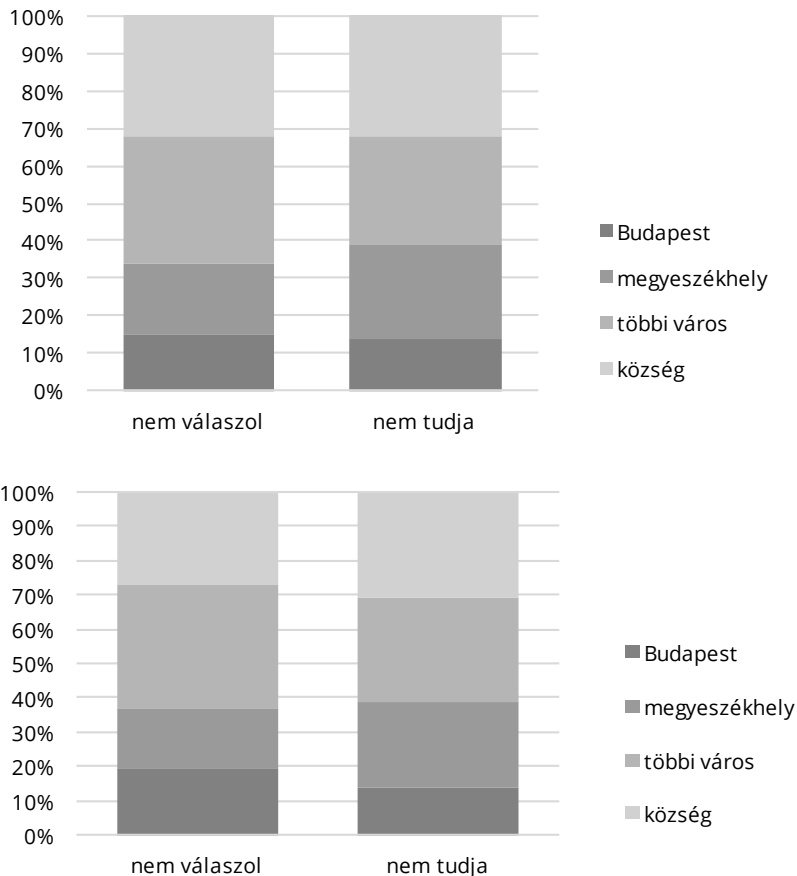
Ami az ismeretlen preferenciájúak szociodemográfiai és szociokulturális összetételét jelenti, alapvető elmozdulásokról nem beszélhetünk 2015 és 2018 között, azonban a tendenciák néhány érdekességre rámutatnak. 3,5 év alatt érezhetően megnőtt a választukat titkolók aránya a fővárosiak körében. Mindez annak fényében érdekes, hogy a kistelepüléseken inkább egy elköteleződés figyelhető meg, vagyis többen vállalták a preferenciájukat, mint 2015-ben.

A legmagasabb befejezett iskolai végzettség és a szubjektív osztálybesorolás eredményei azt jelzik, hogy az ismeretlen preferenciájúak két meghatározó csoportja, a bizonytalanok és a válaszmegtagadók társadalmi összetétele különbözik egymástól. Míg a preferenciájukat titkolók körében érdemben növekedett, lényegében megduplázódott a magasan iskolázottak aránya, a bizonytalanokon belül viszont a legalacsonyabban iskolázottak aránya emelkedett jelentősen. A preferenciájukat titkolók tehát képzetebbek, a bizonytalanok viszont aluliskolázottabbak lettek a két adatfelvételi időpont között.

Hasonló tendenciák mutathatók ki szubjektív osztálybesorolás szerint (a kérdezettnek saját magának kellett elhelyeznie osztályhelyzetét egy társadalmi ranglétrán). A 11. ábra alapján a változás azt mutatja, hogy a válaszmegtaga-

gádók között a hierarchia magasabb lépcsőin elhelyezkedők többen lettek, a bizonytalanok között pedig enyhén növekedett a legalsó csoportba tartozók aránya, ugyanakkor itt kevésbé látványos az elmozdulás.

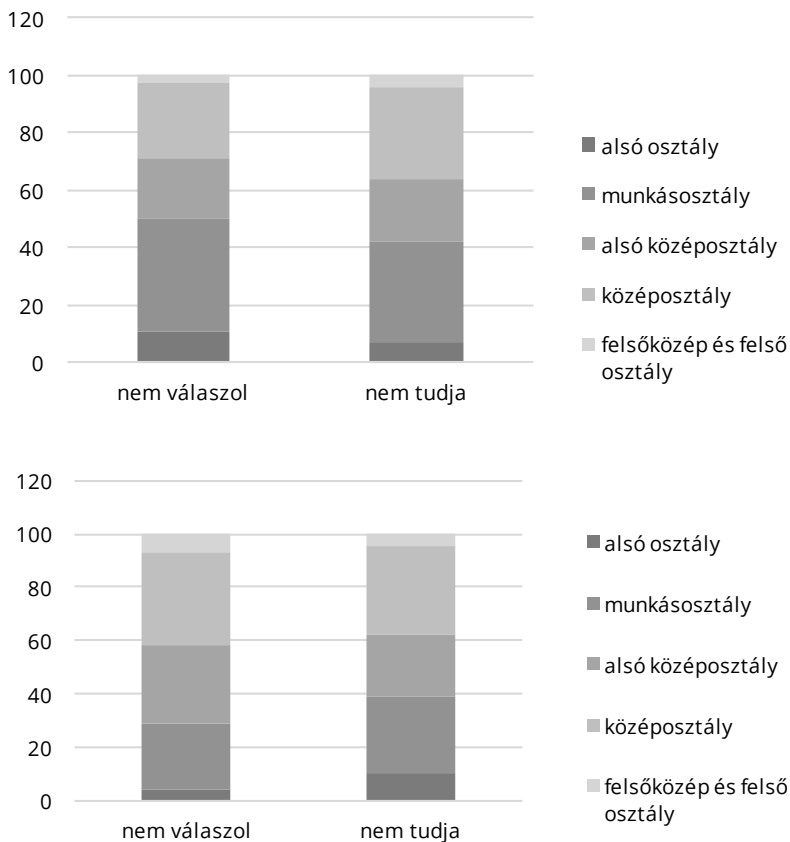
10. ábra
A „nem tudja”, illetve a „nem válaszol” kategóriát választók megoszlása település típusa szerint (százalék)

Forrás:
2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.
2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

11. ábra

A „nem tudja”, illetve a „nem válaszol” kategóriát választók megoszlása szubjektív osztálybesorolás szerint (százalék)

Forrás:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.
2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Politikai intézményekbe vetett bizalom

A politikatudományi alapkutatások rendszeresen vizsgálják, hogy az egyes országok társadalmi miként vélekednek azokról a demokratikus intézményekről, amelyek mindennapi életüket döntéseik, határozataik (törvények, rendeletek) révén befolyásolják. Az ún. politikai intézményi bizalom-index (közbi-zalmi index) révén a társadalmi hasznosságon/fontosságon túlmenően végső soron annak legitimációját is vizsgálni lehet.

Ahogy arra előző, 2015-ös elemzésünkben utaltunk, Magyarország kezdetektől, 2002 óta tagja egy nemzetközi társadalomtudományi együttműködésnek, a European Social Surveynek (ESS), amelynek keretében kétévenként készítenek standard kérdőívek segítségével vizsgálatot különböző szociológiai, politikatudományi témakörökben.² Hagyományosan, az ESS-kutatás a következő kérdésre keresi a választ: *„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?”* Bár az ESS hét intézményhez fűződő viszonyt vizsgál (köztük a társadalmi integráció szempontjából kevésbé releváns ENSZ és Európai Parlamentet), a 2015-ös kérdőív összeállításakor a kutatói team a négy legfontosabbat vette át. A vizsgált intézmények:

- a Magyar Országgyűlés;
- a magyar jogrendszer;
- a rendőrség és
- a politikusok.³

Az ESS adatbázisainak korábbi elemzése alapján kiderült, hogy a magyar társadalom politikai intézményekbe vetett bizalma kifejezetten alacsony szín-

2 A European Social Survey kutatás mára már a kilencedik hullámnál jár úgy, hogy nyolc adatbázisa nyilvánosságra is került (<http://www.europeansocialsurvey.org/>). A nagyszabású, hullámoként 20–25 európai országára kiterjedő kutatásban a magyar társadalomtudományt a Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont képviselte, így összehasonlítható adatok állnak rendelkezésre a közbizalom változása tekintetében.

3 Az egyes intézményekbe vetett bizalmat egy 0-tól 10-ig terjedő, azaz 11 fokú skálán kellett a kérdezetteknek megítélnie.

tű: 0-tól 10-ig terjedő skálán az ötös átlag alatt mozgott. A relatíve legkedvezőbb, de nemzetközi összehasonlításban inkább alacsony 2002-es állapotához képest is tovább csökkentek az indexek a következő, 2004-es mérésre, majd inkább stagnálás, illetve lassú apadás volt rögzíthető 2004 és 2006 között. Elsősorban a politikai alrendszerben 2006 őszétől bekövetkező drámai fordulatok, valamint a 2008-ban kitört gazdasági válság hatásai gyorsan megmutatkoztak a közbizalom alakulásában, hiszen 2006 és 2008 között számottevően csökkent az egyébként is alacsony állampolgári közbizalom, így 2008-ban mérték a kutatás-sorozat eddigi legalacsonyabb index-értékeit.

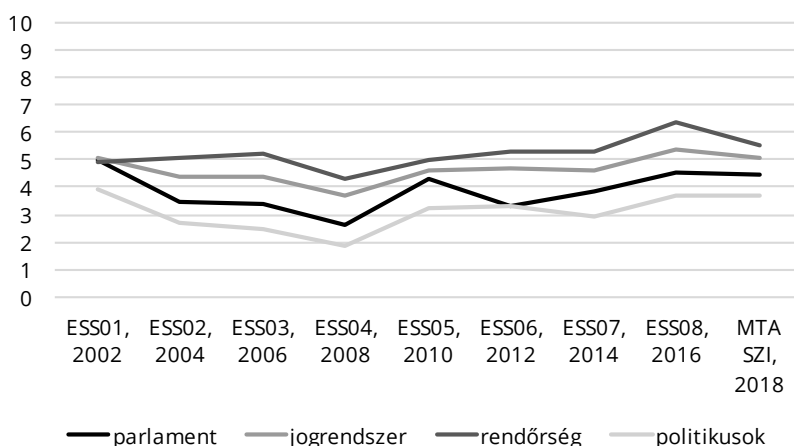
A 2010-es választásokat követő 5. hullám a közbizalom ugrásszerű javulását, a 2004-es állapotokhoz való visszatérést mutatták, amelyhez képest 2012-re érdemben nem változtak az eredmények. A következő, minden intézményre kiterjedő bizalmi-index javulás 2014 és 2016 között megy végbe oly módon, hogy a rendőrség és a jogrendszer indexe a korábbi legmagasabbat is meghaladta. A European Social Survey 2016-os adatfelvétele tehát a magyar társadalom közbizalmának általános és nagymértékű javulását mérte, akkora javulást, amely társadalomtudományi kutatásokban csak nagyon ritkán tapasztalható. Ehhez képest az MTA TK SZI 2018 őszi vizsgálata inkább az intézményekkel szembeni bizalom stagnálásáról, illetve kisebb mértékű romlásáról tanúskodik, az elmozdulások azonban a rendőrség kivételével hibahatáron belüliek (13. ábra).

16 év távlatából kitűnik, hogy a jogrendszerbe vetett bizalom indexértéke szinte hajszálpontosan a 2002-es kezdő évnek megfelelő, a rendőrségé viszont 2018-ban magasabb, mint 2002-ben volt. A politikai alrendszerhez közvetlenül kötődő két aktor, a parlament és a politikusok megítélése szinte alig változott 2016 óta, ugyanakkor messze magasabb, mint a mélypont, 2008 idején volt. Továbbra is áll tehát az a korábbi megállapítás, hogy politikai szituációtól függetlenül egy intézmény minél közelebb helyezkedik el a politikához, megítélése annál kedvezőtlenebb, és elválik a többi intézményétől.

Ha az országgyűlés, a magyar jogrendszer, a rendőrség és a politikusok bizalmi indexe alapján a társadalmi közbizalom egészére kívánunk következte-

tést levonni, akkor azt állíthatjuk, hogy a magyar társadalomban még mindig inkább a bizalmatlanság, mint a bizalom az általános attitűd, ugyanakkor a 2010 óta tartó periódust inkább kedvező időszakként jellemezhetjük a közbizalom általános erősödése miatt.

12. ábra
„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bíz a következő intézményekben...?” (százalékos megoszlás)

Forrás:
2002–2016: ESS <http://www.europeansocialsurvey.org/>
2018: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az ESS 08., tehát a 2016-os hullám alapján megvizsgáltuk Magyarország helyét az általános közbizalom indexértéke alapján felállított sorrendben. Arra voltunk kíváncsiak, hogy European Social Survey adatfelvételében kimutatható nagymértékű bizalom emelkedés nemzetközi összehasonlításban mit jelent, mire elég. Egyszerű módszert használtunk az eredmények bemutatására. A négy vizsgált intézmény (országgyűlés, jogrendszer, rendőrség, politikusok) bizalmi értékét összeadtuk, majd országonként átlagoltuk.⁴ Az adatok alapján

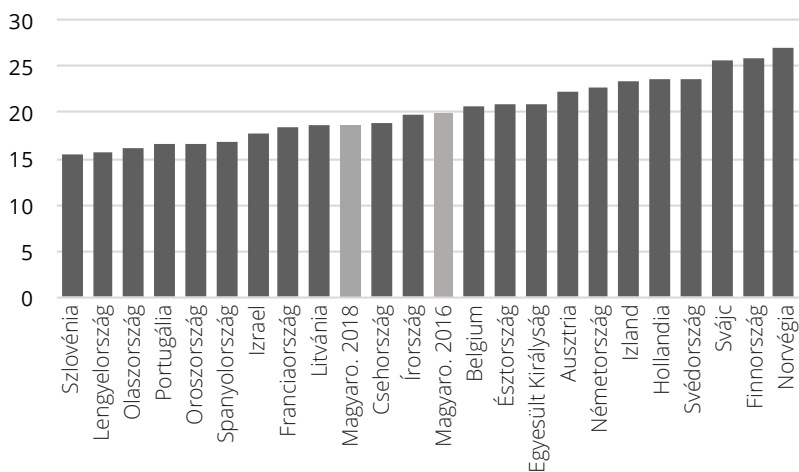
⁴ 0 értékű ez az index, ha egyáltalán nincs bizalom egyik aktorral sem a vizsgált négyből, és 40, azaz maximális, ha mind a négy intézménybe a lehető legnagyobb mértékben bíznak az emberek.

Magyarország valahol középen helyezkedik el Írország és Belgium között, megelőzve a legtöbb közép- és kelet-európai országot, kivéve Észtországot.

Az érdekesség kedvéért a 2018-as eredményeket is betettük az ábrába tudva azt, hogy két év alatt más országban is történhetek és feltehetően történtek is változások az általános közbizalomban. A 2018-as összbizalmi érték egyébként két helyezéssel hátrább tenné Magyarországot a bizalmi listán. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a 2010 után tapasztalható bizalomerősödés mint ha a magyarokról kialakított alapvetően pesszimista, negatív, bizalmatlan képet is finomítaná, árnyalná. Ennek okait, hátterét azonban a jelenleginél részletesebb elemzés révén érdemes megvizsgálni.

13. ábra

Az általános közbizalom index-értéke a különböző európai országokban, 2016 és 2018 (0–40-ig tartó index átlagértéke, ahol 0=mind a 4 vizsgált intézmény bizalmi értéke 0, és ahol 40=mind a 4 vizsgált intézmény bizalmi értéke maximális, 10.)

Forrás:

ESS08, 2016. <http://www.europeansocialsurvey.org/>
Hungary 2018: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A közbizalom alakulása és a politikai preferencia erős együttjárást mutat. Általánosságban elmondható, hogy a kormánypárti szavazók inkább bíznak,

az ellenzékiek pedig inkább nem bíznak a vizsgált intézményekben. A Fidesz-KNDP választói 1, helyenként 1,5 index-ponttal kedvezőbb véleménnyel rendelkeznek a parlamentről, a politikusokról, a magyar jogrendszerről és a rendőrségről, mint a minta többi tagja. A Jobbik Magyarországért Mozgalom hívei különösen kritikusak az országgyűléssel, valamint a politikusokkal szemben. A pártok szavazói közül az országgyűlés és a jogrendszer bizalmi indexe a Demokratikus Koalíció támogatói körében a legalacsonyabb (3,51 átlagpont) és (4,15 átlagpont). Az MSZP szavazói négyből három intézményt kedvezőtleneb-
bül ítélik meg, míg az LMP-sek lényegében az átlagnak megfelelő értékelést adnak.

A teljes választókorú népesség válaszait figyelembe véve azok a legkritikusabbak az egyes intézményekkel szemben, akik a pártpreferenciára vonatkozó kérdésre „semmiképp sem mennék el” opciót jelölnék meg. E választói réteg tehát egy kiábrándult, politikától elforduló csoport képét mutatja.

4. táblázat

„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2018

0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik)
pártpreferencia szerint

intézmény/ preferencia	rendőrség	jogrendszer	országgyűlés	politikusok
minta	5,50	5,03	4,48	3,66
Fidesz-KNDP	6,42	6,19	5,88	5,23
Jobbik	4,89	4,41	3,71	2,95
MSZP	5,28	4,79	4,22	3,66
DK	4,91	4,15	3,51	3,22
LMP	5,59	5,21	4,53	3,57
Momentum	5,87	5,26	4,31	3,49
Nem válaszol	5,47	4,93	4,25	3,13
Nem tudja	5,26	4,66	3,96	3,07
Semmiképp sem menne el	4,15	3,48	2,97	2,06

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az MTA TK SZI 2018-as őszi vizsgálatának eredményei szerint a fővárosban élők politikai közbizalma a legmagasabb, míg a kisebb települések lakói, különösen a községben lakók negatív irányba térnek el az átlagtól. Hogy csak egy kiragadott példával bizonyítsuk kijelentésünket: a politikusok esetében a budapestiek bizalmi indexe a 0-tól 10-ig terjedő skálán 4,95 pont (azaz több mint egy teljes egésszel magasabb, mint a mintáé), a községben élőké pedig 3,48 pont.

Hasonlóan jelentős különbségek mutathatóak ki a kérdezett legmagasabb befejezett iskolai végzettségét vizsgálva is. Általánosságban kijelenthető, hogy minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál inkább bízik a politikai intézményekben. A legmagasabb – az átlagtól érdemben magasabb – bizalmi átlagokat a diplomások között mértünk, a legkisebbet pedig a szakmunkásoknál. A fővárosi adatokhoz hasonlóan a diplomásoknál is jelentős, akár 0,5 indexpont körüli az eltérés, ami talán összefügghet a magasán iskolázottak politikai érdeklődésének és tájékozottságának eltérő szintjével.⁵

5. táblázat

„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2018

0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik)
iskolai végzettség szerint

intézmény/ végzettség	rendőrség	jogrendszer	országgyűlés	politikusok
minta	5,50	5,03	4,48	3,66
alapfok	5,25	4,75	4,27	3,36
szakmunkás	5,19	4,73	4,18	3,25
érettségizett	5,64	5,18	4,61	3,87
diplomás	5,98	5,61	4,95	4,26

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

5 A vizsgálat adatai szerint ugyanis a politikai érdeklődés szintje közepesnél alacsonyabb Magyarországon (1–5 skálán 2,41 pont, ami azt jelenti, hogy 34 százalékot egyáltalán nem érdeklí, 5 százalékot pedig nagyon érdeklí). Az iskolai végzettség emelkedésével jelentősen növekszik a politikai érdeklődés. Az alapfokú végzettségűeknél 2,11 átlagpont, a szakmunkásoknál 2,32 pont, míg a diplomásoknál 2,89 pont.

A szociodemográfiai és szociokulturális dimenziók közül a közbizalmat jelentősebben befolyásolja az osztályhovatartozás. Az önmagukat a társadalmi hierarchia aljára, azaz az alsó osztályba sorolók rendkívül negatív véleménnyel rendelkeznek a vizsgált intézményekről. A válaszok arra engednek következtetni, hogy e csoport tagjai úgy vélekednek, a politikai intézmények – függetlenül attól, hogy konkrétan melyik intézményről beszélünk – magukra hagyták őket, egyik aktor sem képes helyzetüket érdemben javítani. Ezzel szemben a felső középosztály és felső osztály tagjai kifejezetten nagy bizalommal fordulnak a politikai szereplők felé, és nemcsak az alsóbb osztályokhoz képest, de a középosztállyal szemben is. A középosztály általában enyhén, 0,4 átlagponttal magasabban értékeli az átlaghoz és az alsó középosztályhoz képest a vizsgált intézmények működését, a felső középosztályok és a felső osztályok viszont hozzájuk képest is általában 1 teljes átlagponttal magasabb osztályzatot adnak. Érdekességgéppen jelezzük, hogy a magyar felső középosztályok és felső osztályok által 2018-ban adott közbizalmi osztályzatok a német társadalom egészére jellemző adatokhoz állnának a legközelebb, a 14. ábrában közölt ranglistán pedig – változatlan feltételek mellett – a 4. helyre kerülnének.

6. táblázat

„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2018

0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik)
szubjektív osztálybesorolás* szerint

intézmény/ osztály önbesorolás	rendőrség	jogrendszer	országgyűlés	politikusok
minta	5,50	5,03	4,48	3,66
alsó osztály	4,79	4,13	3,45	2,83
munkásosztály	5,04	4,49	4,07	3,12
alsó középosztály	5,51	5,05	4,39	3,57
középosztály	5,92	5,50	4,88	4,15
felsőközép és felsőosztály	6,78	6,50	5,97	5,37

A besorolás önbevallás alapján történt.

Forrás: MTA TK SZI–TÁRKI, 2018. Saját számítás.

Demokrácia versus diktatúra

A 2015-ben közölt *Politikai tükör* című kiadványunkban komoly teret szenteltünk a politikai berendezkedések problematikájának, jelesen annak, hogy a magyar társadalom milyen politikai rendszert preferál. Úgy véltük, hogy a 2010 után kezdődő, hibridizálódó rezsimben² egyre több kormányzati utalás történik a demokrácia újraértelmezésére, vagy egyes autoriter rendszerekkel szembeni korábbi mereven elutasító álláspont átértékelésére (ide tartozott az illiberális demokrácia kifejezés gyakori használata a politikai osztály több szereplőjétől). Ezért is kíváncsiak voltunk, hogy a magyar társadalom hogyan viszonyul a különböző politikai rendszerekhez, egészen pontosan a demokráciához és a diktatúrához. A két szélső pont között, megfogalmazásra került egy harmadik állítás is. A kérdőívben feltett kérdés és a válaszkategóriák a következők voltak: „A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez? 1. a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb; 2. bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia; 3. a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer”.

Az MTA TK SZI-TÁRKI 2015-ös tavaszi adatfelvétele során a magyar 18 éven felüli lakosság kevesebb mint fele értett egyet azzal a kijelentéssel, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. Közel egyharmaduk ún. *rendszerkezptikus* kategóriába tartozott, azaz számukra, és a hozzá hasonló emberek számára lényegében mindegy volt, hogy melyik rendszerben élnek. 100 emberből 13 vagy nem tudta, vagy nem akarta álláspontját kifejezni, ugyanakkor az inkább diktatúrapártiak aránya mindössze hét százalékot tett ki.

2018 őszére ezen a téren jelentősebb átrendeződés történt, mert a magyar társadalom polarizáltabbá vált a kérdést illetően. Egyrészt határozottan növekedett a demokrata beállítottságúak aránya (+8%), úgy, hogy a köztes kategóriába menekülők, azaz a rendszerközömbösök aránya statisztikailag szignifikáns módon csökkent. Érdekes módon azonban nemcsak a demokráciát minden más politikai rendszernél jobbnak tartók, de a diktatúrát bizonyos

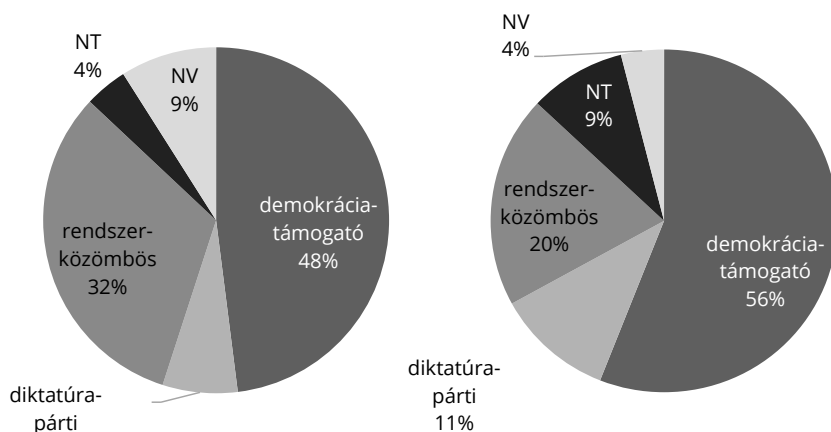
² Bozóki–Hegedűs 2017.

körülmények között elfogadható rendszernek gondolók aránya is növekedett, igaz kisebb mértékben (+4%). A bizonytalan, vagy a válaszukat titkolók aránya nem változott, csak a két kategória belső megoszlása cserélődött fel. A változás, vagyis a demokrácia elfogadottabbá válása az utóbbi 1–1,5 évben következhetett be, mert az MTA TK Szociológia Intézet 2017-ben készített 2000 fős adatfelvétele még nem jelezte ezt a nagymértékű elmozdulást. 2017 elején ugyanis az adatok sokkal közelebb álltak a 2015-höz, mint a 2018-ashoz (demokrata: 50%, diktatúrapárti: 9%).

Magyarországon, 2018-ban tehát a társadalom túlnyomó többsége számára a demokrácia jelenti a legjobb politikai berendezkedést, ugyanakkor azt nem tudjuk, hogy mit értenek az emberek demokrácia fogalma alatt. A kérdésben erre vonatkozóan külön utasítás nem szerepelt.

14. ábra

Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2015 tavaszán és 2018 őszén (százalék)

Pontos válaszkategóriák:

demokráciatámogató: a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb

diktatúrapárti: bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokrácia

rendszerközömbös: a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer

Forrás:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az alábbiakban a rendszerek közötti választás társadalmi hátterét mutatjuk be a kérdésre választ adók körében. Nem vizsgáljuk tehát a bizonytalanokat és a válaszmegtagadókat, kizárólag akkor, ha van valamilyen külön érdekesség ennél a rétegnél. Értelemszerűen, ha a „nem tudja”, „nem válaszol” kategóriákat kihagyjuk az elemzésből, akkor megnő a demokráciatámogatók (64%), a rendszerközömbösök (23%) és a rendszerkritikusok aránya is (13%).

A demokrácia és a diktatúra megítélésében statisztikai értelemben is fontos szerepet játszik a kérdezett pártállása. Az adatok alapján a Fidesz-KDNP kérdésre választ adó szavazóinak 71, az LMP szavazóinak pedig 76 százaléka demokráciapárti, azaz úgy véli, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb. A kormánypárt szavazói egyébként nem egyszerűen demokráciapártiak, hanem az átlagnál erőteljesebben utasítják el a diktatúrát, és a demokrácia jelenlegi működésével is a legelégedettebbek. Közel 80 százalékuk ugyanis többé-kevésbé, illetve teljes mértékben elégedett a jelenlegi demokrácia működésével Magyarországon. A Fidesz-szavazók számára tehát a demokrácia az, ami 2010 után kialakult, hiszen nemcsak demokráciapártiságuk növekedett 3,5 év alatt, de elégedettségük is. Egy régi kifejezést parafrázálva a kormányzópárt hívei egyben a „létező” demokrácia hívei is.

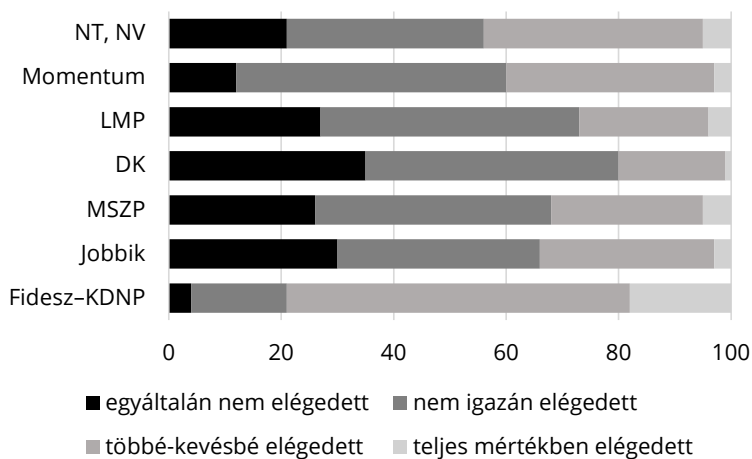
Az ellenzéki szavazók körében ettől eltérő politikai gondolkodásmódot regisztrálhatunk. A Jobbik szavazóinak 65 százaléka demokráciapárti, ami jelentősen, több mint 10 százalékponttal magasabb, mint 3,5 évvel korábban volt, ugyanakkor 15 százalékuk bizonyos körülmények között a diktatúrát elfogadható megoldásnak tartja. A Jobbik szavazói emellett igen erőteljes kritikával illetik a jelenlegi magyarországi demokráciát, hiszen kétharmaduk egyáltalán vagy nem igazán elégedett annak működésével.

Az egész mintán belül a szocialista párt és a DK választói azok, akik a leginkább rendszerszkeptikusak: 22 százalékuk gondolja úgy, hogy a rendszerek hasonlatosak a „kisemberek” számára. Megjegyzendő azonban, hogy az MSZP és a DK szavazóinak 60 százaléka demokráciában gondolkodik, a diktatúrát elfogadható megoldásnak tartók aránya 18 százalék. A DK támogatói ugyanakkor még a Jobbikhoz képest is kritikusabbak a létező demokráciával szemben,

hiszen 80 százalékuk elégedetlen annak működésével.

Érdekes szólni az elmúlt vizsgálati periódusban még nem létező Momentum Mozgalom szavazóinak viselkedéséről is. Az alapvetően generációs háttérű párt (szavazóinak közel hattizede 40 év alatti) támogatóinak kétharmada demokráciapárti, 15 százalék körükben a rendszerközömbösök aránya, ugyanakkor érdekes, hogy 19 százalékuk bizonyos körülmények között elfogadható megoldásnak tartja a diktatúrát is. Ennél magasabb arány csak az „egyéb pártot” választók körében regisztrálható. Mindamelllett a Momentum szavazói kevésbé kritikusak a jelenlegi demokrácia működésével szemben. A teljesen elégedetlenek aránya az ellenzéki szavazók körében náluk a legalacsonyabb, viszont 48 százalékuk 2-es osztályzatot adott a demokrácia állapotára.

15. ábra
Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon?
pártpreferenciák szerint, a kérdésre választ adók százalékában

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A szociodemográfiai, szociokulturális tényezőket elemezve megállapítható, hogy a megyeszékhelyek lakossága a leginkább demokráciaelkötelezett, a községekben és a fővárosban élők körében viszont a mintabeli megoszláshoz képest, relatíve alacsonyabb a demokratapártiak aránya. Nem ugyanolyan

azonban a budapestiek és a községben élők választástruktúrája. A legkisebb települések lakói ugyanis hajlamosak azt gondolni, hogy az olyan emberek számára, mint ők, az egyik rendszer épp olyan, mint a másik (29%), ezzel szemben a fővárosiak 22 százaléka – ez jelentősen, közel 10 százalékponttal magasabb, mint a válaszolók megoszlása – bizonyos körülmények között el tudja fogadni a diktatúrát politikai rendszerként. Érdeemes megjegyezni, hogy 2015-höz képest ezen a téren érdemi elmozdulás történt a fővárosiak gondolkodásában.

A demokrácia versus diktatúra megítélését illetően az életkori megoszlásnak kisebb a jelentősége. Annyi egyértelműen kijelenthető, hogy a középkorúak, leginkább az 50–59 évesek kifejezetten demokráciapártiak (70 százaléku). Jelezni érdemes, hogy a diktatúrát bizonyos körülmények között elképzelhetőnek tartók relatíve legnagyobb aránya a 18 és 29 év közöttiek körében található (17%). Az is érdekes adat lehet, hogy a legfiatalabbak azok, akik a legkevésbé tudnak döntené a rendszerek között. Körükben a „nem tudom” választ adók aránya feltűnően magas. A rendszerközömbösség egyébként az idősebbek, azaz a 60 éven felüliek körében mérvadó gondolkodásmód (27%).

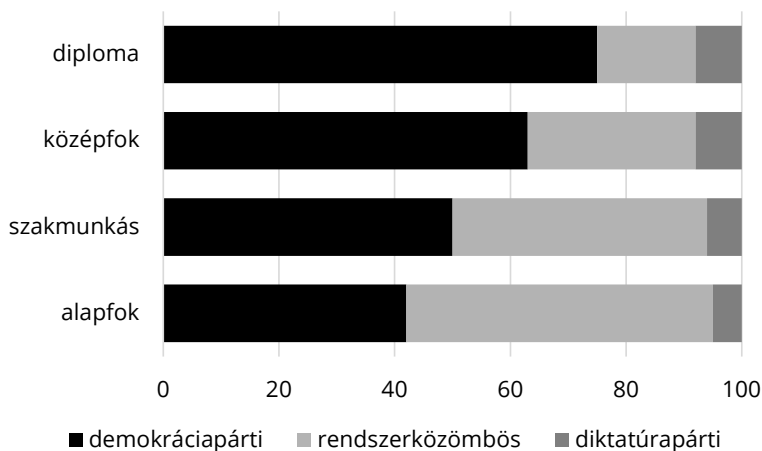
A demokrácia és a diktatúra közötti választás szociokulturális dimenziók mentén eltérő képet mutat. Minél magasabb iskolázottsági szintet ér el a kérdezett, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a demokrácia híve lesz, és annál kevésbé valószínű, hogy az egyik politikai rendszert egyenlőíti a másik politikai rendszerrel. Az alacsony iskolázottság ugyanis pont ezt a rendszerszkeptikus nézetet erősíti felerőtlenül. Plasztikusan bizonyítja ezen kijelentéseket két adat: akárcsak 3,5 éve 2018 őszén is a diplomások háromnegyede véli úgy, hogy a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb, az alapfokú végzettségűeknél ez az arány 56 százalék. Ezzel szemben ugyanebben a rétegben azok álláspontja, akik szerint „a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint a másik” 33 százalék. Az alábbi, 17. ábra azonban azt is jelzi, hogy az alacsonyabb iskolázottságúak esetében karakteresebb, határozottabb lett a demokrácia elfogadottsága, hiszen mind az alapfokú végzettségűeknél, mind a szakmunkásoknál 13–14 százalékponttal növekedett azok aránya, akik a demokráciát tartják a legjobb politikai berendezkedésnek,

úgy, hogy közben a rendszerközömbös álláspont jelentősen, 20–20 százalékponttal csökkent.

A kétségtelenül nagymértékű átrendeződés mögött, álláspontunk szerint a demokrácia működésével való elégedettség növekedése áll. 2015-ből nem, de 2017-ből rendelkezésre áll összehasonlítható adat, amiből kitűnik, hogy minden iskolai végzettségi kategória, de különösen épp az aluliskolázottak esetében növekedett meg a demokrácia működésével való elégedettség. Hogy csak egy adattal jelezzük az állításunkat: bár továbbra is az alapfokú végzettséggel rendelkezők a legkevésbé elégedettek mindazzal, ahogyan ma a demokrácia működik Magyarországon a 2017-es 3 százalékról 9 százalékra növekedett a nagyon elégedettek aránya, miközben az egyáltalán nem elégedettek 28-ról 21 százalékra csökkent. Az alsóbb társadalmi csoportok tehát kedvezőbbnek ítélik meg a létező demokrácia teljesítményét, ami visszahat a rendszerek közötti választásra is.

16. ábra.

Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2015 tavaszán és 2018 őszén iskolai végzettség szerint, a kérdésre választ adók százalékában

Forrás:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.
2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A gazdasági aktivitás szerinti rétegek közül a tanulók több mint héttizede a demokrácia feltétlen elkötelezettje (72%), ezzel szemben a kiszolgáltatott, államtól erősen függő csoportok, így a munkanélküliek (47%), valamint kisebb részben a nyugdíjasok (28%) számára a rendszerek között nincs érdemi különbség. Fontos felhívni a figyelmet, hogy a munkanélküliek között az átlagnál jóval nagyobb arányban található diktatúrapárti gondolkodású kérdezett (17 százalék).

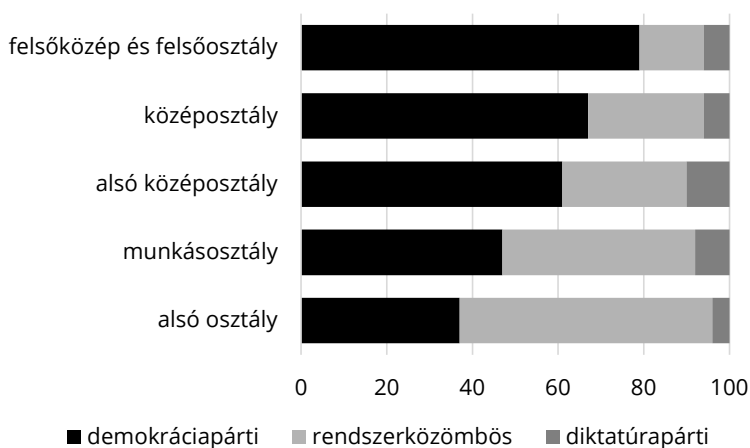
2015-ben a demokrácia és diktatúra közötti választás elemzését úgy zártuk, hogy megállapítottuk, a demokrácia ethosz a középosztály és a felső középosztály számára értelmezhető leginkább. 2015 tavaszán az alsó osztály, valamint a munkásosztály tagjai nem érzékelték a demokrácia és a diktatúra közötti érdemi különbséget, hiszen az előbbiek mintegy hattizede, az utóbbiak 45 százaléka szerint „a hozzám hasonló emberek számára az egyik rendszer olyan, mint a másik”. Az látszott továbbá, hogy a lecsúszástól, az egzisztenciális félelmekkel leginkább sújtott – legveszélyeztetettebb – alsó középosztály hajlandó leginkább elfogadni a diktatúra könnyűnek látszó eszköztárát.

2018 őszére érdekes elmozdulások történtek a szubjektív osztálybesorolást vizsgálva (17. ábra). Talán a legmeglepőbb, hogy a felső középosztályok és felső osztályok körében határozottan növekedett a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadók aránya (6-ról 23 százalékra). Az elmozdulás mértéke semmilyen adatfelvételi különbséggel nem magyarázható, a hi-bahatárok bőven a 17 százalékpontos növekmény alatt helyezkednek el. A diktatúrapártiság erősödése úgy következett be, hogy a felső középosztályok és felső osztályok demokráciaelköteleződése ezzel párhuzamosan csökkent 68 százalékra. Az alsó osztályok demokráciapártisága ugyanakkor érdemben emelkedett. Mind az önmagukat alsó osztályba sorolók, mind pedig a munkásosztályba tartozók körében többségbe kerültek a demokráciát minden körülmények között preferáló válaszolók. Szintén látványos az elmozdulás a rendszerközömbös kategória vonatkozásában. Az alsó rétegek véleménystruktúrája ebben a vonatkozásban is elkezdett hasonlulni a felsőbb rétegek véleményéhez. A középosztályok demokráciapártisága rendkívül stabilnak bi-

zonyult, hiszen 2015 és 2018 között alig-alig történt mozgás ezen a téren. Arra azonban érdemes felhívni a figyelmet, hogy hasonlóan a felső és felső középosztályokhoz a diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadható alternatívának tartók aránya 2,5-szeresére növekedett.

17. ábra

Az egyes társadalmi osztályokba tartozók* vélekedése a politikai rendszerekről, a kérdésre választ adók százalékában

*Az osztálybesorolás önbesorolás alapján történt.

Forrás:

2015: MTA TK SZI-TÁRKI, 2015. Saját számítás.

2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

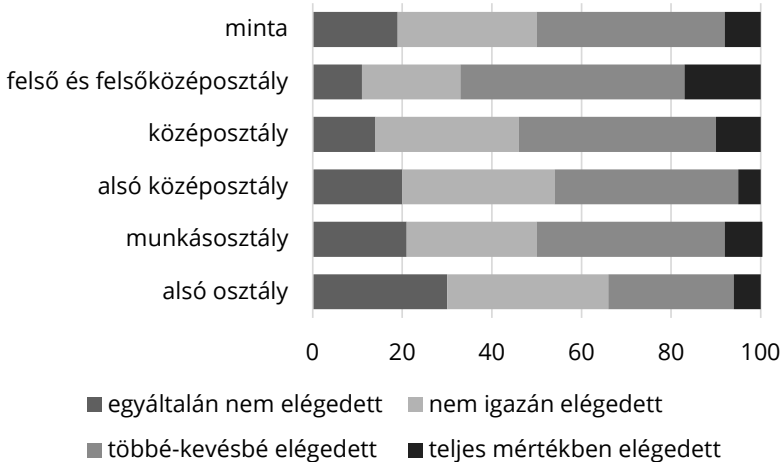
Mindent egybe vetve a magyar társadalom fele (pontosan az 50%-a) inkább vagy nagyon elégedett a demokrácia működésével Magyarországon, míg a másik fele egyáltalán nem vagy nem igazán elégedett. A társadalmi osztálybesorolás alapján képzett rétegek véleménye a magyar demokrácia működéséről karakteresen eltér egymástól. A középosztálybeliek, de különösen az önmagukat felső és felső középosztályba sorolók nagyon is elégedettek azzal, ahogyan ma Magyarországon működik a demokrácia, míg az alsó osztályok inkább elégedetlenek azzal. Kétségtelenül az alsó társadalmi rétegek körében is megjelentek az inkább elégedett vagy nagyon is elégedett csoportok, ami

magyarázhatja a demokrácia és a diktatúra közötti választás fentebb jelzett elmozdulásait.

A mintára vonatkozó 50–50 százalékos megoszlás a munkásosztály véleményét tükrözi a leginkább, az alsó középosztályok véleménye nagyon közel áll a munkásosztályéhoz, és ahogy erre a 18. ábra jelzi, a lényeges ugrás, a vélemények erőteljes pozitív irányba fordulása a felső és felső középosztályok esetében történik meg. 2018-ra a felső és felső középosztályok véleményklímája – ahogy erre több más adat (lásd pl. közbizalom) is utalt – lényegesen javult. Úgy tűnik, hogy az utóbbi évek társadalmi, gazdasági változása, a jövedelemkiáramlás, az anyagi helyzet társadalmi szintű javulása őket érintette a leginkább. Ennek fényében különösen érdekes, és a későbbi elemzésekben vizsgálendő kérdés, hogy miért növekedett meg a felső és felső középosztályokban a diktatúra elfogadottságának gondolata.

18. ábra.

Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon? 2018. szubjektív osztálybesorolás szerint, a kérdésre választ adók százalékában

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Kádár-korszak? Posztszocializmus? Orbán-korszak?

A 2018 őszén lezajlott vizsgálat kérdőívébe két teljesen új kérdésblokkot is beillesztett a kutatást vezető team. A társadalomtudományi alapkutatások lehetővé teszik, hogy olyan új, innovatív módszereket, kérdéseket, problémákat vessenek fel és alkalmazzanak, amelyek a hétköznapi kutatásokban – ebben az értelemben a havi pártpreferenciákat vizsgáló közvélemény-kutatásokban – egyszerűen nincs lehetőség (se anyagi értelemben, se az idő szűkössége miatt). Az első innovatív kérdésblokk azt a dilemmát igyekszik körbe járni, hogy a magyar társadalom miként ítéli meg egyrészt a rendszertranszformáció óta eltelt időszakot, másrészt hogyan ítéli meg a Kádár-korszaktól napjainkig terjedő történelmi periódus teljesítményét.

Konkrétan arra voltunk kíváncsiak, hogy az 1989/1990-es rendszertranszformáció 30 évét egy egységes történelmi korszakként fogják-e fel a magyar társadalom tagjai, vagy azt feltételezik, hogy 1989/1990 és 2010 közötti időszak egy politikai korszak/berendezkedés volt, ami lezárult, majd 2010 után új politikai berendezkedés/korszak kezdődött. 2019-ben a választásszociológiai szakirodalomban és a politikatudományban nincs vita arról, hogy a 2010-es választás ún. kritikus választás volt,² amelyet 2014-ben és 2018-ban megerősítő típusú, status quo őrző választások követtek.³ A 2010 utáni berendezkedés típusát ugyan a különböző szerzők eltérő jelzővel illetik, de a lényeg mindegyik írásban ugyan az: a rendszertranszformáció 30 éve politikatudományi szempontból két korszakra tagolódik, egy 2010 előttire és egy 2010 utánira.⁴ Nem tudunk azonban semmit arról, hogy a magyar társadalom hogyan vélekedik erről a kérdésről.

2 Enyedi–Benoit 2011, Szabó 2015.

3 Tóth–Szabó 2018.

4 Gyulai Attila (2015) és Bozóki András és Hegedűs Dániel (2017) hibridizációról, Tóth Csaba és Szabó Andrea domináns pártrendszeréről, míg Tóka Gábor versengő autoriter rendszeréről ír 2018-as tanulmányában.

Ahogy az az alábbi ábra jelzi, a magyar 18 éven felüli felnőtt népesség relatív többsége, 43 százaléka hasonlóan gondolkodik, mint a politikatudomány: úgy véli ugyanis, hogy 2010-ben új politikai korszak kezdődött Magyarországon. Nagyjából minden ötödik ember szerint 1989/1990 óta egy egységes korszakról beszélhetünk, míg – és ez nagyon tanulságos eredmény – a kérdezettek 35 százaléka vagy nem tudott (29%) vagy nem akart állást foglalni a kérdésben. Kutatásunk alapján tehát Magyarországon 1989/1990 és 2010 között egy politikai rendszer/korszak volt, amelyet az egyszerűség kedvéért a későbbiekben posztszocializmusnak nevezünk, míg 2010-ben a politikatudomány által kritikus választásnak nevezett aktust követően új politikai berendezkedés kezdődött.

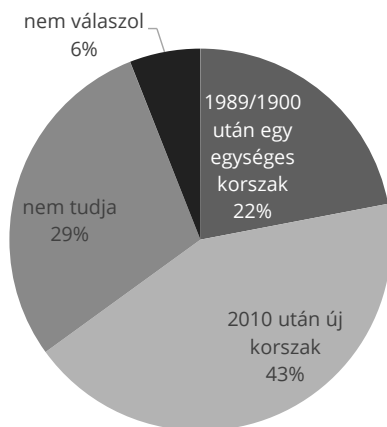
Tudomásunk szerint, ezt a kérdést ebben a formában még soha senki sem kérdezte meg előttünk, így nincs összehasonlító adat, amely jelezné, hogy történt-e valamilyen változás, elmozdulás a magyar társadalom gondolkodásában, mint ahogy azt sem tudhatjuk, hogy mikor tudatosult a jelzett kétötödnyi szavazónak, hogy 2010 után valami új kezdődött, a korábbiól eltérő berendezkedés született Magyarországon.⁵

Annak megítélése, hogy az 1989/1990-es rendszerváltás után egy politikai korszakról beszélünk-e vagy kettőről, szociokulturális, de leginkább politikai elköteleződés függvénye. Az állandó lakhely település típusa kevésbé releváns, mint ahogy az aktivitás sem igazán befolyásolja a véleményeket. Sőt, ami talán meglepő, a befejezett iskolai végzettség és a politikai korszakok elválasztása közötti kapcsolat sem kiemelkedően magas a statisztikai elemzések alapján. Úgy tűnik, hogy a legfeljebb 8 osztályt végzettek körében a mintabeli megoszláshoz képest magasabb a bizonytalanok aránya, és azoké, akik úgy vélik, hogy

5 A kapott eredmények elemzésekor némi dilemmát jelent, hogy a bizonytalanok relatíve magas aránya miatt csak a kérdésre választ adók, vagy a teljes népesség eredményeit vizsgáljuk-e. Miután azonban a bizonytalan pozíció mögött sokféle, általunk nem ismert motiváció, szempont is meghúzódhat, amelyek mérlegelésére nincs lehetőségünk (a teljesen új kérdés bevezetése okán), ezért úgy döntöttünk, hogy a teljes népesség, azaz a „nem tudja”, „nem válaszol” válaszkategóriát választók véleményét is figyelembe vesszük a részletes, szegmentált adatok bemutatásakor.

19. ábra.

Sokat beszélnek manapság arról, hogy az 1989/1990 és 2018 közötti időszakot lehet-e egy politikai rendszerként/korszakként kezelni, vagy legalább két nagy korszakról/rendszerről beszélhetünk. Ön melyik állítással ért egyet? (százalékos megoszlás)

Pontos válaszkategóriák:

1989/1990 után egy egységes korszak: az 1989/1990–2018 közötti időszak egy egységes politikai rendszer/korszak

2010 után új korszak: az 1989/1990 és 2010 közötti időszak egy politikai korszak/berendezkedés volt, és 2010 után új politikai berendezkedés/korszak.

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

az 1989/1990-es rendszertranszformáció után egy egységes politikai korszakról beszélhetünk Magyarországon. Ezzel szemben a diplomások majdnem a fele gondolta úgy, hogy a 2010-es választásokat követően új politikai korszak kezdődött Magyarországon.

Szubjektív osztályhovatartozás jól szegmentálhatóvá teszi a vélemények különbségét. Az adatok alapján ugyanis minél lentebbi társadalmi csoporttal azonosul valaki, annál inkább amellet van, hogy egy egységes korszakként érdemes felfogni az 1989/1990 utáni történelmi periódust (az önmagukat alsó osztályba sorolóknál 26%), míg a társadalmi önbesorolás emelkedésével párhuzamosan változik a vélemény. A középosztálybeliek 48, a felső középosztá-

lyok és a felső osztályok tagjainak 52 százaléka úgy véli, hogy 2010 után új politikai korszak kezdődött Magyarországon. Érdekes felhívni a figyelmet, hogy a felső és felső középosztályok körében a legmagasabb a válaszukat titkolók (10%) és egyben legalacsonyabb a bizonytalanok aránya (21%).

A szociodemográfiai tényezők közül az életkor és a korszakok választása jár leginkább együtt.⁶ Az összefüggés lényege, hogy minél fiatalabb valaki, annál kevésbé tudja megmondani, hogy egy vagy két korszakról beszélhetünk-e a rendszertranszformációt követően, a közép generáció több mint a fele két korszakot feltételez, és az életkori csoportok előrehaladásával párhuzamosan növekszik azok aránya, akik szerint egy egységes időszakként kell felfogni az 1989/1990 óta eltelt politikai periódust (7. táblázat).

7. táblázat

Sokat beszélnek manapság arról, hogy az 1989/1990 és 2018 közötti időszakot lehet-e egy politikai rendszerként/korszakként kezelni, vagy legalább két nagy korszakról/rendszerről beszélhetünk. Ön melyik állítással ért egyet?
(korcsoportonként, százalékos megoszlás)

Korcsoport	1989/1990 után egy egységes korszak	2010 után új korszak kezdődött	nem tudja	nem válaszol
18–29 éves	17	33	45	5
30–39 éves	18	42	33	7
40–49 éves	19	51	22	8
50–59 éves	26	47	22	5
60–69 éves	26	44	26	4
70+	31	41	25	3
minta	17	33	45	5

Pontos válaszkategóriák:

1989/1990 után egy egységes korszak: az 1989/1990–2018 közötti időszak egy egységes politikai rendszer/korszak

2010 után új korszak: az 1989/1990 és 2010 közötti időszak egy politikai korszak/berendezkedés volt, és 2010 után új politikai berendezkedés/korszak.

Forrás: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

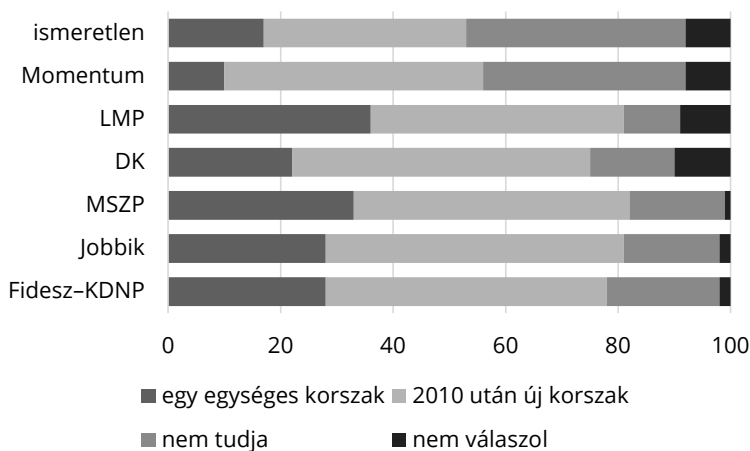
⁶ Cramer V mutató értéke 0,126, a Pearson féle Chi²=129,327, sig=0,000.

A politikai korszakokról való gondolkodás leginkább a pártpreferenciákkal van összefüggésben. Akinek van politikai preferenciája nagyobb valószínűséggel tud határozottan dönteni az egy versus két korszak kérdésében, míg a preferenciájukban bizonytalanok, a válaszmegtagadók és azok, akik egy most vasárnap esedékes parlamenti választásra semmiképp sem mennének el, a politikai korszakok vonatkozásában is inkább bizonytalanok. A 20. ábra alapján a Jobbik Magyarországért Mozgalom és a Demokratikus Koalíció szavazói körében a legmagasabb azok aránya, akik úgy vélik, hogy 1989/1990 óta két politikai korszakról beszélhetünk Magyarországon (53%–53%), a Fidesz-szavazók fele, az MSZP-szavazóinak pedig 49 százaléka vélekedik hasonlóan.

Egységes politikai korszakként az LMP hívei látják legnagyobb arányban a rendszertranszformáció óta eltelt időszakot, míg a Momentumot választók körében jóval magasabb a bizonytalanság e kérdést illetően (ami persze nem véletlen, hiszen utaltunk már rá, hogy a Momentum szavazói a legfiatalabbak a pártok közül).

20. ábra

Sokat beszélnek manapság arról, hogy az 1989/1990 és 2018 közötti időszakot lehet-e egy politikai rendszerként/korszakként kezelni, vagy legalább két nagy korszakról/rendszerről beszélhetünk. Ön melyik állítással ért egyet? (pártpreferenciák szerint, százalékos megoszlás)

Forrás: 2018: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az adatok arra utalnak, hogy a korszakokról való gondolkodás kevésbé kötődik törzsi logikához, vagyis mintha a politikai térben való tájékozódással lenne inkább összefüggésben. Ezt támasztja alá, hogy a politika iránt inkább érdeklődők (4-es és 5-ös értéket választók) sokkal nagyobb biztonsággal választanak a korszakok között, mint akik egyáltalán vagy kevésbé érdeklődnek a politikai iránt. A demokrácia – diktatúra közötti választás és a korszakok elválasztása szintén abba az irányba mutat, hogy törzsi logikán túli problémát feszegetünk. A diktatúrát bizonyos körülmények között elfogadható politikai rendszernek vélők 46 százaléka két politikai korszakként tekint az 1989/1990 utáni világra, 19 százaléka pedig egy egységként kezeli azt. A rendszerközömbösök 40 százaléka vagy nem tud vagy nem akar választani ennél a kérdésnél, így relatíve alacsony, akár az egységes korszak, akár a két korszak választottsága. Végül a demokrácia feltétlen híveinek 48 százaléka úgy véli, hogy 1989/1990 egy politikai korszak volt, és 2010-ben új kezdődött, 26 százaléka viszont egységes egészként tekint a rendszertranszformáció óta eltelt 30 évre.

Az innovatív kérdésblokk második része az egyes politikai korszakok teljesítményének megítélésére irányul. A vizsgált korszakok a Kádár-korszak, az 1989/1990 és 2010 közötti időszak, valamint a 2010 utáni periódus. Öt szempontot vizsgálva a kérdezettnek azt kellett eldöntenie, hogy melyik korszak volt a jobb. Az öt vizsgált dimenzió:

- nyugdíjak mértéke;
- elhelyezkedés lehetősége, munkalehetőségek;
- családalapítás lehetősége, a családok helyzete;
- a vidéken élők boldogulása;
- és mindent egybevetve melyik korszak volt a jobb?

Ahogy az látható, elsősorban szociális szempontok szerint vizsgáltuk a korszakokat, azaz szociológiai megközelítést alkalmaztunk. Politikatudományi, jogi aspektusokat⁷ jelen kutatás nem vizsgált. A kérdés felfogható úgy is, mint a szociális típusú társadalmi emlékezet egyfajta tesztje, már csak azért is, mert a

⁷ Elsődleges és másodlagos szabadságjogok érvényesülése, politikai akartnyilvánítás lehetőségei, alkotmányosság, választások szabadsága és tisztasága.

politikai közbeszédben gyakran hangzik el érvként, hogy a magyar társadalom mind a mai napig a Kádár-nosztalgiában él. Vajon tényleg, 2019-ben is érvényes-e ez a sztereotípia?

A kérdésblokknak van előzménye a magyar társadalomtudományban. Az általunk ismert első nyilvános közlés 2009-ből származik,⁸ igaz, akkor két korszakot hasonlítottak össze a 15–29 éves körében. Teljes népességre vonatkozó, valamint immár három korszakot összehasonlító elemzésről ugyanakkor nem tudunk. Ebben az értelemben itt is egy teljesen új, korábban mások által nem alkalmazott kérdésblokkot teszteltünk a kutatás során.

A 21. ábra eredményei szerint a magyar társadalom gondolkodásában a Kádár-korszaknak komoly lenyomata van, hiszen nincs olyan dimenzió, amelyben ne az államszocialista berendezkedés kerülne ki „győztesen” a korszakok sorrendjéből. A megoszlások is nagyon hasonlóak, lényegében 45 százalék körül szóródnak (42 és 47 százalék közötti tartományban). Az 1989/1990-es rendszertranszformáció óta eltelt 30 év két korszakának teljesítményét ugyanakkor eléggé kritikusán szemlélik a kérdezettek. Az első 20 évet 9–10 százalékuk helyezte első helyre a korszakok megítélésében, míg a 2010 után kezdődő periódust némileg többen, 16 százalék körüli arányban (14 és 18 százalék között szóródva).

A Kádár-korszakból a munkalehetőségeket említették a legtöbben, és érdekes módon, a posztszocializmus teljesítményéből is a munkalehetőségeket emelték ki a leginkább. Orbán Viktor kormányzásának legsikeresebb tartott teljesítménye a családalapítás terén mutatható ki.

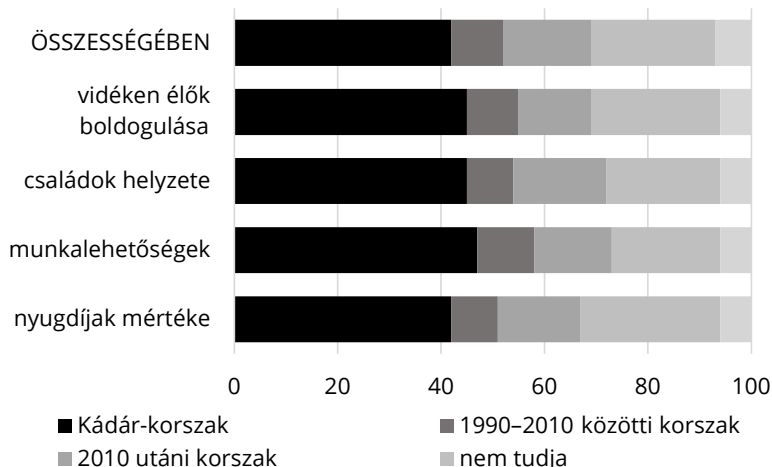
Érdeemes szólni ugyanakkor a bizonytalanok és a válaszmegtagadók viszonylag magas arányáról. 27 és 33 százalék közötti tartományban szóródik azok aránya, akik nem tudtak vagy nem akartak válaszolni arra a kérdésre, hogy a felsorolt dimenziók szerint melyik korszak teljesítménye volt a jobb. Az ifjúság körében készített, hasonló témájú kutatások arra utalnak, hogy különösen a Kádár-korszak megítélése nagyon problémás, mert az emlékezetpolitika,

⁸ Bauer–Szabó 2009.

21. ábra

Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban?

2018, az első helyezések alapján készített sorrend, százalékos megoszlás

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Így a történelemtanítás (valamint a családi szocializáció) keveset, vagy szinte semmit nem ad át tudatosan, rendszerezetten és tudományosan megalapozottan az 1956–1989/1990 közötti időszakról. Az is látszik a fenti kérdés (egy korszak vagy két korszak a rendszertranszformáció utáni 30 év) alapján, hogy nemcsak a korábbi időszak feldolgozásával van probléma, de a jelen/közelmúlt megítélése is gyakran ütközik nehézségekbe.⁹

Miután az adatok megoszlásában kevés a különbség, mind a sorrendiség, mint az egyes korszakok megítélése arányaiban hasonló, úgy döntöttünk, hogy a részletesebb elemzést az „És mindent egybe vetve melyik volt a jobb?” kérdés kapcsán végezzük el.

⁹ Érdemes megjegyezni, hogy a két kérdés a kérdőív két külön pontján volt, így az ún. kontextuális hatás kevésbé érvényesülhetett.

A szociodemográfiai háttérváltozók közül az állandó lakhely településtípusa talán kevésbé lényeges szempont. A fővárosban élők körében kivételesen magas a nem válaszolók aránya (14%), viszont, ezzel párhuzamosan ők azok, akik a legnagyobb arányban jelezték, hogy összességében a három korszak közül a 2010 utáni periódus volt a legjobb (18%). Minél kisebb településen él a kérdezett, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a Kádár-korszak felé orientálódik. A kisebb városok lakosságának 45, a községben élők 46 százaléka véli úgy, hogy az 1956–1989/1990 közötti történelmi időszak összességében a legjobb volt.

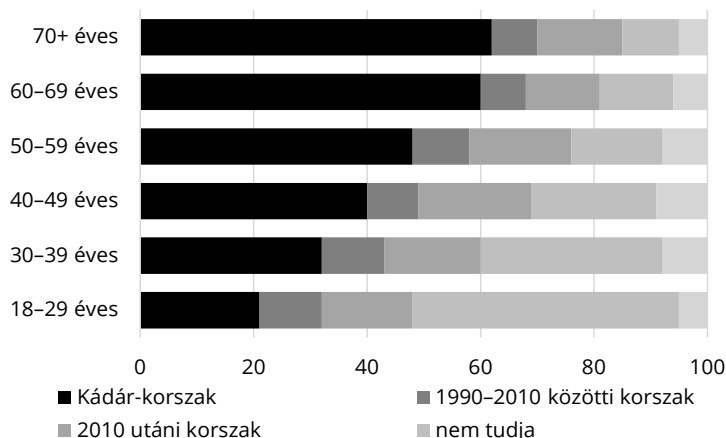
Az iskolázottság erősebb együttjárást mutat a három korszak megítélésével.¹⁰ Általánosságban igaz, hogy az iskolai végzettség emelkedésével nő annak a valószínűsége, hogy a kérdezett nem a Kádár-korszakot tekinti a legkedvezőbb periódusnak. A legfeljebb 8 osztályt végzettek 57 százaléka a Kádár-korszak primátusát jelzi, a szakmunkásoknál 40 százalék ez az arány. Az érettségizettek 35, a diplomások 36 százaléka gondolkodik hasonlóan. Az előbbieket az átlagot valamivel meghaladó mértékben vélekednek úgy, hogy az 1989/1990–2010 közötti periódus teljesítménye a legjobb, a diplomásoknál – már, akik válaszoltak a kérdésre, mert 11 százalékuk megtagadta a kérdésre a válaszadást – viszont a legmagasabb, minden más végzettségi kategóriánál jelentősen magasabb az Orbán-korszak teljesítményének elismerése (21%).

Az életkor a „vártak” megfelelő eredményeket mutatja. Az életkor előrehaladtával, azaz azzal párhuzamosan, hogy ki melyik történelmi időszakot élte meg, növekszik a határozott véleményt alkotók aránya, és ezzel párhuzamosan nő a Kádár-korszak elfogadottsága is. A 18–29 évesek 47, a 30–39 évesek 32 százaléka nem tud dönteni a korszakok között, a 70 évesek vagy idősebbek körében ez az arány 10 százalék körüli. A fiatalok mindössze egyötöde gondolja úgy, hogy a Kádár-korszak lenne a legjobb periódus, viszont a 60 évesek és idősebbeknek viszont már a háromötöde. A posztszocializmus elfogadottsága egyébként nagyjából hasonló az egyes életkori csoportokban, míg az Orbán-rezsimet a 40–49 évesek tartják (relatív) a legjobb időszaknak.

¹⁰ CramerV mutató értéke 0,113, a Pearson féle $\chi^2=101,513$, $\text{sig}=0,000$.

22. ábra

Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, életkori csoportok szerint, százalékos megoszlás

CramerV mutató értéke 0,176, a Pearson féle $\chi^2=334,559$, $\text{sig}=0,000$.

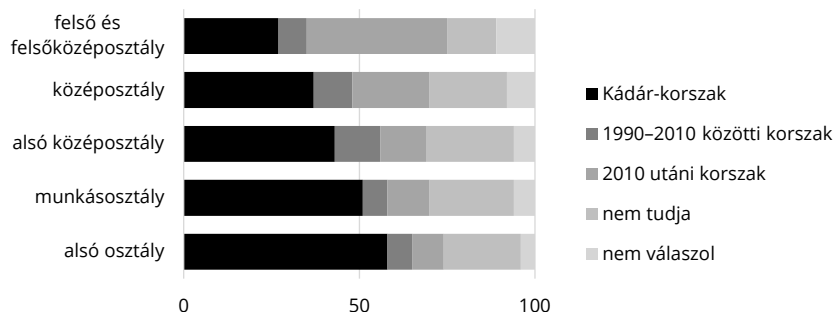
Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az alábbi, 23. ábra világosan rámutat a társadalmi osztályok véleményére. A jelenlegi kedvezőtlen társadalmi helyzet felerősíti a kádári nosztalgiát, ugyanakkor a mostani kedvező pozíció a jelenlegi korszak elsőbbségét támasztja alá. Ilyen mértékű különbségek társadalmi osztályok között egyébként szokatlanok a társadalomtudományi alap kutatásokban. Az önmagukat alsó osztályba sorolók 58 százaléka szerint a Kádár-korszak volt a legjobb periódus, az alsó középosztályoknál még mindig a Kádár-korszaké magasabb, mint bármely másik időszaké. A vélemények közötti szakadék igazán a középosztályok és a felső középosztályok, felső osztályok között alakul ki, hiszen, ahogy jeleztük, az önmagukat a társadalmi hierarchia tetejére sorolók úgy érzik, hogy a jelenlegi, Orbán-rezsim messze a legjobb helyzetet teremtette.

Ismételten érdemes felhívni a figyelmet a felső és felső középosztályok társadalom egészétől eltérő, az eddig vizsgált kérdések majd mindegyikében jelentkező véleménykülönbségére, és ezen belül is az Orbán Viktor nevével jelzett periódus magas elfogadottságára.

23. ábra

Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, szubjektív osztálybesorolás szerint, százalékos megoszlás

CramerV mutató értéke 0,122, a Pearson féle $\chi^2=153,566$, $\text{sig}=0,000$.

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A politikai magyarázóváltozók közül az első a preferencia. Míg az 1989/1990 és 2018 közötti periódus felbontásánál nem érvényesült a törzsi logika, tehát nem volt teljesen konzekvens, egy irányba mutató a válaszstruktúra. Ennél a kérdésnél viszont azt várjuk, hogy a Fidesz-szavazók egyértelműen, nagy arányban fogják az Orbán-rezsim primátusát jelezni, míg az MSZP és a DK-szavazóinál a Kádár-korszak fog legnagyobb arányban elfogadott lenni.

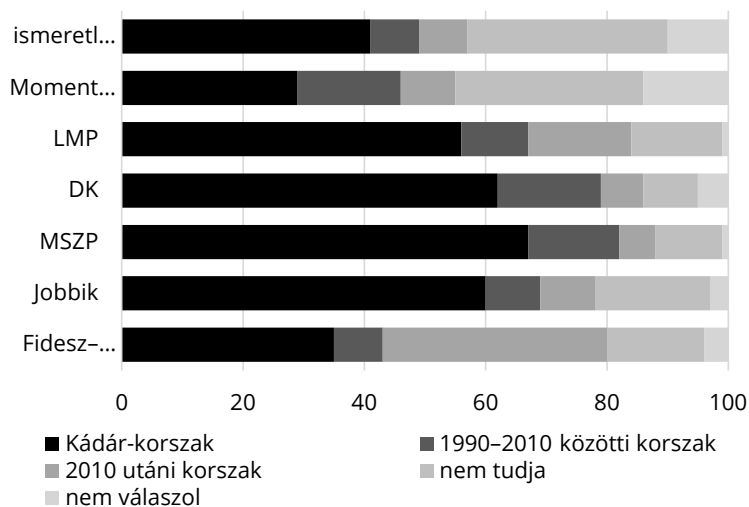
A kapott eredmények alátámasztják a feltételezéseket. A Fidesz szavazói kétségtelenül az Orbán-rezsimet tartják a legjobb periódusnak, a szocialisták hívei jelzik a legnagyobb mértékben, hogy a Kádár-korszak volt a legkedvezőbb időszak, ugyanakkor van egy-két meglepő eredmény az adatok között. Példá-

ul az, hogy a Jobbik jelenlegi szavazóinak hattizede szintén a Kádár-korszakot preferálja (60%), míg a Momentumot választók – átlagos életkorukkal összefüggő – bizonytalansága mellett is kitűnik, hogy 17 százaléka az 1989/1990-es időszakban gondolkodik, ami érdeemben magasabb a mintabeli átlagnál. Ezen a téren pontosan úgy gondolkodnak, mint a DK-szavazói, akik a Kádár-korszakon túl a posztszocializmus jelentőségét emelik ki.

24. ábra

Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban?

2018, az első helyezések alapján készített sorrend, preferenciák szerint, százalékos megoszlás

CramerV mutató értéke 0,234, a Pearson féle $\chi^2=589,862$, $sig=0,000$.

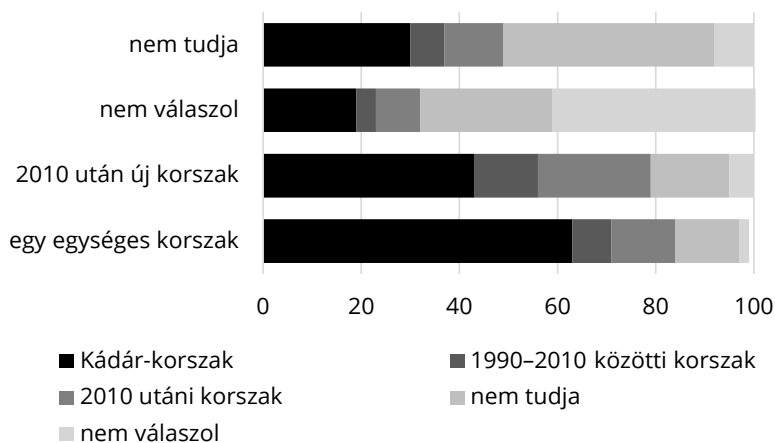
Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az elemzés végén bemutatjuk, hogy milyen együttjárás mutatható ki a rendszertranszformáció utáni korszakolás és a három történelmi periódus teljesítményének megítélése között. Azt várjuk, hogy a két politikai korszakban gondolkodók döntő többsége az Orbán-rezsim időszakát fogja preferálni.

Akik egységes korszakként fogják fel az 1989/1990–2018 közötti időszakot 63 százalékos arányban a Kádár-korszakról állítják, hogy összességében a legjobb berendezkedés volt. Érdekes azonban, hogy akik két korszakban gondolkodnak, tehát 2010 után új rezsim felépülését vélik, azoknak a vártnál némileg kisebb aránya, 23 százaléka állítja, hogy ami 2010 után létrejött egyben a legjobb is. Azt feltételezzük, hogy ebben az esetben a politikai preferenciák, a társadalmi ranglétrán betöltött pozíció vagy éppen a politikai tájékozottság keresztbe metszi az alaplogikát, azaz más dimenziók a háttérben szerepet játszanak a két változó közötti együttjárás alakulásában. A politikai rendszerek megítélése és a korszakolás olyan kérdéskör, amelyet a későbbiekben érdekes részleteiben megvizsgálni, az összefüggések hátterét feltárni.

25. ábra

Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, a rendszertranszformáció után eltelt időszak megítélése alapján, százalékos megoszlás

CramerV mutató értéke 0,282, a Pearson féle $\chi^2=644,038$, $\text{sig}=0,000$.

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A kormányzat szerepével kapcsolatos vélekedések

A közbizalom és a demokráciával való elégedettség mellett, a kormányzat és az állam szerepével kapcsolatos vélekedések alapján lehet egy-egy rendszerhez való viszonyt megismerni. Ahogy korábban jeleztük, az előző két dimenzióban történtek elmozdulások. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy mindez együtt jár-e a kormány vagy az állam szerepének megítélésében történő elmozdulásokkal is.

Az állam szerepét általában aszerint vizsgálják, hogy mennyire aktív a közpolitika egyes területein (mennyire gondoskodik vagy hangsúlyozza az egyéni felelősséget). Összesen hat kérdést tettünk fel, ami tulajdonképpen három dimenzióra utal:

- a válaszadók milyen mértékben tartják a kormány feladatának a társadalmi felelősségvállalást célzó közpolitikák megszervezését,
- mennyire befolyásolja a kormányzat és a politika az állami intézmények működését.
- általában több vagy kevesebb egyéni felelősségvállalásra lenne-e szükség.

Mind a három dimenziót olyan attitűdkérdésekkel mértük, amelyek kapcsán arra kértük a válaszadókat, hogy fejezzék ki az egyetértésüket egy-egy állítással kapcsolatban.²

Az első kérdéscsoport esetében a korábbi kutatásokhoz hasonlóan³ itt is azt tapasztaljuk, hogy a válaszadók túlnyomó többsége (79 és 82 százaléka) azt várja a kormányzattól, hogy szervezze meg az oktatást és az egészségügyet, valamint mérsékelje a jövedelemkülönbségeket. Ugyanakkor a válaszadók fele egyetért azzal, hogy a kormánynak minél kevesebbet kell beavatkoznia

2 Az erre szolgáló skálák ötfokozatúak voltak, a „nem ért egyet”-től a „teljesen egyetért”-ig terjedtek a válaszlehetőségek. A feldolgozáshoz az ötfokozatú skálákat három kategóriába kódoltuk. A három fokozat: nem ért egyet, egyet is ért meg nem is, egyetért az adott állítással.

3 Erről ld. Bővebben: Róbert-Nagy 1998, Molnár-Kapitány 2007, Albert-Dávid 2009.

26. ábra
A kormány és az állam viszonyával kapcsolatos vélemények.
Egyetért-e? százalékos megoszlás

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

a gazdaságba és csupán 14 százalékuk nem ért egyet ezzel a kijelentéssel. A kormányzat és állami intézmények viszonyát ellentmondásosan ítélik meg a válaszadók: míg majdnem 60 százalékuk azzal ért egyet, hogy programok helyett erőskezü vezetőkre van szükség, 70 százalékuk azt is gondolja, hogy az állami intézményeket túlságosan befolyásolja a politika.

Az öt állítás összefüggései (8. táblázat) azt mutatják, hogy elsősorban az állam közpolitikai szerepére vonatkozó állítások függnek össze erősen egymással. A korrelációs együttható értéke maximum egy lehet, így az oktatásra és egészségügyre, illetve a jövedelemkülönbségek csökkentésére vonatkozó állítás 0,6-ot meghaladó értéke kifejezetten erős összefüggésnek számít. Értelemszerűen az ebben a két kérdésben elfoglalt pozícióval kevésbé (de még mindig pozitívan!) függ össze a gazdasági szerepvállalásra vonatkozó kérdéssel. Azaz azok, akik kisebb szerepvállalást tartanak fontosnak a gazdaságban, a többi területen intézkedéseket várnak a kormányzattól. Mind a három, közpolitikára vonatkozó kérdés viszonylag erősen (a 0,5-öt megközelítő érték már erős összefüggésnek számít) függ össze az állami intézmények politikai befolyásoltságára vonatkozó kérdéssel. Azaz, azok, akik kisebb szerepet várnak az államtól

a gazdaságban, vagy jelentősebb szerepet az oktatásban, egészségügyben és a jövedelemkülönbségek csökkentésében, inkább látják úgy, hogy az állami intézményeket túlságosan befolyásolja a politika.

8. táblázat
A kormányzat szerepére vonatkozó állítások összefüggései,
korrelációs együtthatók értékei

	Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb Magyarországnak.	A kormány feladata az oktatás és az egészségügy szervezése, biztosítása.	A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében.	Az országnak nem politikai programokra, hanem erőskezü vezetőkre van szüksége.	Magyarországon az állami intézmények működését túlságosan befolyásolja a politika.
Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb Magyarországnak.	1	,182	,239	,170	,333
A kormány feladata az oktatás és az egészségügy szervezése, biztosítása.		1	,631	,208	,470
A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében.			1	,279	,468
Az országnak nem politikai programokra, hanem erőskezü vezetőkre van szüksége.				1	,280

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A fentiekkel összefüggésben érdemes azt is megvizsgálni, hogy mit gondolnak a válaszadók általában az állami felelősségvállalásról. Ezt a következő kérdéssel mértük: Mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy „Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért.” A válaszadók 16

százaléka nem vagy inkább nem ért egyet az állítással, míg nagyjából harmink (37%) nem tud dönteni a kérdésben, majdnem felük (49%) pedig inkább vagy teljesen egyetért az állítással.

Ez az erős közpolitikai szerepvállalás fényében érdekes, így érdemes összevetni a fenti öt állítással és az általános állami szerepvállalással kapcsolatos attitűdöket. Ahogy a 9. táblázat alsó soraiból látszik, ugyan minden tekintetben szignifikáns összefüggéseket tapasztalunk, ezek az összefüggések meglehetősen gyengék. A Cramers' V mutató értéke mindössze egy esetben, az erőskezdő vezetőre vonatkozó kérdésnél függ össze legalább közepes mértékben az állam szerepére vonatkozó általános kérdéssel. Érdekes módon azonban ez az összefüggés ellentmond a várakozásainknak. Azt várhatnánk, hogy az egyéni felelősségvállalás hangsúlyozása ellenpontoszza az erőskezdő politikai vezető iránti igényt, ugyanakkor a válaszokból úgy tűnik, hogy a két elképzelés inkább erősíti egymást.

Alapvetően az összefüggések ugyanis pozitívak, függetlenül attól, hogy ezt az elemzők logikusnak látják-e vagy sem: például az állami szerepvállalás esetén a kisebb állam és a nagyobb felelősségvállalás attitűdjei erősítik egymást, de ugyanígy erősítik egymást a kormányzat nagyobb mértékű közpolitikai szerepvállalását és a nagyobb egyéni felelősségvállalást tükröző vélekedések is.

A kormány és az állam működésére vonatkozó két kérdés esetében úgy tűnik, hogy önmagában is fontos lehet, hogy a válaszadónak van-e ezzel kapcsolatban markáns véleménye. Ezekben az esetekben azt tapasztaljuk, hogy az egyéni versus állami felelősségvállalásra vonatkozó kérdéssel nem lineáris az összefüggés. Azok, akik nem értenek egyet azzal, hogy nagyobb egyéni felelősségvállalásra lenne szükség és azok, akik egyetértene az állítással, mind magasabb arányban értenek egyet a másik (erőskezdő vezetőre és az állami intézményke politikai befolyásoltságára vonatkozó) kérdéssel. Ennek az az oka, hogy aki az egyik kérdésben a köztes pozíciót foglalja el, nagyobb eséllyel választ hasonló pozíciót a többi kérdésben is.

9. táblázat
Állami versus egyéni felelősségvállalás és a kormányzat szerepe
százalékos megoszlás

	Minél kevesébbet avatkozik be a kor- mány a gazdaságba, annál jobb Magyar- országnak.			A kormány feladata az oktatás és az egészségügy szerve- zése, biztosítása.				A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönb- ségek csökkentése érdekében.				Az országnak nem politikai programok- ra, hanem erőse- ző vezetőkre van szüksége.				Magyarországon az állami intézmények működését túlságo- san befolyásolja a politika.			
	In- kább nem ért egyét	Egyet is ért meg nem is	In- kább egyét- ért	In- kább nem ért egyét	Egyet is ért meg nem is	In- kább egyét- ért	In- kább nem ért egyét	In- kább nem ért egyét	Egyet is ért meg nem is	In- kább nem ért egyét	Egyet is ért meg nem is	In- kább nem ért egyét	In- kább nem ért egyét	Egyet is ért meg nem is	In- kább egyét- ért	Egyet is ért meg nem is	In- kább egyét- ért	Egyet is ért meg nem is	In- kább egyét- ért
Az em- bereknek kellene nagyobb felelősséget vállalniuk	Inkább nem ért egyét	16	31	53	9	13	77	9	14	77	20	29	51	9	20	71			
	Egyet is ért meg nem is	15	39	46	3	21	76	5	20	75	14	46	41	8	30	62			
	Inkább egyétért	13	24	63	*2	12	86	4	14	82	6	25	70	4	21	75			
	összesen	14	31	55	4	15	81	5	17	79	10	33	56	6	25	70			
	Elemsszám	316	673	1205	83	365	1921	115	388	1845	233	751	1271	134	569	1616			
	Chi2	0			0				0				0				0		
	CramersV	0,12			0,12				0,08				0,21				0,11		

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A továbbiakban a fenti hat kérdés alapvető szociodemográfiai és politikai változókkal való összefüggéseit vizsgáljuk meg. A köny-

nyebb áttekinthetőség kedvéért az eredeti, ötfokú változók átlagait fogjuk bemutatni az egyes csoportok szerint. Elsősorban azokat a tényezőket emeljük ki, ahol jelentősebb összefüggés, vagy az összefüggések meglepetésszerű hiánya mutatkozik. Alapvetően a társadalmi háttér változói és a fenti attitűd-kérdések nem mutatnak jelentős összefüggést. Ez a közpolitikai szerepvállalás kapcsán nem meglepő, hiszen a választópolgárok túlnyomó része ilyen szerepvállalást vár el a kormányzattól. Magyarán az életkor, a nem és az iskolai végzettség tekintetében nincs érdemi kapcsolat a változókkal.

A szubjektív osztályhelyzet azonban némi – bár nem túl jelentős – összefüggést mutat a fenti attitűdváltozók közül négygel is. Csupán a gazdasági beavatkozás mértékére és az állami intézmények politikai befolyásoltságával nem találunk összefüggést. Az összefüggések azonban nem jelentősek, bár az irányuk esetenként érdekes. Például inkább az alacsonyabb társadalmi státuszúak tartják úgy, hogy a gazdaság területén kevesebb állami beavatkozás lenne kívánatosabb (az átlag 3,59 a legalacsonyabb, míg 3,5 a legmagasabb szubjektív osztálykategóriában). Ugyanakkor az állami beavatkozás iránti igény az alacsonyabb szubjektív osztály-kategóriákban erősebb valamivel. A legnagyobb különbséget az egyéni és állami felelősségvállalás megítélésében találjuk: egyértelműen a magasabb szubjektív osztálybesorolás az egyéni felelősség hangsúlyozásával jár együtt. (10. táblázat)

Talán ezzel foghathat össze, hogy a településtípus szerinti vizsgálat is hasonló, szignifikáns, de kis eltéréseket mutat az egyes csoportok átlagai között. A legnagyobb különbségeket a jövedelemkülönbségek csökkentése, az oktatás és egészségügy biztosítása esetében találjuk. Az összefüggés iránya ezekben az esetekben az, hogy a Budapesten lakók kevésbé, míg a többi településen élők inkább egyetértenek az állami szerepvállalás fontosságával.

10. táblázat
Szubjektív osztályhelyzet és a kormányzással kapcsolatos vélekedések
(1–5 fokú skála átlagai)

Szubjektív osztályhelyzet	Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb Magyarországnak.	A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében.	A kormány feladata az oktatás és az egészségügy szervezése, biztosítása.	Magyarországon az állami intézmények működését túlságosan befolyásolja a politika.	Az országnak nem politikai programokra, hanem erőskezü vezetőkre van szüksége.	Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért.
alsó osztály	3,59	4,20	4,21	4,07	3,77	3,31
munkásosztály	3,52	4,27	4,38	4,02	3,65	3,34
alsó középosztály	3,54	4,09	4,23	3,94	3,53	3,41
középosztály	3,50	4,06	4,21	3,97	3,65	3,48
felsőközép és felsőosztály	3,50	4,09	4,18	3,91	3,68	3,84
Összesen	3,52	4,14	4,26	3,98	3,63	3,43
Összesen (N)	2304	2446	2456	2389	2348	2430
sig	0,84	0,04	0,00	0,27	0,04	0,01

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

11. táblázat
Állandó lakhely település típusa és a kormányzással kapcsolatos vélekedések
(1–5 fokú skála átlagai)

	Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb Magyarországnak.	A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében.	A kormány feladata az oktatás és az egészségügy szervezése, biztosítása.	Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért.	Magyarországon az állami intézmények működését túlságosan befolyásolja a politika.	Az országnak nem politikai programokra, hanem erőskezü vezetőkre van szüksége.
Budapest	3,57	3,82	4,01	3,52	3,82	3,51
Megyeszékhely	3,48	4,06	4,31	3,39	4,01	3,59
Város	3,57	4,24	4,33	3,35	4,01	3,55
Község	3,45	4,19	4,26	3,49	4,01	3,76
összesen	3,52	4,12	4,25	3,43	3,97	3,61
	2374	2527	2537	2507	2464	2424
sig	0,07	0,00	0,00	0,01	0,00	0,00

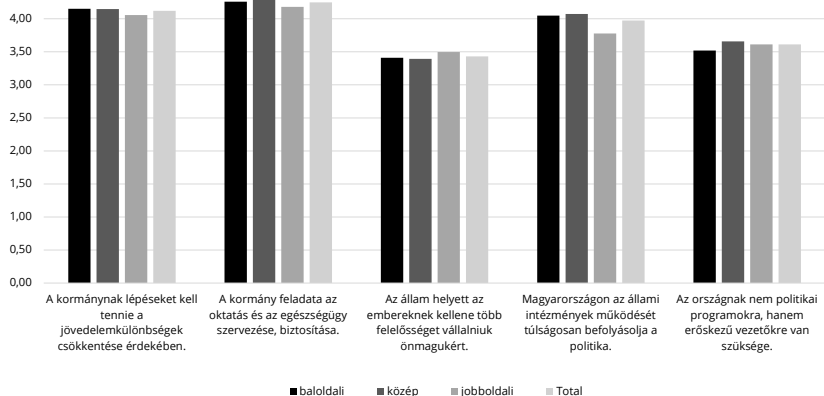
Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Bal és jobboldali besorolás szerint szintén apró, de szignifikáns különbségeket találunk. Úgy tűnik, hogy a baloldali és a centrum pozíciót elfoglalók véleménye hasonlít inkább, kivéve az erőskezü vezetők megítélését.⁴ A bal–jobb skála összefüggései az attitűdkérdésekkel inkább az ellenzéki-kormánypárti besorolással összehasonlítva érdekes.

A különbségek ugyan ebben az esetben sem igazán nagyok, de mégis érzékelhetően jelentősebbek, mint az, amit a bal–jobb skálával összefüggésben tapasztaltunk. A megnövekedett különbségek elsősorban a gazdaságba való beavatkozás és az egyéni felelősségvállalás esetében mutatkoznak meg.

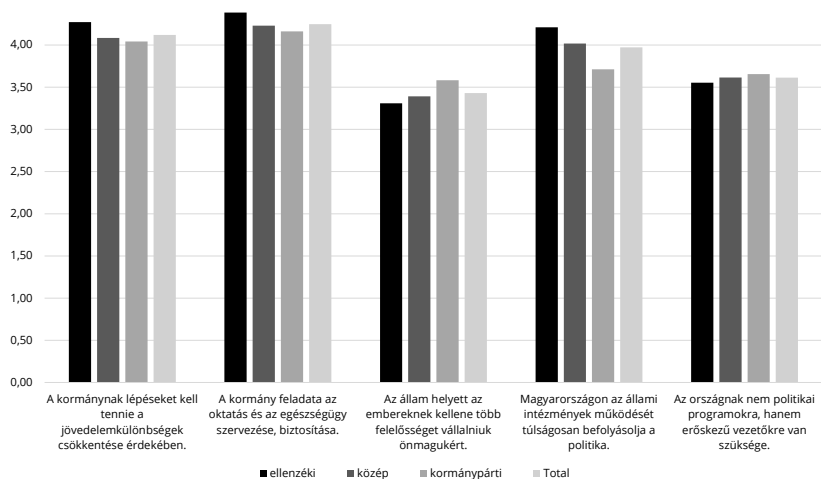
⁴ Fontos hangsúlyozni, hogy csupán apró különbségeket látunk, amiből nehéz lenne egyértelmű következtetéseket levonni.

27. ábra.
Bal-jobb orientáció és a kormányzással kapcsolatos vélekedések
(1–5 fokú skála átlagai)

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

28. ábra
Kormánypárti-ellenzéki orientáció és a kormányzással kapcsolatos vélekedések
(1–5 fokú skála átlagai)

Forrás MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Ha az attitűdöket az egyes pártok támogatóinak csoportjai szerint vizsgáljuk meg (12. táblázat), akkor azt látjuk, hogy az ellenzéki pártok szimpatizánsainak véleménye ideológiai háttértől függetlenül hasonlít egymáshoz a fenti kérdésekben, míg a Fidesz-hívek álláspontja valamelyest, ugyanakkor tendenciózusan eltér ettől.

A gazdasági beavatkozás esetében a Fidesz-szavazók jellemzően a nagyobb beavatkozás mellett vannak. Ez azzal együtt érdekes, hogy általában véve – kismértékben ugyan - de több egyéni és kevesebb állami felelősségvállalást tartanak kívánatosnak. A jövedelemkülönbségek és egyenlőtlenségek kérdésében a különbségek elhanyagolhatóak az egyes pártok szimpatizánsai között. Az állami intézményekre gyakorolt politikai befolyás mértékének megítélésében ezzel szemben a Fidesz-KDNP támogatói azonban jelentősen különböznek a többi párt szimpatizánsaitól: Ez a csoport jóval kisebb mértékben ért egyet azzal, hogy a politika túlságosan befolyásolná az állami intézményeket. Persze, azt nem tudhatjuk, hogy a Fidesz-szavazók valóban úgy látják-e, hogy a politikai nem befolyásolja az állami intézmények működését, vagy egyszerűen elfogadják, hogy a befolyásolás jól van, ahogy van.

A kutatás egyik érdekessége, hogy az erőskezű vezető iránti igény szerint érdemben nem különbözik az egyes pártok szavazóinak a véleménye. Az ötfokú skálán mindegyik párt szavazótáborának inkább az erőskezű vezető szükségessége iránt mozdul el.

A részvétel⁵ és a kormányzattal szembeni attitűdök összefüggései szerint egyedül az általános, az állami versus egyéni felelősségvállalásra vonatkozó kérdésben nem találunk szignifikáns összefüggést. A többi esetben is kicsik az eltérések. Míg a gazdasági beavatkozás kérdésében a legaktívabbak térnek el

5 A részvételt egy három kategóriás összevont változóval mérjük: az első kategóriába azok kerültek, akikre semmilyen politikai részvétel nem jellemző (passzívak). Ebbe a kategóriába kerültek a nem biztos szavazók is. A második kategóriába azok, akik kizárólag a választásokon való részvétellel vesznek részt a politikai életben (csak biztos szavazó), a harmadik kategóriába pedig azok, akik a választási részvételen túl más tevékenységekben is részt vesznek, például tüntetésen vesznek részt vagy petíciót írnak alá. Őket aktívaknak neveztük el.

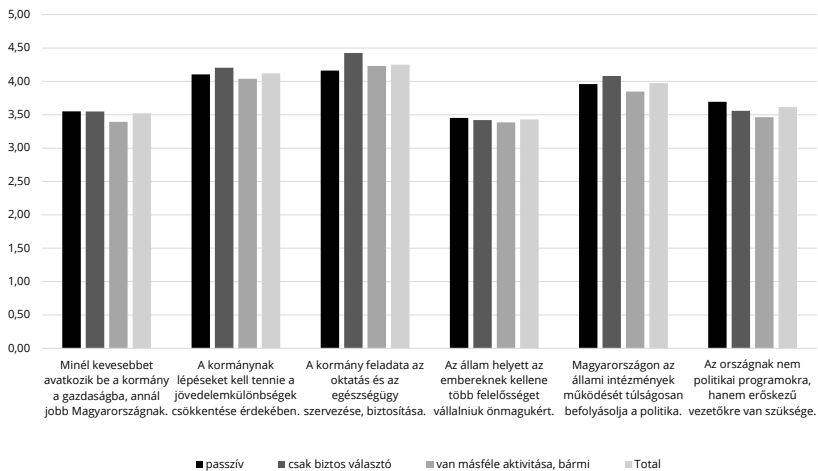
valamelyest (inkább tartják fontosnak az állami beavatkozást), addig a jövedelemkülönbségek, az oktatás és egészségügy szervezése, valamint az állami intézményke politikai befolyásoltsága tekintetében a csak szavazó állampolgárok tűnnek ki: az állami beavatkozást fontosabbnak látják, mint a másik két csoport és inkább látják úgy, hogy n túl nagy a politika befolyása az állami intézményekre. Az erőskező vezető iránti igény a passzívak körben a legmagasabb és az aktivitás mértékével csökken.

12. táblázat
Politikai preferenciák és a kormányzással kapcsolatos vélekedések
(1–5 fokú skála átlagai)

	Minél kevesebbet avatkozik be a kormány a gazdaságba, annál jobb Magyarországnak.	A kormánynak lépéseket kell tennie a jövedelemkülönbségek csökkentése érdekében.	A kormány feladata az oktatás és az egészségügy szervezése, biztosítása.	Az állam helyett az embereknek kellene több felelősséget vállalniuk önmagukért.	Magyarországon az állami intézmények működését túlságosan befolyásolja a politika.	Az országnak nem politikai programokra, hanem erőkező vezetőkre van szüksége.
Fidesz–KDNP	3,20	4,09	4,19	3,63	3,72	3,66
Jobbik–LMP	3,79	4,11	4,24	3,41	4,15	3,66
DK–MSZP–P	3,83	4,24	4,27	3,44	4,10	3,59
más párt	3,56	3,89	4,22	3,47	4,02	3,46
semmiképpen nem menne el	3,74	4,21	4,23	3,27	4,08	3,69
nem válaszol	3,67	4,14	4,27	3,23	4,06	3,49
nem tudja	3,51	4,12	4,32	3,33	4,07	3,61
összesen (átlag)	3,52	4,12	4,25	3,43	3,97	3,61
elemszám	2374	2527	2537	2507	2464	2424

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

29. ábra
Politikai aktivitás és a kormányzással kapcsolatos vélekedések
(1–5 fokú skála átlagai)

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Konfliktusok a társadalomban

A társadalmi konfliktusok vizsgálata régóta fontos részét képezik a társadalomtudományi kutatásoknak. Minél több a konfliktus egy társadalomban, annál könnyebb a társadalom egyes rétegeit és csoportjait egymás ellen fordítani, és annál magasabb lehet a gyűlöletpotenciál a társadalomban. A társadalmi szintű konfliktusok kikezdi a szolidaritást, a társadalmi kohéziót és gátolják a társadalmi integráció hatékony működését. Konfliktusmentes társadalom nem létezik. A kérdés mindig a mérték és a mélység, valamint az, hogy mely társadalmi csoportok közötti konfliktus a legerőteljesebb. Önmagában nem azzal van a probléma, ha egy társadalomban van konfrontáció. A problémák akkor válnak a társadalmi integrációt gátló tényezővé, ha ezek eluralják a mindennapi közbeszédet éppúgy, mint a társadalmi létezés legtöbb szféráját a közlekedéstől a bevásárláson keresztül az egészségügyi ellátásig. Kutatásunkban ezeket a társadalmi szintű konfliktusokat próbáltuk megmérni.

A kérdezetteknek ötféle konfliktuspotenciál mértékét kellett jellemezniük az iskolában szokásos egytől ötig terjedő osztályozással. A pontos kérdés így hangzott: *„Ön szerint mekkorák az ellentétek a magyar társadalomban a felsorolt csoportok között?”*:

- kormánypártiak és ellenzékiek között?
- baloldaliak és jobboldaliak között?
- gazdagok és szegények között?
- Budapesten és vidéken élők között? És végül
- az ország vezetői és polgárai között.

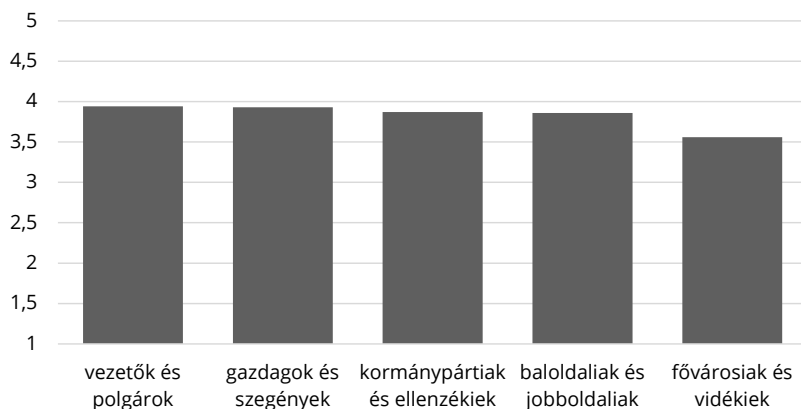
A felsorolt konfliktusok érintik a politikai alrendszert, a társadalmi hierarchiát és az urbanizáció kérdéskörét.

Az alábbi adatsor alapján ma Magyarországon a társadalom többsége jelentős konfliktust érzékel a felsorolt csoportok, aktorok között. Az öt konfliktuspotenciál mindegyikében az 1–5 skála közepétől (3-as értéktől) majd egy egész átlagponttal magasabb értéket rögzített a kutatás. Egyedül a budapestiek és a vidékiek közötti élők között nincs ekkora mértékű konfliktus (3,56 átlagpont).

Százalékokban kifejezve ez azt jelenti, hogy a legerősebb, tehát a vezetők és polgárok közötti konfliktus esetében kis elletétről a kérdezettek 9 százaléka számolt be, közepesről 23, míg nagy vagy nagyon nagy ellentétet 68 százalékuk érzékel. A társadalom mintegy kétharmada úgy véli, hogy a politikai vezetők nem kellőképpen szolgálják ki a társadalmat, vagy esetleg maguk is hozzájárulnak a konfliktusok terjedéséhez. Legalább ugyanekkora a szegények és gazdagok közötti konfliktus mértéke, hiszen a társadalom 7 százaléka nem érzékel egyáltalán semmilyen ellentétet, 24 százalék közepes ellentétet véleményez, míg nagy vagy különösen nagy ellentétre 69 százalékuk gondol.

Szinte hajszára ugyanakkora az ellenzék és a kormánypártok, valamint a baloldal és a jobboldal között érzékelt konfliktus mértéke: mindkét esetben kétharmad a nagy vagy kiemelkedően nagy konfliktust tapasztalók aránya.

30. ábra
Ön szerint mekkorák az ellentétek a magyar társadalomban a felsorolt csoportok között? 2018. 1–5-ig terjedő skála átlagai

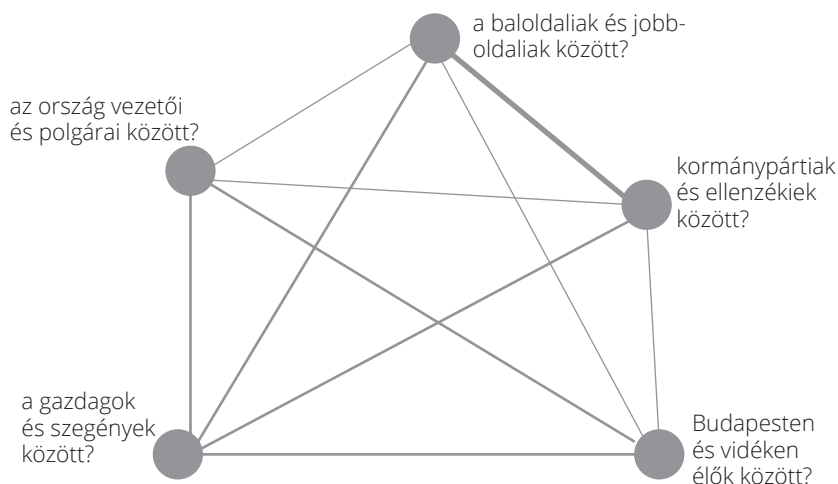

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A konfliktusok között magas a korreláció, azaz jelentős mértékben összefüggnek egymással, némi túlzással nagyon hasonló problémát mérnek.²

² A Cronbach Alpha mutató értéke az 5 itemre: 0,898; az korrelációs együttható 0,528** és 0,887** között szóródik.

31. ábra
A konfliktusok összefüggései, korrelációs együtthatók kapcsolata

Az öt fő konfliktus iskolázottság, állandó lakhely település típusa, szubjektív osztálybesorolás és politikai preferencia alapján vizsgáltuk. Az állandó lakhely nem bizonyult különösen mértékadó elkülönítésnek, sőt 95 százalékos valószínűségi szinten az, hogy ki hol lakik nincs kapcsolatban azzal, hogy érzékel-e konfliktust a fővárosiak és a vidékiek között. Egészen meglepő módon az iskolázottságtól is független a konfliktusok érzékelése, mint ahogy a szubjektív osztálybesorolás sem választja el egymástól a véleményeket. Tulajdonképpen egyetlen olyan vizsgált háttérdimenziót találtunk, amely viszont világosan elkülöníti a társadalmi konfliktusok érzékelését. Ez pedig a politikai preferencia. Röviden úgy írhatnánk le a kapott eredményeket, hogy a kormánypárt szavazói következetesen alacsonyabb konfliktusokat érzékelnek, mint egyes ellenzéki szavazói csoportok.

Minden egyes vizsgált dimenzióban a DK (és a technikai okok miatt ennél az elemzésnél vele együtt elemzett) MSZP-P-szavazói érzékelnek az átlagosnál is nagyobb, ötből négy esetben 4-es átlagnál nagyobb konfliktust. Ez praktikus azt jelenti, hogy a baloldali pártok szavazóinak közel 80 százaléka nagy,

illetve nagyon nagy konfliktust lát az ország vezetői és polgárai; a gazdagok és szegények; a kormánypártiak és az ellenzékiek, valamint a baloldaliak és a jobboldaliak között. Szintén erős konfliktust érzékelnek a Jobbik szavazói, de az ő esetükben az átlagérték egyszer emelkedik 4 egészpont felé, az ország vezetői és polgárai közötti konfliktus esetében.

Külön érdemes szólni a Fideszt választókról. A 13. táblázat eredményei szerint a Fidesz hívei sokkal békésebb világot látnak Magyarországon. Nincs olyan a felsorolt dimenziók között, amelynél az egész mintára jellemző értéket meghaladná a kormánypárt szavazóinak értékelése. Nem harmóniát érzékelnek ugyan, de nem is érzik a helyzetet olyan kedvezőtlennek, mint az ellenzéki szavazók. Különösen élesen mutatható be ez az ország vezetői és polgárai közötti kapcsolat jellemzésekor, amikor is lényegében minden ellenzéki pártot választó kifejezetten magas konfliktuspotenciált tapasztal (70–75 százaléuk 4-es, illetve 5-ös értéket választ, olyan, aki nem érzékel ellentétet pedig lényegében nincs), míg a Fidesz híveinél a 4-es és 5-ös értéket választók aránya alig haladja meg az 50 százalékot. Kétségtelen azonban, hogy még ők is érzékelnek erős konfliktusokat, ha nem is annyira, mint az ellenzéki szavazók.

13. táblázat

*Ön szerint mekkorák az ellentétek a magyar társadalomban a felsorolt csoportok között? 2018**

Pártpreferenciák szerint, 1–5-ig terjedő skála átlagai

	az ország vezetői és polgárai között?	a gazdagok és szegények között?	kormány-pártiak és ellenzékiek között?	a baloldaliak és jobboldaliak között?	Budapest és vidéken élők között?
DK–MSZP–P	4,16	4,06	4,04	4,02	3,76
Jobbik	4,09	3,99	3,89	3,92	3,62
LMP	4,16	3,68	3,71	3,69	3,53
Momentum	3,96	3,79	4,00	3,76	3,40
Fidesz–KDNP	3,57	3,69	3,73	3,69	3,35
minta	3,94	3,93	3,87	3,86	3,56

*A számtenger elkerülése érdekében a DK, az MSZP–P egymáshoz közel álló eredményeit összevontuk.

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Veszélyek és felelősök

A politika világa egyszerre a cselekvés és az „értelemadás” világa. A politikai cselekvés mindig egy adott kontextusba ágyazódva nyer értelmet: valamilyen problémára reagál, valamilyen helyzetet kíván kezelni vagy megoldani. Ezért a politika egyik legfontosabb eleme éppen az, hogy miképpen határozzák meg az egyes cselekvők ezeket a problémákat, kihívásokat, teendőket. Ezzel ugyanis nem csupán cselekvési tervet készítenek, hanem a körülöttünk lévő világot is értelmezik.²

Az elmúlt évek válságai nyomán a politikai cselekvés (például a konkrét közpolitikai programok) vagy a politikai viselkedés (például az állampolgárok részvételi szokásai) mellett egyre nagyobb hangsúlyt kaptak az értelemadás folyamatait vizsgáló kutatások. Ez nem csoda, hiszen egyre többen beszélünk populizmusról, álhírekről, vagy a hagyományos és közösségi médiában zajló manipulatív folyamatok veszélyeiről. Magyarán nem csak azt kell néznünk, amit a politikusok „tesznek”, hanem azt is, amit mondanak, (írnak vagy kiplakátolnak), mert ez, ha elég jól és főleg elég intenzíven csinálják, jelentősen befolyásolhatja, milyennek látjuk a világot magunk körül.

Az elmúlt években Magyarországon a legjelentősebb fejlemény a kormányzat szokatlanul intenzív kommunikációs stratégiái: nemzeti konzultációk, a különböző intenzív média-kampányok, amelyben egyértelmű, a nemzetet fizikai (pl. terrorizmus) vagy kulturális (pl. tömeges bevándorlás) veszélyeztető konfliktusok és kihívások jelennek meg és ehhez megszemélyesített okokat társítanak.

Ezekre a kampányokra (és a jelentős központosítási törekvésekre) az a reakció, hogy mindazok, akik kívül rekednek az így meghatározott „diszkurzív téren”, azaz nem értenek egyet a kormányzati kommunikáció által felajánlott problémameghatározással, nem tehetnek más, mint ennek a helyzetmeghatározásnak a kiindulópontját támadják. Így a

2 Erről a megközelítésről ld. például: Szabó (2003).

helyzetmeghatározásban mind a két térfélen egyre fontosabbá válnak az ellenségképek: azok a szereplők, személyek, csoportok, akiket úgy látunk, hogy jelentős veszélyt jelentenek a haza, a nemzet, a társadalom, demokrácia számára, és tudatosan vagy nem tudatosan, de tevékenységük annak romlását idézi elő.

Éppen ezért, a vizsgálatunkban ezek a veszélyek és ellenségképek (felelősök) is helyet kaptak. Arra a kérdésre próbálunk választ kapni, hogy ezek milyen fogadtatásra találnak a választók között, és vajon mennyire járulnak hozzá a sokat tapasztalt polarizációs tendenciákhoz.

A kérdőívben azt kértük a válaszadóktól, hogy válasszák ki, *„ma mi jelenti a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?”* Illetve, hogy *„az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért”*. Mindkét kérdés esetben összesen három tényezőt, illetve „felelőst” választhattak ki a válaszadók.

A veszélyek és ellenségek felsorolásánál nem törekedtünk teljességre, azokat választottuk ki, amelyek a megítélésünk szerint hangsúlyosan előfordulnak a közéleti diskurzusokban és az említett kampányokban. A felelősök esetén a válaszadók megjelölhetek „egyéb” felelősöket is, de ennek aránya elenyésző volt. A kérdéseket hasonló tartalommal már 2017-ben is feltettük, így lehetőségünk nyílik arra is, hogy összevegyük az eredményeket.

A veszélyek közül néhányat, amelyek tematikusan összetartozónak ítéltünk, összevontunk. Így összesen hat „veszély” és kilenc felelős-csoporttal dolgozunk a továbbiakban. A megjelölt veszélyek és felelősök eloszlását a 2017 tavaszi és a 2018 őszi vizsgálatban a 15. táblázatban mutatjuk be.

14. táblázat
A kérdőívben felsorolt válaszlehetőség: veszélyek és felelősök

Veszélyek	Felelősök
A demokrácia és a jogállam leépítése Egy párt túlhatalma A növekvő társadalmi egyenlőtlenségek A tömeges bevándorlás, migráció Az idegen, külföldi befolyás a politikára és a gazdaságra Az Európai Unió növekvő befolyása, a nemzeti szuverenitás elvesztése A terrorizmus Az állami szintű korrupció Az egészségügy és az oktatás állapota Külföldről anyagiilag támogatott civil szervezetek	Nemzetközi pénzügyi szervezetek (IMF, Világbank) Az EU-s, brüsszeli bürokraták A liberálisok Soros György vagy a Soros Alapítvány által támogatott szervezetek, emberek A bevándorlók, migránsok Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok Orbán Viktor és kormányai A politikai és gazdasági elit Az ellenzék Egyéb, éspedig: 99. Egyik se

15. táblázat
Ön mit gondol, mi jelenti ma a legnagyobb veszélyt Magyarország számára?
a válaszadók százalékában

	2017	2018
A nemzeti szuverenitás elvesztése ¹	30	35
Bevándorlás és terrorizmus	50	36
Demokrácia és jogállam leépítése ²	24	42
Korrupció	50	40
A növekvő társadalmi egyenlőtlenségek	45	35
Az egészségügy és oktatás állapota	65	46

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.⁴

- 3 Az idegen, külföldi befolyás a politikára és a gazdaságra; Az Európai Unió növekvő befolyása, a nemzeti szuverenitás elvesztése Külföldről anyagiilag támogatott civil szervezetek
- 4 2017-ben ezt egyetlen itemmel mértük: A demokrácia és a jogállam leépítése. 2018-ban emellett a válaszadók választhatták az „egy párt túlhatalma” itemet is, ebben az évben a kategória tehát a két itemet választók összevonásából adódik. Részben ez is vezethet ahhoz, hogy jelentősen megnövekszik az ezt a veszélyt észlelők aránya, ugyanakkor a 2017-ben és 2018-ban is feltett itemet választók aránya sem csökken 2018-ban (25%).

16. táblázat

Az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért? A válaszadók százalékában.

	2017	2018
Nemzetközi pénzügyi szervezetek	9	18
EU-brüsszeli bürokraták	14	25
Liberálisok	5	7
Soros György, Soros Alapítvány által támogatott szervezetek	13	26
bevándorlók, migránsok	23	24
Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok	21	16
Orbán Viktor és kormányai	37	41
A politikai és gazdasági elit	44	46
Az ellenzék	–	16

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A 15. táblázat és 16. táblázatban összefoglalt eredmények három fontos folyamatra hívják fel a figyelmet: általában az egyes, felsorolt veszélyeket 2018-ban kevesebben érzik olyan fontosnak, mint 2017-ban, azaz kisebb arányban választják azokat. Ez azonban nem feltétlenül azt jelenti, hogy a veszélyérzet csökkent, hiszen 2018-ban a válaszadók mindössze 3 százaléka nem jelölt meg egyet sem a felsorolt lehetőségek közül. Inkább arról lehet szó, hogy erőteljesebbé válik a veszélyészlelés, valamint a hangsúly a veszélyekről a felelősök irányába tolódik el.

Míg 2017-ben minden válaszadó 3 veszélyt jelölt meg, addig 2018-ban a válaszadók 72 százaléka élt a lehetséges három maximális választási lehetőséggel, 25 százalékuk egy vagy két ilyen jelölt meg. A felelősök megjelölésének tendenciája pontosan ellentétes a veszélyek esetében tapasztaltakkal: míg a 2017-es adatfelvétel idején a válaszadók 42 százaléka csupán egy felelőst jelölt meg, és 32 százalékuk élt a maximális három választási lehetőséggel, addig 2018-ban már 53 százalék volt azok aránya, akik három felelőst is megjelöltek.

A felsorolt veszélyek közül két téma őrizte meg, sőt növelte „népszerűségét”. A nemzeti szuverenitás elvesztése, és a demokrácia és jogállam leépítése

se.⁵ Így, mivel minden más kategóriában csökkenést tapasztalunk, nyugodtan állíthatjuk, hogy 2018-ban a felsorolt veszélyek közül ez a kettő határozza meg leginkább a válaszadók kognitív térképét.

A felelősök esetében hasonló vagy növekvő mértékű jelölés a jellemző tendencia. Van ugyan olyan csoport, amelyet 2018-ban kisebb arányban jelölnek meg felelősként (Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok) de többségben vannak azok, amelyek megítélése hasonló a két adatfelvétel idején (politikai és gazdasági elit, bevándorlók, migránsok, liberálisok) vagy éppen többen választottak 2018-ban. Néhány esetben a növekedés mértéke alacsony (Orbán Viktor és kormánya), más esetekben kifejezetten jelentős: a Soros György és a Soros Alapítvány által támogatott szervezetek, nemzetközi pénzügyi szervezetek és az EU-s, brüsszeli bürokraták esetén. Nagyobb mértékben tehát azokat a szereplőket és csoportokat választották ki 2018-ban, amelyek külső, a nemzeti szuverenitást veszélyeztető aktoroknak tartottak. Ez összecseng a veszélyek megjelölésében kialakult képpel és az elmúlt időszak Soros Györgyöt és az Európai Uniót vagy az ENSZ-t célzó kormányzati kampányaival is.

Ezzel együtt, egyfajta hangsúlyeltolódásnak is a tanúi lehetünk: míg 2017-ben a veszélyek tekintetében az egészségügy és oktatás állapota, a bevándorlás és terrorizmus, illetve a korrupció tűnt a leghangsúlyosabbnak, egy év múlva – bár ezek továbbra is jelentősek – már nem igazán találunk olyan veszélyt, amely egyértelműen kiemelkedne a többi közül. Mind a bevándorlás és terrorizmus, mind az egészségügy és oktatás állapota, mint veszély jelentősen „visszaszorul”.

A felelősöket tekintve megmarad a politikai és gazdasági elit, valamint az Orbán-kormány az első két leggyakrabban említett felelősként. Ugyanakkor az említett, külföldi szereplők jelentősen felzárkóznak. Így összességében a két kérdést együttesen vizsgálva jól látszik, hogy a 2017-ben még kifejezetten hangsúlyos bevándorlás kérdése sokat veszít a súlyából.

5 Az utóbbi esetben tapasztalt jelentős növekedés mögött módszertani okok is állnak, hiszen míg 2017-ben egy, addig 2018-ban két itemmel mértük ennek a veszélynek az észlelését, ugyanakkor az eredeti, 2017-ben is alkalmazott itemet 2018-ban is annyian választották, mint 2017-ben.

Mielőtt azt vizsgálnánk meg, hogy milyen háttérrel rendelkeznek az egyes veszélyeket és ellenségeket megjelölő csoportok tagjai, érdemes megvizsgálni, hogyan függnek össze egymással a felsorolt válaszlehetőségek: azaz megnézni, vajon a bevándorlás és terrorizmus problémakörét megjelölők milyen más problémákat jelölték meg. És milyen felelősöket társítanak hozzá? Az alábbi ábrákon a 2017-es és 2018-as válaszok közötti együttjárásokat mutatjuk meg.⁶

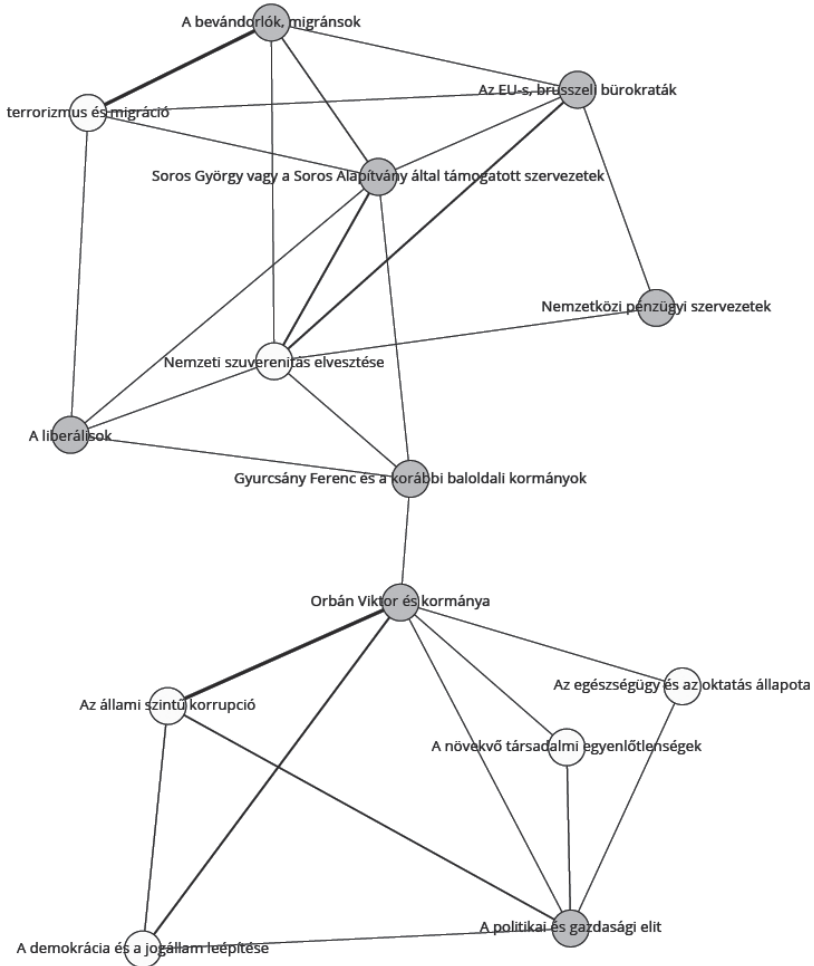
A 32. és 33. ábra alapvetően hasonlít egymáshoz: két nagy veszély-felelős csoportot észlelünk, az egyik alapvetően a közpolitikai problémákat, a növekvő egyenlőtlenségeket, a korrupciót és a demokrácia leépítését jelöli meg veszélyként és ezért a politikai-gazdasági elitet és az Orbán kormányt hibáztatja. A másik csoportokban a nemzeti szuverenitás elvesztése és a terrorizmus és migráció, jelenik meg veszélyként és ennek hátterében Soros Györgyöt és a Soros Alapítvány által finanszírozott szervezeteket, a nemzetközi pénzügyi szervezeteket, az Európai Uniót, brüsszeli bürokratákat, a liberálisokat és Gyurcsány Ferencet, illetve a korábbi baloldali kormányokat sejtik a válaszadók.

2017-re tehát már kialakult a fenti szerkezet és ebben csak apró módosulások következtek be 2018-ban. Kevésbé fontos Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok szerepe a második, nemzeti szuverenitás elvesztésének veszélye köré csoportosuló blokkban: Míg 2017-ben – feltehetően a politikai gazdasági elit részeként, politikusként egyrészt „politikusként” is felmerült a korábbi baloldali kormányok felelőssége, addig 2018-ra egyértelműen az utóbbi blokkhoz csatlakozik ez a felelős. Emellett elszakad a többi, a blokk részét képező itemtől, azaz bár a nemzeti szuverenitás elvesztése mögött megjelölik a korábbi baloldali kormányt is, de mintha ezek a szereplők már nem kapcsolódnának be a többi, itt megjelölt szereplő hálózatába, mintegy marginalizálódik a szerepe.

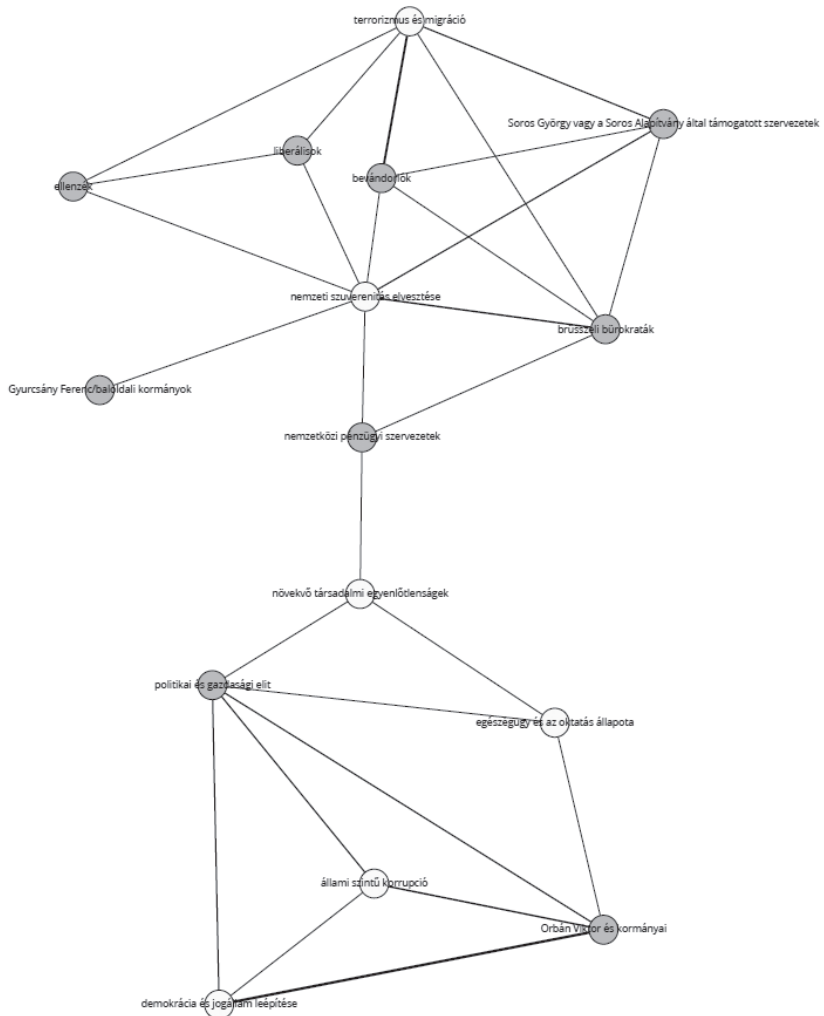
Másrészt a nemzeti szuverenitást előtérbe helyező retorikával párhuzamosan megerősödtek az egyenlőtlenség növekedését előtérbe állító narratívák. Ennek részben az lehet az oka, hogy az egyenlőtlenség kérdése a 2010-es évek

⁶ Az ábrán azok a korrelációs együtthatók szerepelnek kapcsolatként, amelyek pozitív és legalább a $p < 0,05$ szinten szignifikáns együttjárást jelölnek két tényező között.

32. ábra
Veszélyek és felelősök hálózata 2017-ben. A kapcsolatok: a pozitív, szignifikáns
korrelációs együtthatók. Üres kör: veszély, szürke kör: felelős

33. ábra
Veszélyek és felelősök hálózata, 2018-ban. A kapcsolatok: a pozitív, szignifikáns
korrelációs együtthatók. Üres kör: veszély, szürke kör: felelős

elejének globális mozgalmi (az amerikai Occupy Wall Street és a Dél-Európai Felháborodottak mozgalmi)⁷ óta világszerte hangsúlyosabban jelennek meg a politikában. Ezt jól mutatta Thomas Piketty nagy port kavart könyve az egyenlőtlenségek növekedéséről néhány éve⁸ vagy az Egyesült Államok legutóbbi, 2016-os elnökválasztási kampánya.⁹ Magyarországon ugyan nincsenek hasonló erejű baloldali mozgalmak, ugyanakkor egyrészt a magyar közbeszédben is jelen vannak ezek a témák, másrészt a jobboldali populizmus is előszeretettel kritizálja a nemzetközi vállalatokat, a nemzetközi pénzügyi rendszert és a kapitalizmust, valamint szorgalmazza a nemzeti szuverenitás megerősítését. Ez okozhatja, hogy a választódóink gondolkodásában az egyenlőtlenségek növekedése, mint veszély és a nemzetközi pénzügyi rendszer 2018-ra már összekapcsolódik. Ehhez hasonlóan új a kapcsolat jön létre a növekvő egyenlőtlenségek és az oktatás és egészségügy állapota között is.

A nemzetközi pénzügyi rendszer és az egyenlőtlenségek kapcsolatának több hangsúlyosabbá válása nem csak a két tényező összekapcsolódásához, hanem ahhoz is hozzájárulhat, hogy 2018-ban már nem a politikusokkal szembeni bizalmatlanság, hanem az egyenlőtlenség és a nemzetközi pénzügyi rendszer jelenti a kognitív hidat a veszélyek és felelősök két csoportja között.

A két veszély és felelős-csoportból való választás természetesen több ponton is összefügg a pártpreferenciákkal. Az alábbi ábrák (34–37) mutatják az összefüggések változását 2017–2018 között.

2017-ben minden egyes kategóriában szignifikáns összefüggést találunk, míg 2018-ban az oktatás és egészségügy állapotának megítélése nem függ a pártpreferenciától, egyedül a Momentum Mozgalom lóg ki a többi pártpreferencia csoport közül, de az elemszám miatt ez a különbség nem szignifikáns. A

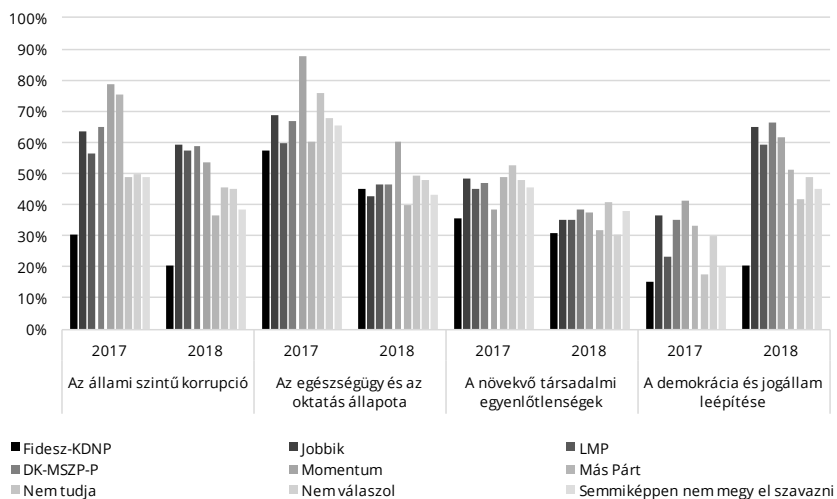
7 Erről ld. például Gerő, M. (2013). El kéne foglalni valamit... Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom. Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békésekknek.

8 Piketty, Thomas: Tőke a 21. században. Kossuth Kiadó Budapest

9 A Demokrata Párt elnökjelöltjének, Hillary Clintonnak a riválisa Bernie Sanders volt a párt előválasztási kampányában. Sanders fokozottan hangsúlyozta az egyenlőtlenséggel, a kapitalizmus kritikájával kapcsolatos álláspontokat is és ezzel nagy népszerűsége tett szert.

többi esetben mind a két évben statisztikai értelemben is lényeges különbségeket találunk: az első veszélycsoportból egyértelműen nagyobb arányban válogattak az ellenzéki pártok szimpatizánsai, habár a növekvő egyenlőtlenségek esetében a különbségek kisebbek és 2018-ra ki is egyenlítődnék valamelyest, elsősorban a Fidesz–KDNP és a pártot nem választók csoportjai között. A második csoportban ennek az ellentéte tapasztalható, egyértelműen a Fidesz–KDNP-szavazói jelölték meg az terrorizmus és bevándorlás, illetve a nemzeti szuverenitás elvesztését.

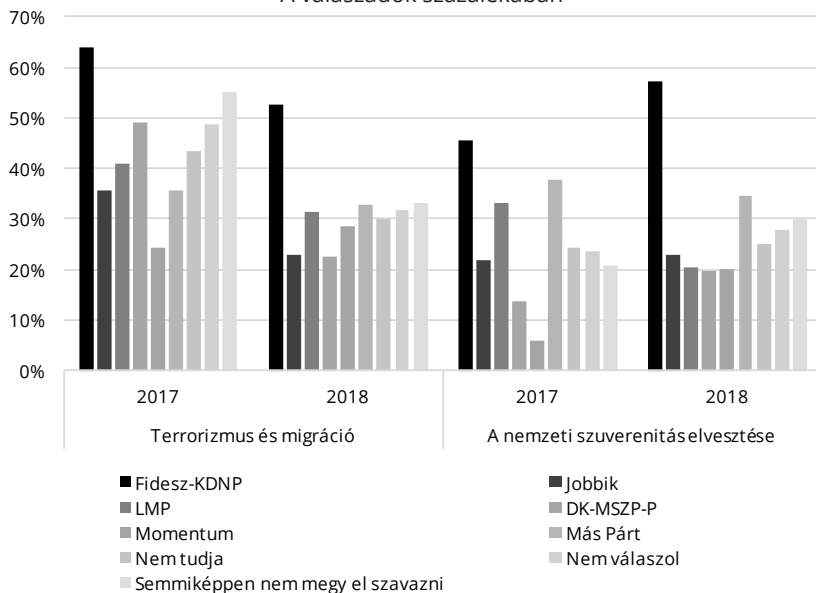
34. ábra
Pártpreferencia és veszélyek: a demokrácia és közpolitika.
A válaszadók százalékában

A két év felmérései arra is rámutatnak, hogy a veszélyek és felelősök elrendeződésének szerkezetihasonlósága mellett növekszik a polarizáció, ugyanakkor az ellenzéki pártok táborai és a pártot választani nem tudók egyre hasonlóbbá válnak egymáshoz. Ez különösen jól látszik a második veszélycsoportban: Míg 2017-ben ugyan a Fidesz-szavazók választották a terrorizmust és migrációt, mint az egyik legfontosabb veszélyforrást, de a DK-MSZP-PM szimpatizánsok 49 százaléka is megjelölte a kérdést, a nem válaszolók és szavazni nem kívánóknak pedig 44–59 százaléka választotta ezt a tényezőt. Ezzel szemben, 2018-ban a Fidesz szimpatizánsok 53 százaléka, míg az összes többi csoport 23–33 százaléka jelölte meg ezt a témát. Fontos megjegyezni, hogy mind a két, ebbe a csoportba tartozó veszél esetében fordított irányú kiegyenlítődést is tapasztalunk: a Momentum Mozgalom és a DK-MSZP-P szavazók a nemzeti szuverenitás elvesztését 2018-ban valamivel nagyobb arányban választották, mint 2017-ben.

35. ábra

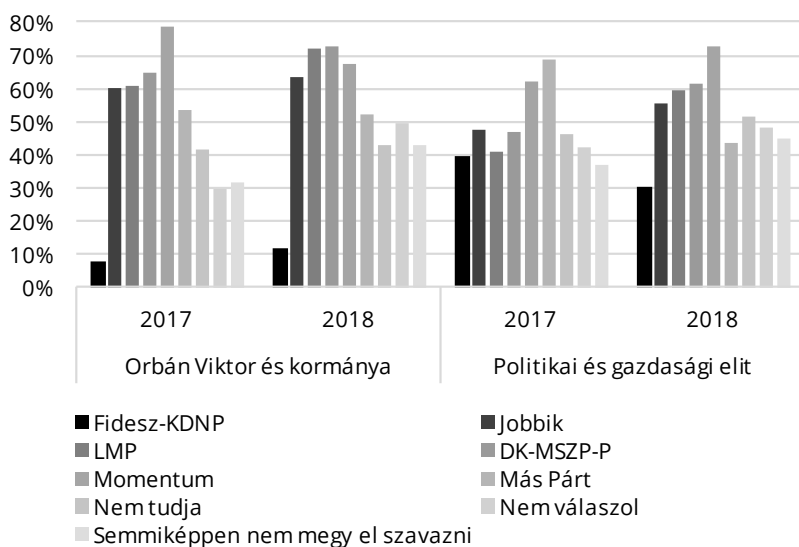
Pártpreferencia és veszélyek: a nemzeti szuverenitás, bevándorlás és migráció.
A válaszadók százalékában

Amennyiben a felelősök megjelölését vizsgáljuk, azt látjuk, hogy mindkét élvben és mindkét kategóriában statisztikailag is szignifikáns különbségeket találunk. Az első veszélycsoporthoz tartozó két felelős, Orbán-kormány és a politikai és gazdasági elit megítélésben alig vannak különbségek a két évet tekintve: a Fidesz-szavazók jelölik meg a legkisebb arányban ezeket a csoportokat. Két fontos különbség azonban mégis detektálható: az Orbán-kormánnyal szemben a pártot nem választók csoportjai 2018-ra kritikusabbak lettek. Ez elsősorban a nem válaszolók és a nem szavazók csoportjaira igaz, náluk 11 és 20 százalék a különbség a két adatfelvétel között.

A másik változás a politikai és gazdasági elit megítélésében következett be: bár 2017-ben is a Fidesz-szavazók voltak a legkevésbé kritikusak az elittel szemben, 2018-ra a vélemények polarizálódtak: a Fideszt választók még kevésbé jelölik meg a politikai és gazdasági elitet, mint felelőst, (39 helyett 30%) a többi csoport esetében akár 10–15 százalékos növekedést is látunk.

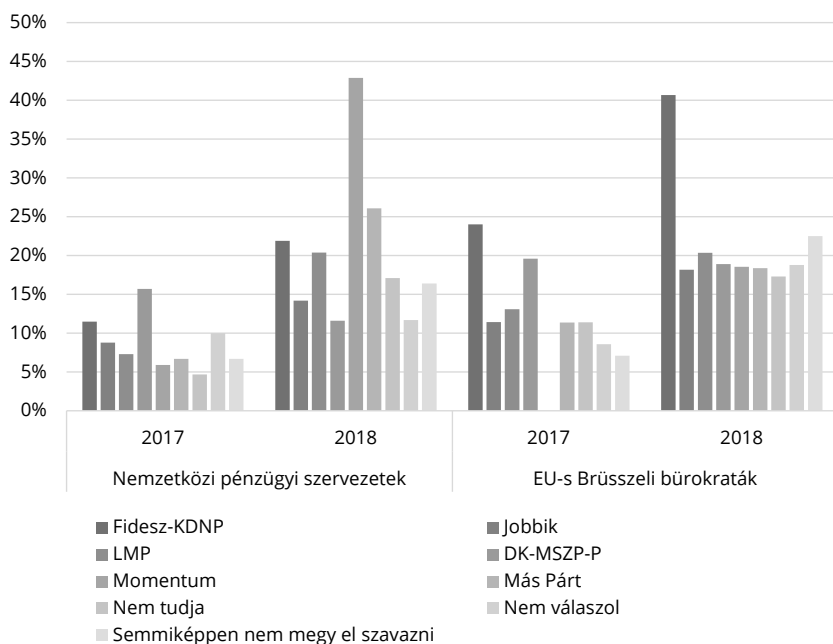
36. ábra
Pártpreferencia és felelősök: Orbán Viktor és kormánya,
a politikai és gazdasági elit. 2017–2018, a válaszadók százalékában

A másik veszély és felelős-csoportba tartozó felelősök választása is jelentős átalakulásokon megy át. A nemzetközi pénzügyi szervezetek és az EU-s, brüsszeli bürokratákat minden csoport magasabb arányban jelöli meg 2018-ban, mint 2017-ben, a DK-MSZP-P szavazói kivételével. Érdekes módon, ebben a tekintetben van egy, a Fidesz-szavazóknál is kritikusabb csoport: a Momentum Mozgalom támogatói.

37. ábra

Pártpreferencia és felelősök: Nemzetközi pénzügyi szervezetek, EU-s Brüsszeli bürokraták. 2017–2018, a válaszadók százalékában

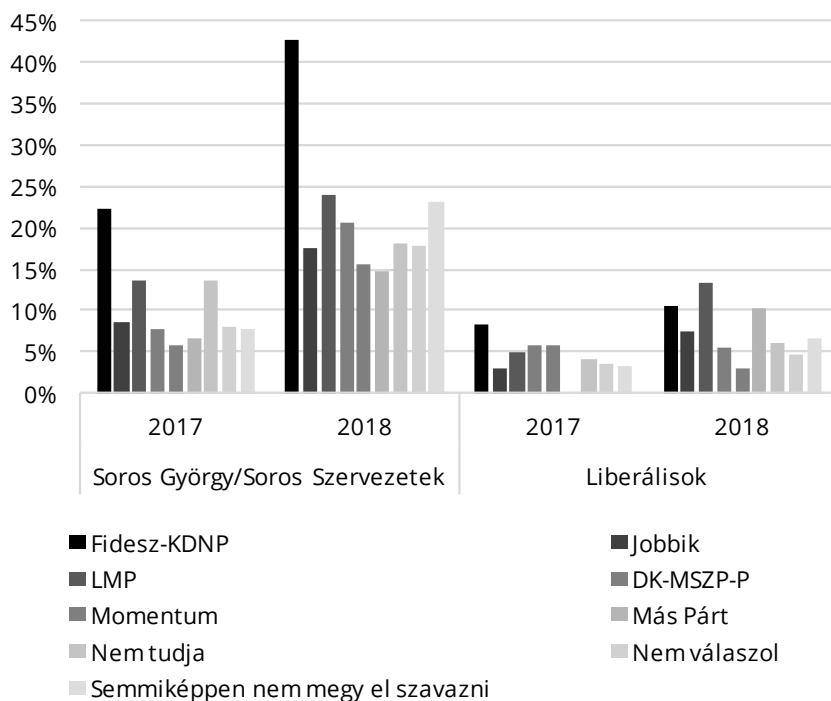

Hasonló a helyzet Soros György és a Soros Alapítványként emlegetett Nyílt Társadalom Alapítvány által támogatott szervezetek megjelölésével: nem csak a Fidesz-szavazók, hanem minden más csoportban emelkedett azok aránya, akik felelősként jelölik meg ezt a csoportot. Abszolút értékben a Fidesz-táborban a legnagyobb a növekedés 20 százalék körüli, ugyanakkor arányaiban a

többi csoportban is hasonló emelkedést tapasztalunk. A liberálisokat a Fidesz, az LMP és a más pártok szavazói jelölik meg nagyobb mértékben 2018-ban, mint egy évvel korábban.

38. ábra

Pártpreferencia és felelősök: Soros György és a Soros Alapítvány által támogatott szervezetek, A liberálisok. 2017–2018, a válaszadók százalékában

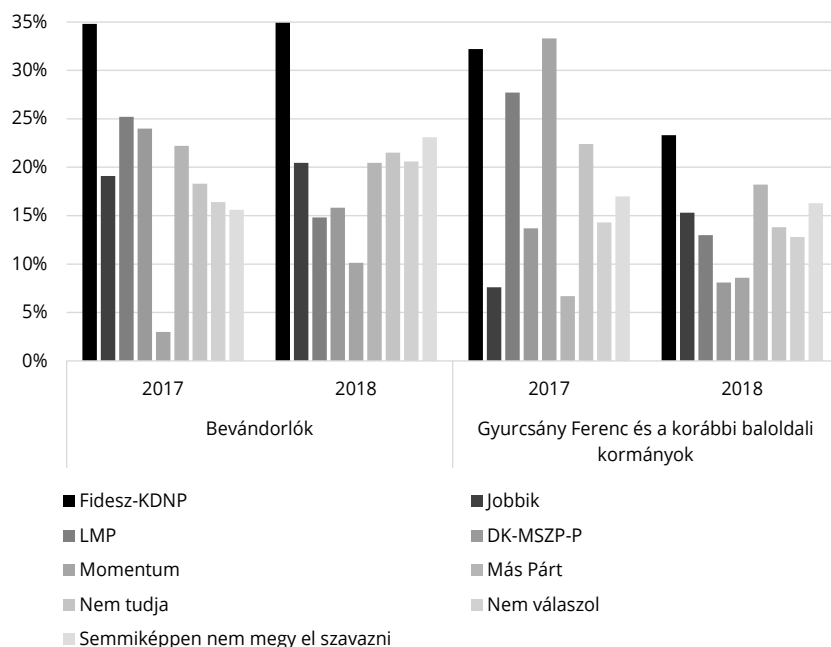

Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok az egyetlen csoport, amelyet összességében kevesebben jelöltek meg 2018-ban, mint 2017-ben. Jelentősen kevesebben választották a felelősök közé a Momentum táborában, de gyakorlatilag a Jobbik szavazókat és a más pártok szavazóit kivéve minden szavazótáborban (a Fideszében is) jóval kevesebben jelölték ezt az itemet, mint 2017-ben.

A bevándorlókat nagyjából ugyanannyian jelölték meg, mind a két évben. Jelentősebben a Momentum Mozgalom és a pártot nem választók csoportjaiban emelkedett a bevándorlókat felelősként megjelölők aránya, a más pártok, a DK és az LMP szavazói között azonban hasonló arányban csökkent.

Összességében tehát úgy tűnik, hogy egyrészt növekvő polarizációt (a veszélyek esetében és az Orbán-kormány, illetve a politikai-gazdasági elit esetében) tapasztalunk, másrészt a kormányzati kommunikáció minden szavazótáborra hatással van. Ez a felelősök megjelölésében érhető tetten, és valószínűleg az egyenlőtlenségek és a nemzetközi pénzügyi-politikai rendszer, a közbeszédben, vagy a választadók kognitív térképén való összekapcsolódásának is köszönhető.

39. ábra
Pártpreferencia és felelősök: Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali kormányok, bevándorlók. A választadók százalékában

Politikai részvétel a választásokon túl

A magyar társadalom politikai részvételét a 2015-ös elemzés során alkalmazott módszertan szerint végeztük el és elemezzük a hagyományos politikai, illetve a közvetlen részvétel változóit. Míg a hagyományos politikai részvétel a pártokhoz kötődő, nem választási részvételi formákat, addig a közvetlen részvétel a jellemzően informális, vagy inkább társadalmi mozgalmakhoz kötődő részvételi formákat jelenti. Mindkét esetben azt kérdeztük, hogy az elmúlt egy évben részt vett-e valamilyen cselekvésben a felsoroltak közül.²

Mind a két típus esetén három részvételi formát soroltunk fel.

17. táblázat
A hagyományos és a közvetlen részvétel dimenziói

Hagyományos részvétel	Közvetlen részvétel
Kapcsolatba lépett országos vagy helyi politikussal.	Tiltakozó levelet, petíciót írt alá, hagyományos vagy internetes formában.
Tevékenykedett egy politikai pártban vagy mozgalomban.	Részt vett tüntetésen (demonstráción).
Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényt, jelképeket.	Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket.

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Ebben az évben azonban a két, már korábban is mért részvételi típus mellett megpróbáltunk két olyan újabb dimenziót is megjeleníteni, amiket korábban kevésbé hangsúlyosan vizsgált a szakirodalom: egyrészt az online, másrészt a helyi, lokális részvételt.

² A pontos kérdés így hangzott: *Különböző módokon lehet a közügyekben cselekedni, a problémák megoldásáért fellépni. Kérem, mondja meg mindegyikről, hogy előfordult-e már Önnel az elmúlt évben?**

18. táblázat
Az online és a helyi (lokális) részvétel dimenziói

Online részvétel	Helyi részvétel
Interneten, Facebookon like-olt, Szavazott, posztolt vagy hozzászólt valamilyen közélettel, politikával kapcsolatos kérdésben	Részt vett helyi esemény, közösségi megmozdulás (például falunap, búcsú, karnevál, felvonulás, helyi sportesemény) szervezésében Részt vett lakossági fórumon

Adatok forrása: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Elsőként a hagyományos és közvetlen részvétel változásainak alakulását, majd az online és helyi részvétel 2018-as mértékét, illetve a négy típus összefüggéseit mutatjuk be. Végül a politikai részvétel típusai és az alapvető szociodemográfiai változók közötti összefüggéseket vizsgáljuk meg.

A hagyományos és közvetlen részvételtől meglehetősen részletes adatsorral rendelkezünk a 2000-es évekből, ráadásul a kérdések majdnem azonos módon, összehasonlíthatóan lettek feltéve.³

Önmagában a politikai részvétel két típusának alakulása nem mutat meglepetéseket. Ahogy korábban is, a helyi vagy országos politikusokkal kialakított kapcsolatok jelentik a részvétel leginkább elterjedt formáját. A politikai pártok és mozgalmak nem túl népszerűek, mindössze néhány százaléknyan vesznek részt bennük. Ráadásul az összesített adatokból az is kiderül, hogy – a korábbi évekhez hasonlóan – nagy az átfedés azok között, akik kapcsolatba lépnek politikussal (ez 12% 2018-ban) és tevékenykednek politikai mozgalmakban vagy pártokban, illetve részt vesznek ilyenek kampányaiban (2 és 3%), hiszen a hagyományos részvétel összesített aránya 13 százalék.

3 Ez alól néhány kivétel van, a 2015-ös és 2018-as vizsgálatunk annyiban különbözött egymástól, hogy a European Social Survey és a 2015-ös adatfelvétel is külön kérdezi meg, hogy a válaszadó tevékenykedett-e politikai pártban és mozgalmokban, míg 2017-ben és 2018-ban ezt egy kérdésben tudakoltuk. Emellett 2018-ban azt kérdeztük, hogy Részt vett egy politikai párt kampányában, (pl. plakátolás, jelkép, jelvényviselés, szórólapozás) ahelyett, hogy „Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényt, jelképet”.

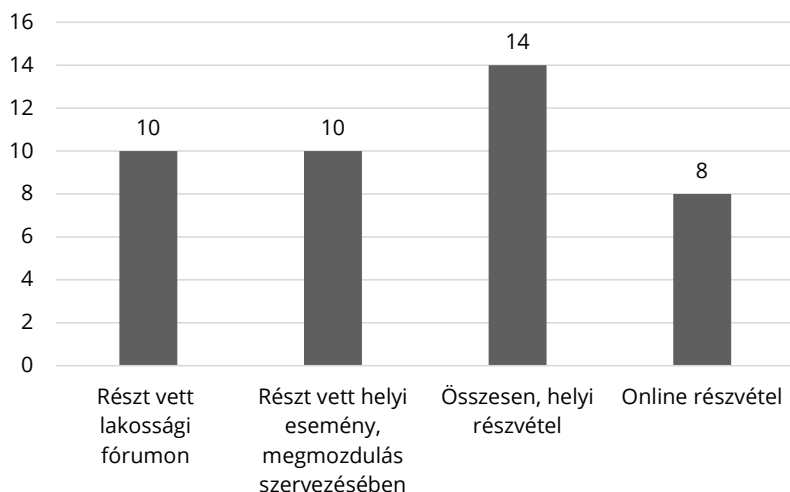
19. táblázat
A hagyományos és közvetlen részvétel alakulása Magyarországon 2002–2018
százalékos megoszlás

		2002	2005	2006	2008	2010	2012	2015	2017	2018
Hagyományos részvétel	Kapcsolat- ba lépett országos vagy helyi politikussal	15	10	14	9	12	5	8	10	12
	Tevékeny- kedett egy politikai pártban vagy mozgalom- ban	4	2	3	5	7	4	4	4	2
	Viselt vagy kihelyezett politikai jelvényeket, jelképeket	3	1	3	1	3	1	1	4	3
Közvetlen	Tiltakozó le- velet, petíciót írt alá, hagyó- mányos vagy internetes formában	4	7	6	7	3	3	5	6	5
	Részt vett tüntetésen (demonstrá- ción).	4	2	4	2	3	4	2	4	3
	Szándékosan nem vásárolt, bojkottált bizonyos árucikkeket.	5	5	5	6	6	4	3	5	3
összesen	hagyomá- nyos	18	11	15	12	16	8	8	12	13
	közvetlen	9	11	10	11	9	8	8	9	8
	összes	22	19	20	19	19	12	14	16	16

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az is a korábbi évekhez hasonlóan alakul, hogy a hagyományos részvétel értékei valamivel magasabbak a választási évben, mint a választások között, habár figyelemreméltó, hogy a különbség kisebb 2017 és 2018 között, mint amit a korábbi választási ciklusokban tapasztalunk (ugyanakkor 2015-ben, ami választások utáni év volt, mértük az egyik legalacsonyabb értéket.)

40. ábra
A helyi és online részvétel mértéke 2018-ban,
százalékos megoszlás

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Ahogy azt a 40. ábra is mutatja, relatíve mind a helyi, mind az online részvétel jelentős mértékű, ha összehasonlítjuk a többi részvételi típussal. Helyi események, megmozdulások szervezésében és lakossági fórumon összesen 14 százaléknyan vettek részt, míg online 8 százaléknyan szóltak hozzá, osztottak meg, írtak politikai tartalmakat. Persze a helyi részvétel esetén nem feltétlenül tisztán politikai, hanem inkább helyi közéleti eseményekről beszélhetünk.

A négy részvételi forma viszonylag erősen függ össze egymással, ami arra utal, hogy a részvételi cselekvések különböző típusai erősítik egymást. Az aláb-

bi táblázat alapján jól látszik, hogy a korrelációs együtthatók⁴ legalább közepes erősségű összefüggéseket mutatnak. Legkevesbé a hagyományos és online részvétel kapcsolódik össze egymással.

A helyi és online, a hagyományos és helyi, illetve a közvetlen és hagyományos részvétel hasonló mértékben alkotnak erősen összekapcsolódó párokat. Ez egyrészt megerősíti, hogy sok esetben a helyi részvétel is explicit kötődhet politikai pártokhoz, másrészt arról tájékoztat, hogy az online felületek a helyi nyilvánosságban is iránytadó szerepet töltenek be. Vélelmezhető, hogy a szervezetekhez kötődő politizálás a szervezeten belüli fórumokra és talán az offline térbe tereli a politikai vélemények kifejezését.

20. táblázat
A részvételi típusok összefüggései
korrelációs együtthatók

	Közvetlen részvétel	Helyi részvétel	Online részvétel
Hagyományos részvétel	0,474	0,4	0,238
Közvetlen részvétel		0,363	0,309
Helyi részvétel			0,437

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

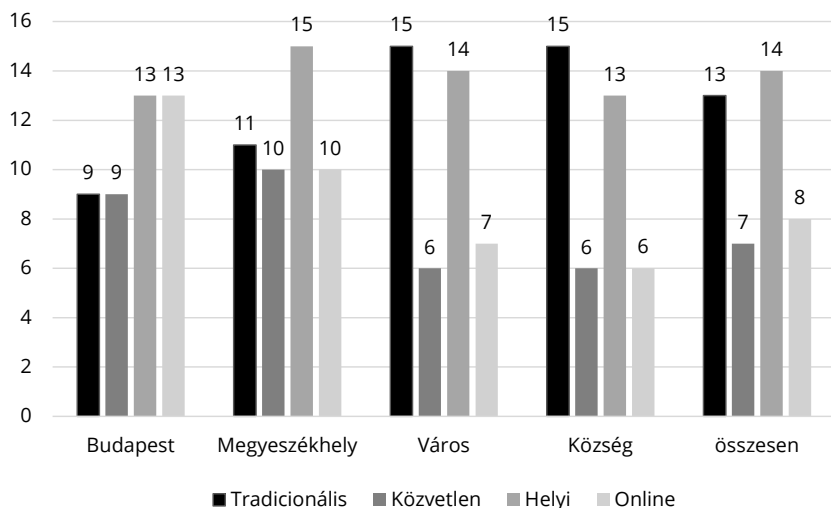
Újdonság, hogy a nemek szerint nem találunk jelentős, szignifikáns eltéréseket: habár a korábbi kutatások azt mutatták, hogy a férfiakra jellemzőbb a közéleti-politikai részvétel, a 2018-as adatok szerint ez a különbség – legalábbis 2018-ban – eltűnt.

A részvételi formák életkori csoportok szerint igen komoly különbségeket mutatnak. Önmagában az is érdekes, hogy mely részvételi formák mentén tapasztalunk eltéréseket: leginkább az az online és a hagyományos részvétel különbözik.⁵ Utóbbi esetében ez nem meglepő, hiszen az életkor növekedésével egyre csökken a részvétel. A hagyományos részvétel esetén más a helyzet:

4 Minden esetben 0,00 szignifikanciaszint mellett.

5 A közvetlen és a helyi részvétel esetében a különbségek csak alacsonyabb szignifikanciaszint mellett ($p < 0,1$) mutatnak statisztikailag is értelmezhető eltérést

41. ábra
Részvételi típusok megoszlása településtípus szerint
százalékos megoszlás

a középső, 40–60 éves korosztály körében magasabb (16%) a részvételi arány, míg a fiatalabbak és idősebbek között ennek csupán kétharmada (11%).

Végül a részvétel és a politikai preferenciák összefüggései tekintetben érdemes az adatokat összehasonlítani a 2017-es vizsgálat adataival. Ezt a hagyományos és közvetlen részvétel esetében is meg tudjuk tenni. A 2017-es vizsgálat szerint a párthoz kötődő részvételi formákban a Fidesz-KDNP rendelkezett a legnagyobb mozgósító erővel (20% a Fidesz-szavazók között), míg a direkt részvételi formák az egyéb, kis pártok⁶ szimpatizánsait mozgósították leginkább.

2018-ra némileg megváltozik a kép. Bár még mindig viszonylag magas a Fidesz mozgósító képessége a hagyományos részvételi formák esetén, de a DK-MSZP-P blokk és a kispartok is megelőzték a kormányzó pártot ebben a

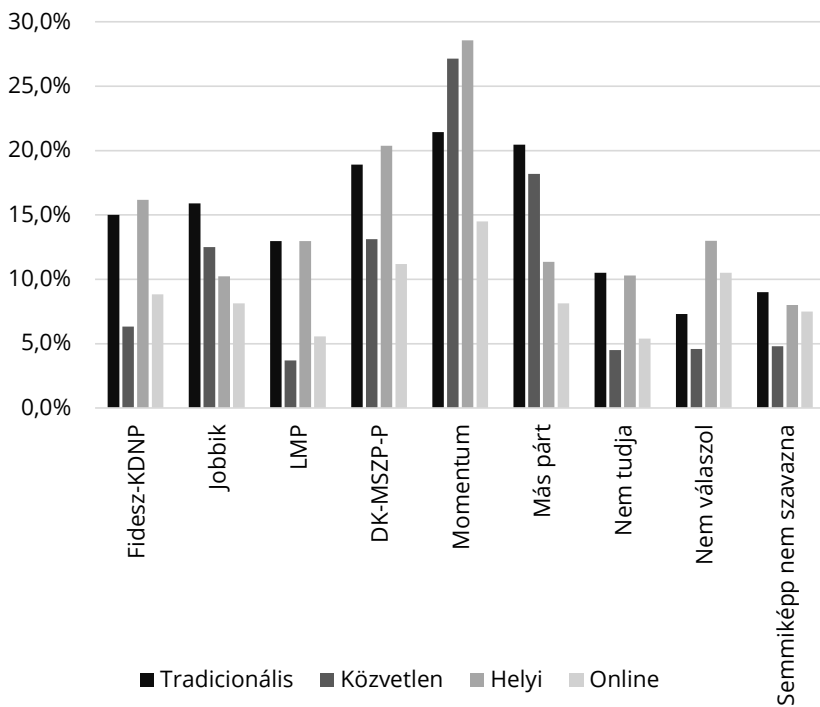
⁶ Együtt, Momentum, Modern Magyarországért Párt, Szociáldemokrata Párt, Magyar Kétfarkú Kutypárt, Község a Társadalmi Igazságosságért, Jólét és Szabadság Párt.

tekintetben, és a Jobbik–LMP páros is felzárkózott a Fideszhez. Feltételezzük, hogy ezek az eredmények összefüggésben állnak a 2018-as országgyűlési választással. A kisebb pártok, Momentum, Magyar Kétfarkú Kutyaapárt is jól látható, kiterjedt önkéntes-hálózattal rendelkezett. A közvetlen részvétel mind a három ellenzéki csoport szimpatizánsait jobban mozgósította 2018-ban, mint a kormányzó párt támogatóit. Különösen tanulságos, ha a 2017-ben még nem szereplő online és helyi részvételt is megvizsgáljuk (42. ábra).⁷

A helyi részvétel mind a baloldali blokk, mind a kispártok követői számára jelentős részvételi lehetőségeket biztosít, hiszen a szimpatizánsok 18–20 százaléka részt vesz ilyen típusú tevékenységekben. Legkevesbé a Jobbik és az LMP szimpatizánsai köteleződtek el a helyi közéleti események, lakossági fórumok felé. Érdekes módon az online részvétel is a Jobbik–LMP esetében a legalacsonyabb. Ez azért is meglepő, mert ezek a pártok már az online platformokat felhasználva jöttek létre és szereztek támogatást. Mégis, mind a kispártok, mind a DK–MSZP–P, de még a pártot választani nem tudók is megelőzik a politikai tartalmak megosztásában, like-olásában a Jobbikot és az LMP-t.

⁷ Fontos megjegyeznünk, hogy míg a hagyományos formák esetében azt sejtethetjük, hogy valóban az adott párthoz kötődő tevékenységekben vettek részt, addig abban nem lehetünk biztosak, hogy a közvetlen részvételi tevékenységeket (tüntetések, petíció) az adott párt szervezte, sőt, ezek többségét valószínűleg pártoktól független szervezetek, csoportok hozták létre.

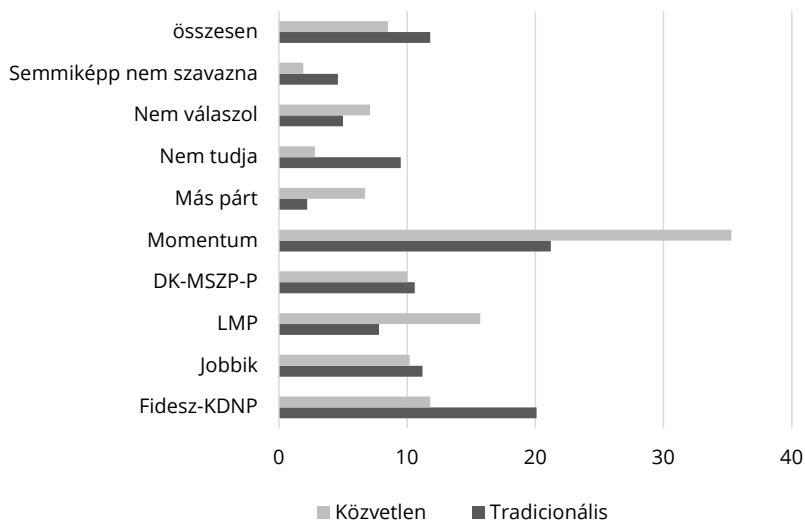
42. ábra
Részvételi típusok és pártválasztás
százalékos megoszlás

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

43. ábra

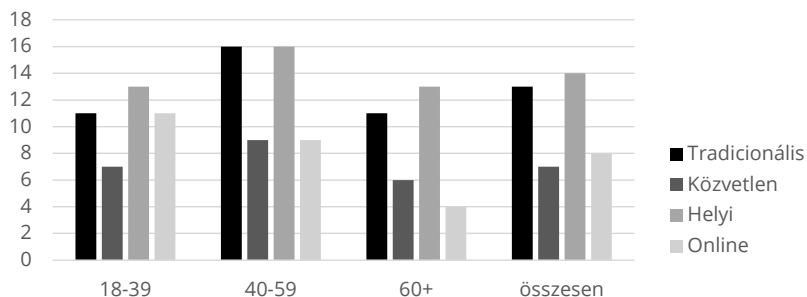
A közvetlen és a hagyományos részvétel, valamint a pártválasztás, százalékos megoszlás, 2017, százalékos megoszlás

Forrás: MTA TK SZI, 2017 N=2000. Saját számítás.

44. ábra

A részvételi formák megoszlása életkori csoportok szerint, a válaszadók százalékában

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Egyesületi részvétel

A politikai szociológia az egyesületi részvételt tartja a politikai részvétel előszobájának. Minél többen vesznek részt különféle egyesületekben, annál többen sajátíthatják el azokat a készségeket, amelyek a közéleti-politikai részvétel más formáihoz is szükségesek. Emellett a civil szervezetek mobilizációs hálózatot is jelenthetnek a közvetlen részvétel formáihoz és a nyilvánosság létrehozásában is fontos szerepet játszanak.⁸

Magyarországon a civil társadalmat az a kettősség jellemzi, hogy miközben viszonylag sok bejegyzett szervezet van, azok tagsága, és összességében az azokban résztvevők teljes népességen belüli aránya is alacsony.⁹ Ráadásul úgy tűnik, hogy a civil szervezetek, egyesületek tagsága a rendszerváltás óta tovább csökkent. Ez részben a szakszervezetek meggyengülésének köszönhető, de a többi egyesületi típus sem volt képes növelni a tagságát.¹⁰

Az is fontos azonban, hogy a konkrét arányok jelentősen függnek a mérés módjától. A tagság fogalma és a részvétel módjai átalakultak az elmúlt évtizedekben. Ma már kevésbé szívesen köteleződnek el tagként az állampolgárok, inkább a részvétel kevésbé formális módjait választják. Attól is függ, hogy milyen eredményeket kapunk, hogy milyen részletességgel kérdezzünk rá a részvételre: 2015-ben mindössze négy területen kérdeztük a tagságot és ennek megfelelően alacsony mértékben, mindössze nyolc százaléknyan vallották magukat valamilyen egyesület tagjának.

Más vizsgálatokban az egyesületi tagság aránya 15 és 25 százalék körül mozog.¹¹ Az általunk, 2018-ban mért arány ennek megfelelő, sőt még ennél is magasabb valamivel, összességében 27 százalék¹², ami jó hírnek számít az

8 Edwards 2009

9 Kuti 2017.

10 Gerő 2012.

11 Hajdu 2012, Gerő 2012, Kern-Szabó 2011

12 A viszonylag magas értékét módszertani szempontból két tényező is befolyásolhatta: Egyrészt nem tagságra, hanem kötődésre kérdeztük rá, követve a változó

elmúlt évek tendenciáit vizsgálva. Ezt az adatot valamelyest árnyalja, hogy ennek jelentős része szabadidős szervezetekből ered, a közéleti-politikai szervezetekben való részvétel sokkal méréskezeletesebb: míg a sportegyesületekben, sportklubokban a lakosság 13 százaléka, a kulturális vagy hobbi körökben a válaszadók 6 százaléka vesz részt, addig oktatási és egészségügyi szervezetekben mindössze 4 százaléknian, szakszervezetekben és pártokban pedig még ennél is kevesebben.

21. táblázat
Az egyesületi részvétel megoszlása az egyes tevékenységi típusok között
százalékos megoszlás

Tevékenységcsoport	Tevékenység	%
Szabadidő	Sportklub, sportegyesület	13
	Kulturális vagy hobbi kör	6
	Összesen	17
Közéleti	diák, hallgatói, ifjúsági	3
	oktatási-egészségügyi	4
	környezetvédelem	3
	szociális ügyekkel foglalkozó	3
	Összesen	9
Helyi	szülői-szomszédsági-lakóhelyi, nyugdíjasklub	7
Érdekképviseleti	szakszervezet, szakmai szervezet	2
Politikai	politikai szervezetek	2
Vallási	vallási-egyházi szervezet	5
	Összesen	27

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az egyesületi kötődés feltárására összesen 10 tágabb tevékenység-területre kérdeztünk rá: arra kértük a válaszadókat, hogy jelöljék meg, hogy a 10 terület közül melyikben kötődnek valamilyen egyesülethez. A 10 tevékenységi területen keresztül bizonyos típusokat igyekeztünk mérni: a szabadidős szer-

folyamatokat. Másrészt rákérdeztünk a szomszédsági-szülői szervezetekben való tagságra is, azaz a helyi részvételre, ami önmagában plusz 3,5 százalékot adott hozzá az összesített adathoz.

vezetek (sportegyesület, klub és kulturális egyesületek), a valamilyen közéleti témával is foglalkozó szervezetek (hallgatói, diák és ifjúsági szervezetek, szociális, környezetvédelmi, oktatás és egészségügyi témákkal foglalkozó szervezetek), a kifejezetten politikai szervezetek (pártok, és azok ifjúsági szervezeti, politikai mozgalmak), a vallási és egyházi szervezetek és a helyi szervezetek típusait. Ezek közül általában a rekreációs és a közéleti szervezeteket szokták civil szervezeteknek nevezni, az államtól és gazdaságtól való függetlenségük okán. A vallási-egyházi szervezetek esetében a nagy egyházakhoz való kötődés jelentheti a szervezetek autonómiájának csorbulását, míg a szakszervezetek és szakmai szervezetek olyan érdekképviselési jogosítványokkal rendelkezhetnek, amelyek a politikai rendszer részévé teszik azokat. A továbbiakban összefoglalóan egyesületekként utalunk rájuk.

Az egyesületi részvételt erősen befolyásolják a társadalmi háttérhez, a társadalmi struktúrában elfoglalt pozícióhoz kötődő tényezők. Így az iskolai végzettség az egyik legjelentősebb tényező: a végzettség emelkedésével párhuzamosan növekszik a részvétel mértéke. A településtípus és az életkor rendszerint nem lineáris alakú összefüggéseket mutat a civil részvétellel: a községekben magasabb a részvétel, a városokban alacsonyabb és a nagyvárosokban, főként a fővárosban megint magasabb. Az életkor esetében az idősök között alacsony részvételi hajlandóságot tapasztalunk, míg a középkorúak esetében magasabbat. Az 1990-es években a fiatalok (20-asok és 30-asok) között volt a legmagasabb az egyesületi részvétel mértéke, de a 2000-es években már a középső korcsoportra jellemző leginkább az egyesületi részvétel. Emellett a kisebb településeken a vallásosságnak van jelentős szerepe az egyesületi részvétel meghatározásában.¹³

Az iskolai végzettség többnyire az elvárt összefüggést mutatja az egyesület részvétellel: magasabb iskolai végzettséghez magasabb részvétel társul. Az egyes típusok szerint vizsgálva azonban árnyaltabb a kép: egyértelműen lineáris összefüggés a két változó között a szabadidős szervezetek és a szakmai érdekképviselési szervezetek között mutatkozik. A politikai szervezetek esetén

¹³ Susánszky–Gerő 2013.

az összefüggés nem szignifikáns, de ez talán az alacsony elemszámnak is köszönhető.

A szabadidős szervezetek esetében két nagy ugrást tapasztalunk: a legfeljebb nyolc osztályt végzettek és a szakmunkás végzettségűek csoportja között, illetve az érettségizettek és a diplomával rendelkezők között. A közéleti-közpolitikai szervezetek között az összefüggés szintén szignifikáns: a diplomások elkülönülnek a többi csoporttól, de hasonlóan nagy a különbség a két alacsonyabb végzettségi csoport és az érettségizettek között. A legfeljebb nyolc osztályt végzettek és a szakmával rendelkezők között nincs különbség abban a tekintetben, hogy milyen arányban vesznek részt ilyen szervezetekben.

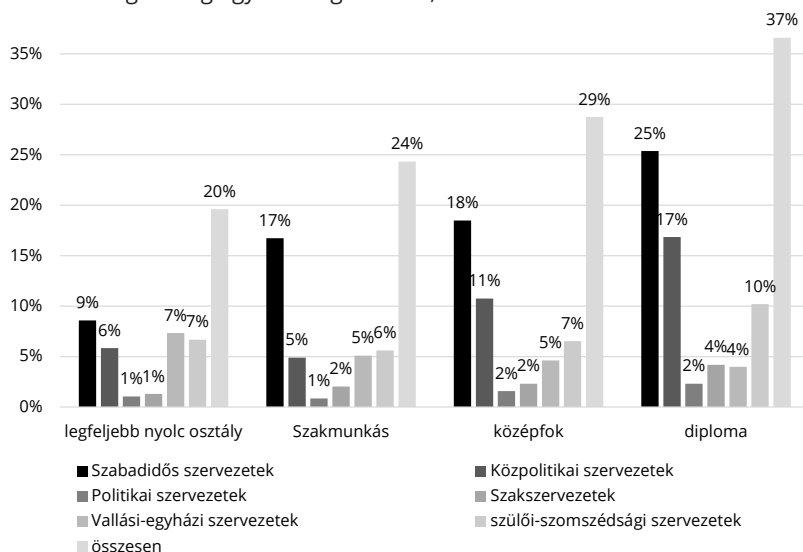
A vallási-egyházi szervezetekben aztán megfordul az összefüggés iránya: a legalacsonyabb végzettségűek között vesznek részt a legtöbben ilyen szervezetekben és a legmagasabb végzettséggel rendelkezők között a legkisebb arányban. A szülői-szomszédsági szervezetekben pedig a diplomások ugyan valamelyest nagyobb arányban képviseltetik magukat (10%) de a másik három végzettségi csoport gyakorlatilag ugyanolyan mértékben van jelen (6–7%).

Az iskolai végzettség szerint kialakuló kép erősen emlékeztet a szubjektív osztálybesorolás és az egyesületi kötődés összefüggéseire. A teljes sokaságban egyértelmű a kép: minél magasabb a szubjektív osztálybesorolás, annál nagyobb az esélye az egyesületi kötődésnek, míg a magukat az alsó osztályba sorolók esetében ez mindössze 12 százaléka addig a felső középosztály és felső osztály esetében 45 százalék. Ráadásul a felső középosztály, felső osztály a középosztály részvételi arányait is jelentősen (31 vs. 44 százalék) meghaladja.

Az egyes típusok szerinti vizsgálat rávilágít arra, hogy ez az eltolódás elsősorban a szabadidős és a közéleti-közpolitikai, a politikai és a szakmai érdekképviselői szervezeteknek köszönhető. Ezekben a szervezetekben közép és felső középosztály felülreprezentált, az alsó osztályhoz képest a részvételi arányuk kétszeres-háromszoros is lehet, de a szabadidős szervezetekben ez eléri az ötszörös különbséget, míg a közéleti-közpolitikai szervezetekben majdnem hétszeres (!) a különbség a két szélső kategória között. Ez egyrészt arra utal,

45. ábra

Az egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, az iskolai végzettség egyes kategóriáiban, a válaszadók százalékában

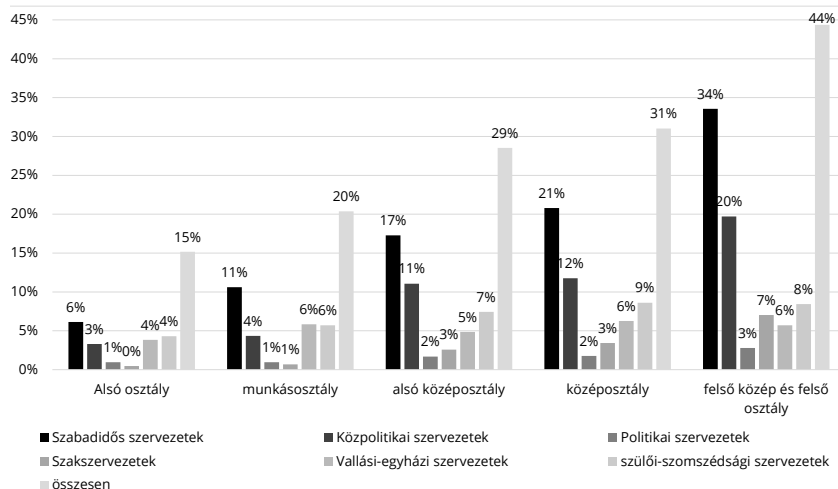
Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

hogy a középosztály és felső középosztály érdekérvényesítési képessége, lehetősége jóval kiterjedtebb, mint az alacsonyabb osztályokba tartozóké, másrészt, hogy a szabadidős egyesületek által kínált rekreációs szolgáltatásokhoz, tevékenységekhez való hozzáférésük is jóval nagyobb mértékű.

A településtípus és egyesületi részvétel összefüggései néhány újdonsággal szolgálnak. A 2018-as adatfelvétel adatai alapján összességében nem, csak néhány típus szerint találunk különbségeket. A településtípus a szabadidős, a közpolitika, a szakszervezetek és a vallási szervezetek esetében mutat szignifikáns összefüggést az egyesületi részvétel mértékével. Az első három esetben a megyeszékhelyek és a városok teljesítenek az átlagot valamelyest meghaladó mértékben, és legkevésbé Budapesten találkozunk az egyesületi részvétel e típusaival. Ez összecseng azzal, hogy a közvetlen részvétel formái a megyeszékhelyeken is jobban jelen vannak az átlagostól. Érdekes módon elsősorban az

46. ábra

Az egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, a szubjektív osztálybesorolás egyes kategóriáiban, a válaszadók százalékában

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

un, közpolitikai jellegű szervezeteknél tűnik nagyoknak a különbség a megyeszékhelyek és Budapest között. (12 vs 6 százalék). A vallási szervezetek tagsága leginkább a községekből verbuválódik, legkisebb mértékben pedig a fővárosból.

Bár a válaszadók teljes körében a férfiak nagyobb arányban vesznek részt az egyesületekben, mint a nők (29, illetve 24 százalék) az egyes típusok szerint ebben a tekintetben is árnyaltabb a kép. Míg a szabadidős szervezetekben egyértelműen a férfiak felülreprezentáltak és hasonló tendenciákkal találkozunk a politikai és szakmai érdekképviseleti szervezetekben is, a közpolitikai-közeleti, vallási-egyházi és szülői-szomszédsági szervezetekben már más a kép: az előbbi két típushoz hasonló arányban kötődnek nők és férfiak, míg az utóbbiakhoz nők nagyobb eséllyel kötődnek. Ez azt is jelenti, hogy a teljes népességre vonatkozó arányokat elsősorban a szabadidős szervezetek tagságában található különbségek okozzák.

22. táblázat

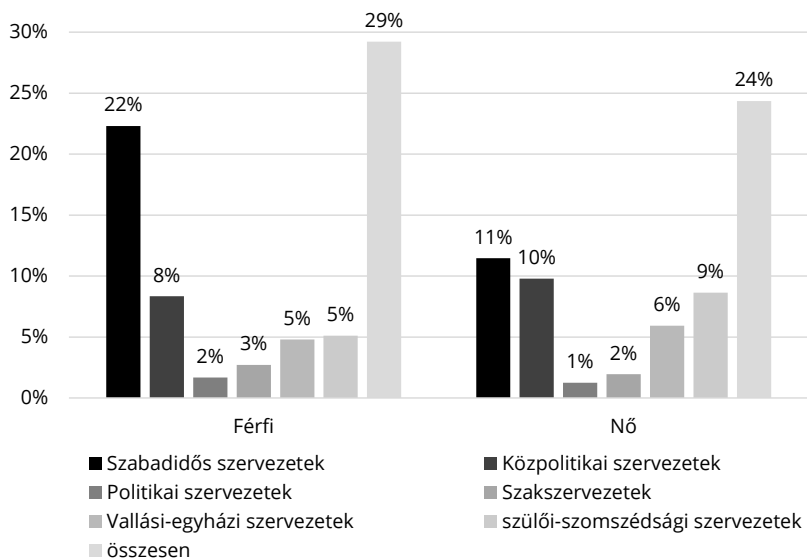
Egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, az egyes településtípusokon élők között, a válaszadók százalékában

	Szabadidős szervezetek	Közpolitikai szervezetek	Politikai szervezetek	Szakszervezetek	Vallási-egyházi szervezetek	szülői-szomszéd-sági szervezetek	összesen
Budapest	16	6	1	2	3	7	25
Megyeszékhely	18	12	2	4	6	6	28
Város	18	10	1	2	5	8	28
Község	14	9	2	1	7	6	25
összesen	17	9	1	2	5	7	27

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

47. ábra

Az egyesületi részvétel mértéke nemek szerint, a válaszadók százalékában

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A vallásosság alapvetően pozitív kapcsolatban van az egyesületi részvétellel a felvételünk szerint. A vallásosságot egy négy elemű kérdéssel mértük, a válaszadónak azt kellett megmondani, hogy az alábbi négy állítás közül melyik jellemzi őt a legjobban:

1. Vallásos vagyok: az egyház tanításait követem.
2. Vallásos vagyok a magam módján.
3. Nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok-e vagy sem
4. Nem vagyok vallásos.

Összeségében a magukat az egyház tanításai szerint vallásosnak tekintők 42 százaléka kötődik valamilyen egyesülethez, míg a maguk módján vallásosak és a kérdésben döntenem tudók között 27 százalék. Ennél valamivel alacsonyabb a részvételi arány a nem vallásosak körében (23%).

A vallásosságnak két szervezeti formához történő kötődés esetében van jelentős szerepe: ezek az egyházi-vallási és a helyi-szomszédsági szervezetek. A vallási-egyházi szervezeteknél elsősorban annak van jelentősége, hogy valaki az egyház tanításai szerint vallásos-e. Az így nyilatkozók 31 százaléka tartozik valamilyen egyházi-vallási egyesülethez, a maguk módján vallásosak 7 százaléka míg a másik két kategória 1 százalék körüli az ilyen szervezetekhez kötődők aránya.

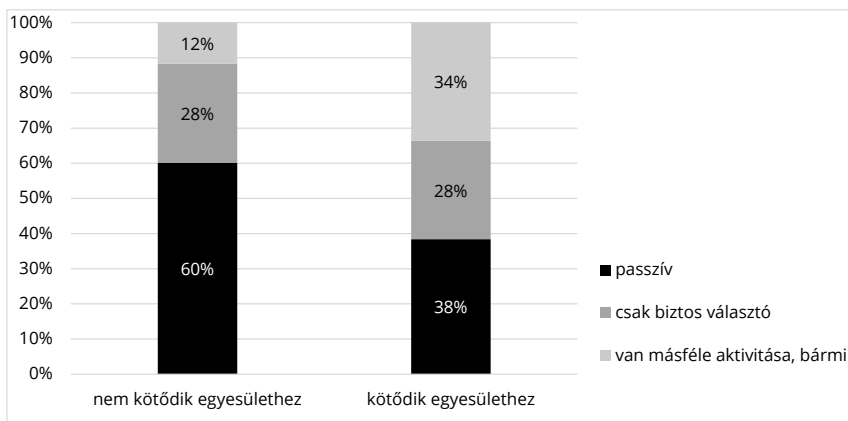
Ennél érdekesebb, hogy a szülői-szomszédsági szervezetekhez is nagyobb arányban kötődnek a magukat vallásosnak tartók. Ugyanakkor ebben a kategóriában nem olyan markáns a különbség, mint a vallási-egyházi szervezetek esetében és a legmagasabb arányt a maguk módján vallásosak között tapasztaljuk (9%). Az egyház tanításai szerint vallásosak után (7%) következik a két másik kategória, nagyjából ugyanakkor, 5–5 százalékos részvételi aránnyal.

Mivel általában úgy tartják, hogy ez egyesületi részvétel növeli a politikai részvétel esélyét, akár szocializációs hatásai miatt, akár mint mozgósítási teher, érdemes megnézni, hogyan alakul az egyesületi kötődés és a részvétel kapcsolata.

Az egyesületi részvétel és a politikai aktivitás erős összefüggéseket mutat, akár összességében, akár egyes típusok szerint vizsgáljuk, így a 41. ábrán csupán az összesített eredményeket mutatjuk be. Jól látszik, hogy azok, akik kötődnek valamilyen egyesülethez, jóval aktívabbak. Az egyesülethez kötődők között 38% a politikailag passzív aránya, míg ugyanez az egyesülethez nem kötődők esetén 60%. Ráadásul az egyesületekhez kötődők nem egyszerűen aktívabbak, hanem többféle cselekvési formát választanak: a szavazáson túl is aktív válaszadók aránya közöttük 34% szemben az egyesületekhez nem kötődők közötti 12 százalékkal.

48. ábra

Az egyesületi részvétel és a háromkategóriás politikai részvétel változó összefüggései. A politikai részvétel megoszlása az egyesületi kötődés szerint a válaszadók százalékában

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

Az egyesületi kötődést és a pártszimpátia kapcsolata az egyesületek a pártok számára is fontos kapcsolatrendszert jelenthetnek. Érdekes módon a szakszervezeti-érdekképviselői szervezetekhez való kötődés és a pártszimpátia között nincs összefüggés. Minden más esetben azonban találunk valamilyen statisztikai kapcsolatot. Ezek közül egyértelműen kiemelkedik az, hogy a Momentum Mozgalom szimpatizánsai minden más pártnál nagyobb mérték-

ben (44%) kötődnek valamilyen egyesülethez. Ezek elsősorban szabadidős és közéleti-közpolitikai szervezetek. A másik fontos megállapítás, hogy a pártot nem választók közül csupán a szavazáson való részvételt visszautasító csoport egyesületi kötődése átlag alatti. A másik két (nem tudja/nem válaszol) csoport esetében a politikai szervezetekben való elköteleződés átlag alatti, de például a nem válaszolók között a közéleti-közpolitikai és a szülői szomszédsági szervezetekben való részvétel mértéke is meghaladja az átlagos mértéket.

A többi párt közül az LMP szimpatizánsai tűnnek beágyazottnak a szabadidős szervezetek körében (26%), míg a Fidesz-szavazókat nagyobb arányban találjuk meg a vallási-egyházi szervezetek körében (9%) mint más pártok szavazóit. A Momentumot kivéve a pártok szavazóinak egyesületi kötődése átlagos mértékű. Egyedül a Jobbik marad alatta az átlagnak, hiszen szimpatizánsainak mindössze 22 százaléka kötődik valamilyen egyesülethez. Fontos azonban, hogy míg a DK-MSZP-P és a Jobbik szavazói minden típusban átlagos mértékben vagy az alatt vannak jelen, (ez alól egyedül a politikai szervezetek jelentenek kivételt a DK-MSZP-P), addig a Fidesz esetében a vallási-egyházi szervezetekkel és a szülői-szomszédsági szervezetekhez való kötődés nagyobb arányú. Úgy tűnik, hogy van némi hangsúly a egyesületi kötődésnek, azaz ezek a típusok talán jellemzőbben képezik le a Fidesz mozgósítási hálózatát. Az LMP és a Momentum esetében a szabadidős szervezetekben való részvétel mértéke valószínűleg a szavazótábor életkori, társadalmi háttérbeli sajátosságaiból fakad.

23. táblázat

Egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, a pártaffiliáció csoportjaiban, a kérdésre választ adók százalékában.

	szabad- idős szerve- zetek	közpo- litikai szerve- zetek	politikai szerve- zetek	vallási- egyházi szerve- zetek	szülői- szom- szédtsági szerve- zetek	össze- sen
Fidesz-KDNP	15	9	2	9	8	28
DK-MSZP-P	13	9	4	5	7	26
Jobbik	14	7	2	3	3	22
LMP	26	7	2	4	6	30
Momentum Mozgalom	34	24	3	3	6	44
Más párt	18	15	2	4	6	30
Nem tudja	19	8	0	4	6	28
Nem válaszol	19	10	0	3	11	26
Semmiképp nem szavazna	9	6	1	5	4	18
Összesen	17	9	2	5	7	27
Sig	0	0,001	0	0,002	0,013	0

Forrás: MTA TK SZI, 2018. N=2700. Saját számítás.

A kutatás módszerei

A kutatás módszere személyes, kérdőíves adatfelvétel volt, amely során 2700 sikeres interjú készült el. A kutatás célcsoportja a Magyarországon élő felnőtt (18+) népesség. A ZRI Závecz Research Intézet által megvalósított adatfelvételben kétlépcsős, rétegzett valószínűségi mintavételezés történt.

Az elsődleges mintavételi egységeket a települések (128 település és 23 budapesti kerület) alkották. A településeket településtípus, településnagyság és a megye szerinti rétegekbe sorolták. A rétegenkénti mintanagyság az adott réteg populáción belüli nagyságával arányos volt. Az elsődleges mintavételi egységek (települések) lakosság számukkal arányos valószínűséggel kerületek kiválasztásra, majd a kiválasztott településeken belül azonos számú válaszadó került a mintába. A mintába kerülő személyek összetételi aránya a legfontosabb társadalmi-demográfiai mutatók szerint (nem, életkori csoport, iskolai végzettség, lakóhelytípus) megfelel a teljes felnőtt népesség összetételének. A minta alapsokasága a Magyarországon élő, magyar állampolgárságú, 18 éves és idősebb korú népesség.

A mintába került településeken a mintakeretben szereplő esetszámnak megfelelően véletlenszerűen kerültek kiválasztásra lakcímek. A kérdezők címkártyáján a cím mellett a keresett és majdani válaszadó neve és korcsoportja szerepelt.

Súlyozás

Az adatfelvétel lezárulta után a ZRI többszempontú súlyozást alkalmazott. A súlyozás célja, hogy az egyes demográfiai csoportok a súlyozott mintában éppen a populációs arányuknak megfelelő részarányban jelenjenek meg. A súlyozási eljárásban bevont szociodemográfiai változók a következők voltak: nem, életkor, településtípus, iskolai végzettség. A súlyozás során a 2011. évi népszámlálás adatai jelentették a populációs adatok forrását.

A hazai közvélemény-kutatások omnibusz adatfelvételei általában 1000, legfeljebb 1500 fős mintákon vizsgálják a 18 éven felüliek politikai gondolkodását, ideológiai kötődéseit és leginkább pártpreferenciáit. A közvélemény-kutatók joggal hívják fel a figyelmet arra, hogy ekkora minták csak igen korlátozottan, jelentős hibahatár mellett használhatók a belső összefüggések, a részletes elemzések elkészítésére. A Magyar Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet (MTA TK SZI) és a Závecz Research 2700 fős adatbázisa ugyanakkor kiválóan alkalmas arra, hogy a kismintákhoz képest részletesebb, szegmentáltabb elemzéseket végezzünk. Képesek vagyunk többek között a bizonytalan preferenciájúak vagy éppen a válaszmegtágadók pontosabb körülírására is.

Nemcsak a havi közvélemény-kutatásoknak vannak problémái, de az egy-szeri adatfelvételeknek is. Ezekkel kapcsolatban az egyik legjelentősebb probléma, hogy összehasonlítható adatok híján nem alkalmas tendenciák, változások regisztrálására. Az MTA TK Szociológiai Intézetben ugyanakkor mára rendelkezésre áll három olyan adatbázis, amely nagymintán készült, és jelzi a magyar társadalom értékvilágában, politikai gondolkodásmódjában bekövetkezett változásokat és elmozdulásokat. Az első, az MTA TK SZI–TÁRKI *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című kutatás adatfelvétele 2015-ből (N=2687 fő), a második az MTA TK SZI – Závecz Research vizsgálata 2017. tavaszán (N=2000 fő), amely ugyanennek a kutatássorozatnak a keretében készült, illetve a harmadik, a jelenlegi, 2700 fős adatfelvétel. Összességében mintegy 7400 fő véleményét tartalmazza tehát a jelen elemzés.

Irodalom

- Albert F. – Dávid.B. (2009) Állami szerepvállalás – egyéni felelősség. In *TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009*, 33–49.
- Angelusz R. – Tardos R. (2005) A választói tömbök rejtett hálózata. In Angelusz R. – Tardos R. (szerk.) *Törések, hálók, hidak. Választói magatartás és politikai tagolódás Magyarországon*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Bauer B. – Szabó A. (2009) *Iffúság2008*. Budapest: SZMI.
- Czike K. – Kuti É. (2006) *Önkéntesség, jótekonyság, társadalmi integráció*. Budapest: Nonprofit Kutatócsoport Is Önkéntes Központ Alapítvány.
- Diani, M. (2009) The Structural Bases of Protest Events: Multiple Memberships and Civil Society Networks in the 15 February 2003 Anti-War Demonstrations. *Acta Sociologica*, 52(1), 63–83. DOI: 10.2307/25652098.
- Edwards, M. (2009) *Civil society*. Polity.
- Ekman, J. – Amnå, E. (2012) Political participation and civic engagement: Towards a new typology. *Human Affairs*, 22(3). DOI: 10.2478/s13374-012-0024-1.
- Enyedi Zs. – Fábíán Z. – Tardos R. (2014) Pártok és szavazók, 2002–2014. In Kolosi T. – Tóth I. Gy (szerk.) *Társadalmi riport 2014*. Budapest: TÁRKI.
- Gerő M. (2012) A civil társadalom néhány trendje Magyarországon 1990 után. Kovács I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 317–342.
- Gerő M. (2013) *El kéne foglalni valamit... Az Occupy Wall Street és a hallgatói mozgalom. Tarka ellenállás. Kézikönyv rebelliseknek és békésekknek*.
- Hajdu G. (2012) Bizalom, normakövetés és társadalmi részvétel Magyarországon a rendszerváltás után. Kovács I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum–MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 317–342.

- Karácsony G. – Róna D. (2010) A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 2010/1, 94–123.
- Kern T. – Szabó A. (2011) A politikai részvétel alakulása Magyarországon 2006–2010. In Enyedi Zs. – Tardos R. – Szabó A. (szerk.) *Részvétel, képviselet, politikai változás*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17–56.
- Kolosi T. – Tóth I. Gy. (2002) Egy tévedés története. In Kolosi T. – Tóth I. Gy. – Vukovich Gy. (szerk.) *Társadalmi riport 2002*. Budapest: TÁRKI.
- Kuti. É. (2017) Hungary. In Vándor, P. – Traxler, N. – Millner, R. – Meyer, M. (szerk.) *Civil Society in Central and Eastern Europe: Challenges and Opportunities*. ERSTE Stiftung, 58–75. http://www.erstestiftung.org/cms/wp-content/uploads/2017/08/civil_society_studie_issue_e1.pdf Utolsó letöltés: 2019.05.01.
- Laki L. – Szabó A. (2014) Mi lehet a magyar fiatalok demokráciaszkepsze mögött? In Szabó A. (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók, II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged: Belvedere, 21–42.
- Laki L. – Szabó A. (2012) Fiatalok, demokrácia, jelen és múlt (1. rész) *Egyenlítő X*: (4) 24–29.
- Medve-Bálint G. – Boda Zs. (2014) Ki szegényebb, jobban bízik? *Socio.hu*, 2014/4, 56.
- Molnár Gy. – Kapitány Zs. (2007) Bizonytalanság és a jövedelmek újraelosztása iránti igény Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 54 201–232.
- Noelle-Neumann, E. (1974) The Spiral of Silence A Theory of Public Opinion. *Journal of Communication*, Volume 24, Issue 2, 43–51.
- Oross D. (2013) Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In Székely L. (szerk.) *Magyar ifjúság 2012*. Tanulmánykötet. Kutatópont, 2013.
- Piketty, Th. (2015) *Tőke a 21. században*. Kossuth Kiadó Budapest.
- Peripato (2014) *Válság és társadalmi innovációk*. Budapest: MTA–ELTE Peripato Összehasonlító Társadalmi Dinamika Kutatócsoport.
- Róbert P. – Nagy I. (1998) Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár? In *Tárki Társadalompolitikai Tanulmányok* 8. <http://mek.oszk.hu/13600/13668/13668.pdf> utolsó letöltés. 2019.05.01.

- Róna D. – Reich J. (2013) „Nemzetiek”, cigányokkal szemben rendpártiak, demokráciából kiábrándultak, első generációs értelmiségiek, közösségre vágyanak. A Jobbik egyetemista-főiskolás támogatói. In Szabó A. (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók, II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged: Belvedere, 151–172.
- Róna D. – Sörös A. (2012) A kuruc.info nemzedék. Miért népszerű a Jobbik a fiatalok között? In Szabó A. (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale, 113–157.
- Sik D. (2014) *Demokratikus kultúra és modernizáció – Állampolgári szocializáció 20 évvel a rendszerváltás után*. Budapest: L'Harmattan.
- Susánszky P. – Gerő M. (2013) A civil részvételt segítő és gátló tényezőkről. In Susánszky É. – Szántó Z. (szerk.) *Magyar lelkiállapot 2013*. Budapest: Semmelweis Kiadó, 25–40.
- Szabó A. – Kern T. (2011) A magyar fiatalok politikai aktivitása. In Bauer B. – Szabó A. (szerk.) *Arctalan (?) nemzedék: Ifjúság 2000–2010*. Budapest: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 37–80.
- Szabó A. – Oross D. (2012) A demokratikus részvétel tendenciái a magyar egyetemisták és főiskolások körében. In Szabó A. (szerk.) *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale, 65–111.
- Szabó A. – Róbert P. – Závecz G. (2013) *Intézményi bizalom a magyar társadalomban. ESS Magyarország Gyorsjelentés II. 2013*. Budapest: MTA TK.
- Szabó A. (2015a) A választók. In Körösenyi A. (szerk.) *A magyar politikai rendszer 1990–2015*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Szabó A. (2015b) *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon*. 2015. Budapest: Belvedere Meridionale.
- Szabó A. – Oross D. (2013) A múlt jelene – a Kádár-korszak megítélése a fiatalok körében. *Metszetek*, 2013/3, 97–117.
- Szabó M. (2003) *A diszkurzív politikatudomány alapjai*. L'Harmattan. Budapest.

Ábrák és táblázatok jegyzéke

Ábrajegyzék

1. ábra	18
<i>A bal–jobb skálán elfoglalt pozíciók megoszlása, 2015 tavaszán, 2017 tavaszán és 2018 őszén (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)</i>	
2. ábra	19
<i>A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők pártpreferenciái, 2018. ősze (százalékos megoszlás)</i>	
3. ábra	23
<i>A különböző lakóhelyen élők ideológiai megosztottsága (százalékos megoszlás)</i>	
4. ábra	23
<i>A különböző ideológiai pólusokon elhelyezkedők megoszlása életkori kategóriák szerint (százalékos megoszlás)</i>	
5. ábra	25
<i>A bízom a jövőben – félek a jövőtől, valamint a vállalkozókedvű – kockázatkerülő skálákon elfoglalt pozíciók megoszlása, 2018 őszén (választói önbesorolás 1–7-ig terjedő skálán)</i>	
6. ábra	31
<i>Politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán és 2018 őszén, a teljes, választókorú népesség körében (százalék)</i>	
7. ábra.	32
<i>Politikai pártok támogatottsága 2015 tavaszán és 2018 őszén a biztosan részt vevő pártot választók kategóriájában (százalék)</i>	
8. ábra	35
<i>A Fidesz–KDNP támogatottsága 2015 tavasz, 2017. tavasz és 2017/2018 fordulója és 2018. ősze, teljes, választókorú népesség körében (százalék)</i>	
9. ábra	36
<i>Egy normál, megszokott választási ciklus a kormányzópárt támogatottsága szempontjából</i>	

10. ábra	37
A „nem tudja”, illetve a „nem válaszol” kategóriát választók megoszlása település típusa szerint (százalék)	
11. ábra	38
A „nem tudja”, illetve a „nem válaszol” kategóriát választók megoszlása szubjektív osztálybesorolás szerint (százalék)	
12. ábra	41
„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” (százalékos megoszlás)	
13. ábra	42
Az általános közbizalom index-értéke a különböző európai országokban, 2016 és 2018 (0–40-ig tartó index átlagértéke, ahol 0=mind a 4 vizsgált intézmény bizalmi értéke 0, és ahol 40=mind a 4 vizsgált intézmény bizalmi értéke maximális, 10.)	
14. ábra	48
Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2015 tavaszán és 2018 őszén (százalék)	
15. ábra	50
Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon? pártpreferenciák szerint, a kérdésre választ adók százalékában	
16. ábra.	52
Az egyes politikai berendezkedési típusok megítélése 2015 tavaszán és 2018 őszén iskolai végzettség szerint, a kérdésre választ adók százalékában	
17. ábra	54
Az egyes társadalmi osztályokba tartozók vélekedése a politikai rendszerekről, a kérdésre választ adók százalékában	
18. ábra.	55
Mennyire elégedett Ön a demokrácia működésével Magyarországon? 2018. szubjektív osztálybesorolás szerint, a kérdésre választ adók százalékában	
19. ábra.	59
Sokat beszélnek manapság arról, hogy az 1989/1990 és 2018 közötti időszakot lehet-e egy politikai rendszerként/korszakként kezelni, vagy legalább két nagy korszakról/rendszerről beszélhetünk. Ön melyik állítással ért egyet? (százalékos megoszlás)	

20. ábra 61
Sokat beszélnek manapság arról, hogy az 1989/1990 és 2018 közötti időszakot lehet-e egy politikai rendszerként/korszakként kezelni, vagy legalább két nagy korszakról/rendszerről beszélhetünk. Ön melyik állítással ért egyet? (pártpreferenciák szerint, százalékos megoszlás)
21. ábra 64
Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, százalékos megoszlás
22. ábra 65
Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, életkori csoportok szerint, százalékos megoszlás
23. ábra 67
Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, szubjektív osztálybesorolás szerint, százalékos megoszlás
24. ábra 68
Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi, 2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, preferenciák szerint, százalékos megoszlás
25. ábra 69
Sokan szokták a Kádár-korszakot, az 1990 és 2010-ig terjedő ún. rendszerváltás időszakát, és a 2010 utáni, Orbán-korszakot összehasonlítani. Véleménye szerint melyik volt jobb a Kádár-korszakban, az 1990 és 2010 közötti korszakban, vagy a jelenlegi,

	<i>2010 utáni Orbán-korszakban? 2018, az első helyezések alapján készített sorrend, a rendszertranszformáció után eltelt időszak megítélése alapján, százalékos megoszlás</i>	
26. ábra	<i>A kormány és az állam viszonyával kapcsolatos vélemények. Egyetért-e? százalékos megoszlás</i>	72
27. ábra.	<i>Bal-jobb orientáció és a kormányzással kapcsolatos vélekedések (1–5 fokú skála átlagai)</i>	79
28. ábra	<i>Kormánypárti-ellenzéki orientáció és a kormányzással kapcsolatos vélekedések (1–5 fokú skála átlagai)</i>	79
29. ábra	<i>Politikai aktivitás és a kormányzással kapcsolatos vélekedések (1–5 fokú skála átlagai)</i>	82
30. ábra	<i>Ön szerint mekkorák az ellentétek a magyar társadalomban a felsorolt csoportok között? 2018. 1–5-ig terjedő skála átlagai</i>	84
31. ábra	<i>A konfliktusok összefüggései, korrelációs együttthatók kapcsolata</i>	85
32. ábra	<i>Veszélyek és felelősök hálózata 2017-ben. A kapcsolatok: a pozitív, szignifikáns korrelációs együttthatók. Üres kör: veszély, szürke kör: felelős</i>	93
33. ábra	<i>Veszélyek és felelősök hálózata, 2018-ban. A kapcsolatok: a pozitív, szignifikáns korrelációs együttthatók. Üres kör: veszély, szürke kör: felelős</i>	94
34. ábra	<i>Pártpreferencia és veszélyek: a demokrácia és közpolitika. A válaszadók százalékában</i>	96
35. ábra	<i>Pártpreferencia és veszélyek: a nemzeti szuverenitás, bevándorlás és migráció. A válaszadók százalékában</i>	97
36. ábra	<i>Pártpreferencia és felelősök: Orbán Viktor és kormánya, a Politikai és gazdasági elit. 2017–2018, a válaszadók százalékában</i>	98

37. ábra	99
<i>Pártpreferencia és felelősök: Nemzetközi pénzügyi szervezetek, EU-s Brüsszeli bürokraták. 2017–2018, a válaszadók százalékában</i>	
38. ábra	100
<i>Pártpreferencia és felelősök: Soros György és a soros Alapítvány által támogatott szervezetek, A liberálisok. 2017–2018, a válaszadók százalékában</i>	
39. ábra	101
<i>Pártpreferencia és felelősök: Gyurcsány Ferenc és a korábbi baloldali Újkormányok, bevándorlók. A válaszadók százalékában</i>	
40. ábra	106
<i>A helyi és online részvétel mértéke 2018-ban, százalékos megoszlás</i>	
41. ábra	108
<i>Részvételi típusok megoszlása településtípus szerint, százalékos megoszlás</i>	
42. ábra	110
<i>Részvételi típusok és pártválasztás, százalékos megoszlás</i>	
43. ábra	111
<i>A közvetlen és a hagyományos részvétel, valamint a pártválasztás, százalékos megoszlás, 2017, százalékos megoszlás</i>	
44. ábra	111
<i>A részvételi formák megoszlása életkori csoportok szerint, a válaszadók százalékában</i>	
45. ábra	116
<i>Az egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, az iskolai végzettség egyes kategóriáiban, a válaszadók százalékában</i>	
46. ábra	117
<i>Az egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, a szubjektív osztálybesorolás egyes kategóriáiban, a válaszadók százalékában</i>	
47. ábra	118
<i>Az egyesületi részvétel mértéke nemek szerint, a válaszadók százalékában</i>	
48. ábra	120
<i>Az egyesületi részvétel és a háromkategóriás politikai részvétel változó összefüggései. A politikai részvétel megoszlása az egyesületi kötődés szerint a válaszadók százalékában</i>	

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat	21
<i>A baloldalon – jobboldalon elhelyezkedők megoszlása az ellenzéki-kormánypárti tengelyen, 2018. ősz (százalékos megoszlás)</i>	
2. táblázat	27
<i>A jövőorientáció és a vállalkozókedv skálák átlagértékei korcsoportonként (1–7 skála átlagai, ahol 1=bízik a jövőben)</i>	
3. táblázat	28
<i>A jövőorientáció és a vállalkozókedv skálák átlagértékei szubjektív osztályhelyzet alapján (1–7 skála átlagai, ahol 1=fél a jövőtől, illetve kockázatkerülő)</i>	
4. táblázat	43
<i>„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2018</i> <i>0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) pártpreferencia szerint</i>	
5. táblázat	44
<i>„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2018</i> <i>0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) iskolai végzettség szerint</i>	
6. táblázat	45
<i>„Kérem, mondja meg, hogy Ön személy szerint mennyire bízik a következő intézményekben...?” 2018</i> <i>0–10-ig terjedő skála átlagai (0=egyáltalán nem bízik, 10=teljesen megbízik) szubjektív osztálybesorolás* szerint</i>	
7. táblázat	60
<i>Sokat beszélnek manapság arról, hogy az 1989/1990 és 2018 közötti időszakot lehet-e egy politikai rendszerként/korszakként kezelni, vagy legalább két nagy korszakról/rendszerről beszélhetünk. Ön melyik állítással ért egyet? (korcsoportonként, százalékos megoszlás)</i>	
8. táblázat	73
<i>A kormányzat szerepére vonatkozó állítások összefüggései, korrelációs együtthatók értékei</i>	

9. táblázat	75
<i>Állami versus egyéni felelősségvállalás és a kormányzat szerepe százalékos megoszlás</i>	
10. táblázat	77
<i>Szubjektív osztályhelyzet és a kormányzással kapcsolatos vélekedések (1–5 fokú skála átlagai)</i>	
11. táblázat	78
<i>Állandó lakhely település típusa és a kormányzással kapcsolatos vélekedések (1–5 fokú skála átlagai)</i>	
12. táblázat	81
<i>Politikai preferenciák és a kormányzással kapcsolatos vélekedések (1–5 fokú skála átlagai)</i>	
13. táblázat	86
<i>Ön szerint mekkorák az ellentétek a magyar társadalomban a felsorolt csoportok között? 2018. Pártpreferenciák szerint, 1–5-ig terjedő skála átlagai</i>	
14. táblázat	89
<i>A kérdőívben felsorolt válaszlehetőség: veszélyek és felelősök</i>	
15. táblázat	89
<i>Ön mit gondol, mi jelenti ma a legnagyobb veszélyt Magyarország számára? a válaszadók százalékában</i>	
16. táblázat	90
<i>Az alábbi csoportok közül melyek tehetők felelőssé az ön által előbb megjelölt problémákért? A válaszadók százalékában.</i>	
17. táblázat	103
<i>A hagyományos és a közvetlen részvétel dimenziói</i>	
18. táblázat	104
<i>Az online és a helyi (lokális) részvétel dimenziói</i>	
19. táblázat	105
<i>A hagyományos és közvetlen részvétel alakulása Magyarországon 2002–2018, százalékos megoszlás</i>	
20. táblázat	107
<i>A részvételi típusok összefüggései, korrelációs együtthatók</i>	

21. táblázat	113
<i>Az egyesületi részvétel megoszlása az egyes tevékenységi típusok között, százalékos megoszlás</i>	
22. táblázat	118
<i>Egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, az egyes településtípusokon élők között, a válaszadók százalékában</i>	
23. táblázat	122
<i>Egyesületi részvétel mértéke összességében és típusok szerint, a pártaffiliáció csoportjaiban, a kérdésre választ adók százalékában.</i>	

A szerzőkről

Szabó Andrea, PhD, szociológus, politológus, az MTA TK PTI megbízott igazgatóhelyettese, az ELTE ÁJK adjunktusa.

Gerő Márton, szociológus, az ELTE Társadalomtudományi Kar tanársegédje, az MTA TK SZI tudományos segédmunkatársa.

2018 őszén 2700 fős, a magyar felnőtt népességre reprezentatív felmérést végeztünk, amelynek az egyik fókusza a politikai rendszerrel való kapcsolat volt. Kötetünkben – amely szerves folytatása a 2015-ben megjelent Politikai tükörnek –, az empirikus felvétel eredményei alapján mutatjuk be a magyar társadalom legfontosabb politikai, közéleti jellemzőit, ezen belül is az ideológiai beállítódásokat, a pártokhoz fűződő viszonyt, a demokráciaértelmezéseket, a politikai intézményekbe vetett bizalmat és a közéleti cselekvés különböző formáiban való részvételt.

Miután a politika fontos integrációs tényező Magyarországon, az eredmények világosan jelezhetik, hogy a 2010-től kialakított rezsim milyen hatékonysággal pacifikálta a kevésbé integrált társadalmi csoportokat, miközben a jobban integrált csoportokat igyekezett még több szállal a rendszer fenntartásában érdekeltté tenni.